

TÜRKÇEDE BİLİMSEL METİNLERDE OLUMSUZLUK

Sevgi ÇALIŞIR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yeni Türk Dili Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Zeynep ERK EMEKSİZ

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Haziran 2007

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

TÜRKÇEDE BİLİMSEL METİNLERDE OLUMSUZLUK

Sevgi ÇALIŞIR

Yeni Türk Dili Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2007

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Zeynep ERK EMEKSİZ

Bu çalışmada dilbilim alanında Türkçe bilimsel metinlerde eylem tümcelerinde işaretlenen olumsuzluğun kullanım sıklığı ve işlevlerinin betimlenmesi amaçlanmaktadır.

Olumsuzluk, evrensel bir dilbilimsel araç olarak kabul edilmektedir. Olumsuzluk, genel olarak neyin olmadığını veya olayın gerçekleşmediğini işaretleyen çekimsel bir araç olarak tanımlanmaktadır. Edimsel olarak olumsuzluk kavramı, varsayımın veya beklentinin inkarıdır.

Aynı zamanda bu çalışmada, olumsuzluğun bilimsel metinlerdeki ve anlatı metinlerindeki görünümünün ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümü olan giriş bölümünde; çalışmanın amacı, önemi, sınırlılıkları ve çalışmadaki terimlerin tanımı verilmektedir. İkinci bölümde çalışmaya dayanak oluşturan kuramsal çerçeve verilmektedir. Üçüncü bölümde Türkçedeki olumsuzluktan söz edilmektedir. Dördüncü bölümde ise çalışmada elde edilen bulgular verilmektedir. Son olarak, sonuç bölümünde ise bulgular aracılığıyla ulaşılan sonuçlara yer verilmektedir.

ABSTRACT**NEGATION IN TURKISH SCIENTIFIC TEXTS****Sevgi ÇALIŞIR****Turkish Language Department****Anatolian University Social Scientific Institute, June 2007****Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Zeynep ERK EMEKSİZ**

This study aims at describing the frequencies and functions of negation with verbal predicates in Turkish scientific text.

Negation is accepted as universal linguistical device. Negation is generally defined as an inflectional device which is marked what it's absent or hold off the event. The concept of negation is pragmatically the denial of assumption or expectation.

This study also aims at the text specific features of negation, narrative and scientific texts.

The first chapter introduces the purpose of the study, its limitations and the importance of it when compared to the research in the field. Chapter two given the theoretical framework of the negation and related notions. Chapter 3 describes the formal aspects of negation in Turkish. The forth chapter represents the findings and discussions of this research. The last chapter provides an overall view of the results of this research.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Sevgi ÇALIŞIR'ın Türkçede Bilimsel Metinlerde Olumsuzluk başlıklı tezi Haziran, 2007 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yeni Türk Dili Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Adı Soyadı**İmza**

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Zeynep EMEKSİZ

Üye : Prof. Doç. Dr. İlknur KEÇİK

Üye : Doç. Dr. Leyla UZUN

.....

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın hazırlanmasında, bana destek olduğu ve anlayışını esirgemediği için danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Zeynep ERK EMEKSİZ'e çok teşekkür ederim.

Yaşamım boyunca benden maddi, manevi desteğini esirgemeyen aileme sonsuz teşekkürler.

Sevgi Çalışır

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZGEÇMİŞ	vi
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Amaç	2
1.2. Önem	3
1.3. Sınırlılıklar	4
1.4. Terimlerin Tanımı	5
2. YÖNTEM	8
2.1. Veri Tabanı ve Yöntem	8
2.2. Kuramsal Çerçeve	9
2.2.1. Olumsuzluk Nedir?	9
2.2.1.1. Felsefi (Mantıksal) Yaklaşımlar.....	11
2.2.1.2. Dilbilimsel Yaklaşımlar.....	19
2.2.1.2.1. Tümcesel Olumsuzluk	22
2.2.1.2.1.1. Tümcesel Olumsuzluğun Sözdizimsel-Biçimsel İfadeleri.	28
2.2.1.2.1.2. Tümcesel Olumsuzluğu Açıklamanın Yolları.....	29
2.2.1.2.1.2.1. Jespersen'in Yaklaşımı	34
2.2.1.2.1.3. Tümcesel Olumsuzluğun Anlamsal Özellikleri	43
2.2.1.2.2. Edimsel Olumsuzluk	49
2.2.1.2.3. Söylemsel Olumsuzluk.....	51
2.2.1.2.3.1. Metin Türü	54

2.2.1.2.3.1.1. Bilimsel Metinler	55
2.2.1.2.3.1.2. Anlatı Metinleri	57
3. TÜRKÇEDE OLUMSUZLUK	60
3.1. Türkçede Tümcesel (Çekimsel) Olumsuzluk	61
3.1.1. Türkçede Eylem Tümcelerinde Olumsuzluk	61
3.1.1.1. -mA	62
3.1.1.2. -mAdAn	64
3.1.1.3. -mAksIzIn	64
3.1.1.4. Değil	64
3.1.1.4.1. -mA'nın ve 'değil'in Sözdizimsel, Anlamsal ve İşlevsel Özellikleri	65
3.1.2. Türkçede Ad Tümcelerinde Olumsuzluk	69
3.1.2.1. Değil	69
3.1.2.2. Yok	70
3.2. Türkçede Söylemsel Olumsuzluk	71
3.2.1. Ne... ne Bağlacı	71
3.2.2. Olumsuzluğu Etkileyen İfadeler	72
3.2.2.1. Hiç	73
3.2.2.2. Hiçbir	73
3.2.2.3. (Hiç) kimse.....	74
3.2.3. Temel Tümcedeki Olumsuzluk İfadelerinin Niceleyicileri	75
3.2.3.1. Asla, katiyen	75
3.2.3.2. Pek	75
3.2.3.3. O kadar	76
3.2.4. Yan Tümcelerdeki Olumsuzluk İfadelerinin Niceleyicileri	76
3.2.4.1. Ad Tümcelerinde	76
3.2.4.2. Ortaçlı Tümcelerde	76
3.3. Türkçede Sözcüksel Olumsuzluk	76
3.3.1. Eylemlerle	76
3.3.2. İlgeçlerle	77

3.3.2.1. –mİş gibi	77
3.3.3. Bağlaçlarla	77
3.3.3.1. Ama / Fakat / Lakin	77
3.3.3.2. Ancak	77
3.4. Türkçede Türetimsel Olumsuzluk	77
3.4.1. –sİz	77
3.4.2. –cA	77
3.4.3. –cIk	78
3.4.4. –İmsİ	78
3.4.5. –mAz	78
3.5. Türkçede Metinsel Olumsuzluk	78
3.5.1. Anlatı Metinlerinde Olumsuzluk ve İşlevleri	78
3.5.1.1. Türkçede Standart Olumsuzluk İşaretleyicisi –mA’nın İşlevleri	84
3.5.1.2. Değil’in İşlevleri	86
4. BULGULAR.....	89
4.1. Dilbilim Alanında Türkçe Yazılmış Bilimsel Metinlerde Olumsuzluğun Sunumu	89
4.2. Dilbilim Alanında Türkçe Yazılmış Bilimsel Metinlerde Metinsel Edimlerin Doğrultusunda Olumsuzluğun Dağılımları	92
4.3. Dilbilim Alanında Türkçe Yazılan Bilimsel Metinlerde Sunulan Olumsuzluk ile Anlatı Metinlerinde Sunulan Olumsuzluğun Karşılaştırılması	98
5. SONUÇ	105
EKLER	109
EK 1.	109
KAYNAKÇA	111

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Bilimsel Metinlerdeki Toplam Sözcü ve Olumsuz Sözcüelerin Sayısı	89
Tablo 2. Beklentinin Olumsuzlanmasına Dayalı Tümce Dağılım Yüzdeleri	91
Tablo 3. Metinsel Edimlere Göre Olumsuz Sözcüelerin Kullanım Yüzdeleri	93
Tablo 4. Metin Türlerine Göre Olumsuzluk İşlevlerinin Kullanım Yüzdeleri	98
Tablo 5. Bilimsel Metinlerde Kabul Etmeme ve Tersinlemeye Dayalı Yüzdeler	100

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Makalelerin Retorik Yapısı.....	56
Şekil 2. Olumsuzluğun Sunumu	90
Şekil 3. Olumsuzluğun Sınıflandırılması.....	99

1. GİRİŞ

Yaklaşık son 15 yıldır olumsuzluk çalışması, dilbilimin merkezi haline gelmiştir. Olumsuzluk, dünyadaki bütün dillerde bulunmaktadır. Diğer dilbilgisel parçalarla da bağlantılıdır.

Olumsuzluk işaretleyicileri, diğer dilbilgisel kategoriler gibi (zaman, görünüş, kip) yapının aynı pozisyonunda ortaya çıkmaya elverişlidir ve dilin pek çok dilbilgisel parçalarıyla etkileşim içindedir, kipe, görünüşe, zamansal sınırlayıcılara karşı duyarlıdır.

Olumsuzluk çalışmaları sözdizimsel, anlamsal ve söylemsel yapı bakımından 3 şekilde incelenmektedir: Sözdizimsel olarak olumsuzluk çalışması yoğun olarak 1990'larda araştırılmaya başlanmıştır. Pollock (1989), Laka (1990), Zanuttini (1991), Progovac (1994), Haegeman (1995) gibi araştırmacıların önemli katkıları olmuştur. Bu çalışmaların sonucu olarak, olumsuz tümcelerin sözdizimsel yapılarıdaki olumsuzluk öbeğinin (NegP) varlığı kabul edilmiştir. Olumsuzluk öbeği, bazı tümcesel olumsuzluk (*sentential negation*) işaretlerini barındırmaktadır. Fakat olumsuzluk işaretleyicilerinin ne olduğu her zaman açık değildir. Son önerilerde, tümcenin olumsuzluk anlamına katkısı olduğu varsayılan öğelerinin yani, olumsuzluk ifadelerinin (*n-expressions*) olumsuzluğa katkıları sorgulanmaktadır. Ladusaw (1979), olumsuzluk ifadelerini belirsizlik olarak çözümlenmiştir. Çözümleme olumsuzluk işaretleyicisi üzerindeki anlamsal ve sözdizimsel bağımlılığı temel almıştır. Bu çalışmalar Laka, Progovac, Deprez, Zanuttini tarafından da desteklenmektedir. Onizan'ın (2005) belirttiği gibi sözdizimsel ve sözcüksel olumsuzluğun yanı sıra 3. tip olumsuzluk da söylemsel olumsuzluktur (*discourse negation*). Söylemsel olumsuzluk son çalışmalarda, kendinden önceki tümceyi olumsuzlayan ve düzeltilmesini (*correction*) sağlayan olumsuzluk için kullanılır.

Anlatı metinlerindeki olumsuzluğu geliştiren Labov (1972a), İngilizce anlatılarda olumsuz sözcelerın işlevini değerlendirme (*evaluative*), yani beklentinin hayal kırıklığıyla sonuçlanması olarak tanımlamıştır. Olumsuzluğun kullanımını, değerlendirme ile ilişkilendirmektedir. Söylemde işaretlenmiş olumsuz sözceleri araştıran Givon (1978), konuşucunun olumsuz sözceyi sadece bağlamda ürettiğini iddia etmektedir. Olumsuz sözceler için yaygın olan özellik; olumsuz sözce, eşlik eden olumlu bilginin varlığını önvaryamaktadır: Labov, beklentinin olumsuzluk tarafından hayal kırıklığına uğratıldığını vurgulamaktadır. Givon, Wittgenstien'in da belirttiği gibi, olumsuzluğun eski bilgiye dayalı türetildiğini oysa olumlu tümceler için böyle bir zorunluluğun olmadığını belirtmektedir. Olumsuz sözcenin bağlamda veya metinde herhangi bir yerde bulunan olumlu tümcenin varlığına ihtiyaç duyduğunu iddia etmektedir. Bunun aksine, olumlu sözce ön bilgiye ihtiyaç duymamaktadır. Bu iki çalışma, bu tezin anlatıdaki olumsuzluk için bir başlangıç noktası olmaktadır.

Alanyazınında Türkçede olumsuzlukla ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Olumsuzluk yeni bilgiyi sunmak için kullanılan dilbilimsel bir araçtır. Bilimsel metinlerin amaçlarından biri de yeni bilgi sunmaktır. Bu yüzden bilimsel metinlerde kullanılan olumsuzluğun kullanım sıklığını ve işlevlerini saptamak için böyle bir çalışmaya gerek duyulmuştur.

Yukarıda sunulan bilgiler çerçevesinde bu çalışmanın konusu, Türkçe bilimsel metinlerde görülen olumsuzluk ve olumsuzluğun işlevleridir.

1.1. Amaç

Bu tezin amacı, Türkçede metinsel olumsuzluğun bilimsel metin türünde işlevlerinin saptanması ve çözümlenmesidir. Aynı zamanda, söylemsel olumsuzluğun metinler içinde yer alma sıklıkları, işlevleri ve bilimsel metin türünün ve anlatı metinlerinin karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda oluşturulmuş araştırma soruları şunlardır:

1. Dilbilim alanında Türkçe yazılan bilimsel metinlerde kullanılmakta olan olumsuzluğun bilgi sunumu nasıldır?

2. Dilbilim alanında Türkçe yazılan bilimsel metinlerde metinsel edimlerin doğrultusunda olumsuzluğun dağılımları nasıldır?

3. Farklı metin türlerinde ortaya konulmuş olumsuzluk, metin türüne özgü özellikler sergilemekte midir?

- Anlatısal ve anlatısal olmayan metin türlerinde kullanılan olumsuzluğun işlevleri metin türüne göre değişiklik göstermekte midir?

- Kabul etmeme, reddetme ve tersinleme gibi sözeylem çiftleri metin türüne göre farklılık göstermekte midir?

- Farklı metin türlerinde sunulan olumsuzluğa dilsel veya dilbilimsel araçların etkisi var mıdır?

- Anlatısal ve anlatısal olmayan metin türlerinde kullanılan olumsuzluk işaretleyicisi metin türüne göre farklılaşmakta mıdır?

- Farklı metin türlerinde ortaya konan olumsuzluğun türü, metin türüne göre değişmekte midir?

- Olay akışının ve çerçevenin kırılması metin türüne özgü özellikler sergilemekte midir?

1.2. Önem

Son 15 yıldır dilbilimde olumsuzluk konusu üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Bugüne kadar yapılan olumsuzluk çalışmalarında, daha çok sözdizimsel ve anlamsal düzlem üzerinde yoğunlaşıldığı görülmüştür. Bu alandaki çalışmaların çoğunda

İngilizcedeki olumsuzluk üzerinde yoğunlaşmıştır (Klima, 1964; Lasnik, 1969; Corden, 1973; Partee, 1970; Jackendoff, 1971; Ross, 1978; Taglicht, 1984; McGloin, 1986; Givon, 1984, 1990). Metinsel düzlemde işaretlenen olumsuzluğa yeterince değinilmemiştir. Söz konusu çalışmalarda ortaya konan olumsuzluk işaretleyicilerinin işlevleriyle ilgili sonuçlar, Türkçe bilimsel metinlerde ve anlatı metinlerinde yeteri kadar sınanmamış ve Türkçe bilimsel metinlerdeki ve anlatı metinlerindeki olumsuzluk işlevleri tam olarak betimlenmemiştir. Aynı zamanda, bilimsel metinler ve anlatı metinleri olumsuzluk işlevleri açısından karşılaştırılmamıştır. Bu nedenle söylem çalışmalarında bu tür metinlerin olumsuzluk açısından incelenmesinde önemli bir boşluk doğmaktadır. Buradan hareketle, bu çalışma hem konuyla ilgili olarak ulaşılmış sonuçların Türkçe açısından sınanması ile kuramsal bir katkıyı hem de Türkçenin bu açıdan özel görünümünü ortaya koyarak uygulamaya dönük bir katkıyı da amaçlamaktadır.

Bununla birlikte Türkçede bilimsel metin üzerine yapılmış çalışmalar genellikle bilimsel çalışmanın yöntemi, araştırma teknikleri, niceliksel özellikleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmalarda, bilimsel metnin bir tür olarak belirginleştirilmediği dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada, bilimsel metin türü içinde, Türk yazarlar tarafından yazılmış araştırma yazıları ve anlatı metin türünde yazılmış yazılar olumsuzluk işlevleri açısından incelenerek bu konuda henüz çalışma yapılmamış olması nedeniyle doğan bu boşluk kapatılmaya çalışılacaktır. Bu çalışmanın sonuçlarından çıkarılması beklenebilecek uygulanabilir faydalar ise, varılan sonuçların, bilimsel metinler ve anlatı metinleri konusunda ileride yapılacak çalışmalara katkısının olmasıdır.

1.3. Sınırlılıklar

Bu çalışmada, Türkçe anlatı metinlerinde ve dilbilim alanında Türkçe bilimsel metinlerde görülen olumsuzluk işaretleyicilerinin sıklığı ve işlevleri, metinler arası görünümünün betimlenmesi amacıyla incelenmektedir. Bu kapsamda, çalışmada örnekleme yer alan araştırma yazılarındaki metin yüzey yapısında gözlemlenen

olumsuzluk işaretleyicilerinin sıklıkları ve işlevleri saptanmaktadır. Yapılan sıklık saptamasıyla farklı metin türlerindeki olumsuzluk işaretleyicilerinin işlevleri ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Bu çalışmada, farklı metin türlerinde yazılmış yazılarda kullanılan olumsuzluk işaretleyicileri uygulama bölümünde örneklenmekle birlikte bu olumsuzluk işaretleyicilerinin sözdizimsel, anlamsal, sözcüksel yapıları ayrı bir çalışmaya konu olacak kadar geniş olduğundan bu çalışmanın sınırları dışında bırakılarak yalnızca eylem tümcelerindeki çekimsel olumsuzluk biçimi olan –mA'nın söylem işlevlerine odaklanılacaktır.

1.4. Terimlerin Tanımı

Olumsuzluk, önermenin tamamını kapsıyorsa, sözdizimsel olarak tümcesel olumsuzluk olarak biçimlenir ve tümcenin mantıksal yapısında geniş açığa sahip olduğu söylenir. Tümcesel olumsuzluk aynı zamanda anlamsal yapıda önermesel olumsuzluk (*propositional negation*) olarak da adlandırılır. Anlambilimde çalışılan olumsuzluk çeşidi, önermesel olumsuzluktur. (Payne (1996) tümcesel olumsuzluk olarak adlandırmaktadır.) Tümcesel olumsuzlukta görülen olumsuzluk elemanları anlamsal yapıda dışsal (*external*) olumsuzluk yöneticileri olarak bilinmektedir. Bunlar eylemcil yüklemelerde dar açı (*narrow scope*) olarak içsel (*internal*) olumsuzluk yöneticileri de olurlar.

Çok yaygın olarak kullanılan diğer bir terim ise, standart olumsuzluktur. Eylemcil olumsuzluk da denilmektedir. Payne (1996) standart olumsuzluğu, tümcesel olumsuzluktan ayırır. Standart olumsuzluk, dilde tümceyi olumsuzlama yollarından en tipik olanıdır. Bu tip olumsuzluk temel tümcelerde görülür. Standart olumsuzluk Türkçede, eylem tümcelerinde –mA ile, eylem olmayan tümcelerde “değil” ile işaretlenmektedir. Dildeki standart olumsuzluk işaretleyicisi her zaman tümcesel olumsuzluk yaratmayabilir, çünkü açığı değiştiren niceleyiciler gibi öğeler tarafından, etkilenebilir.

Horn (1989)'a göre, olumsuzluk iki biçimde görülür: betimleyici (*descriptive*) ve edimsel olumsuzluk (*metalinguistic negation*) terimlerini kullanır. Horn'un edimsel olumsuzluk terimi yerine McCawley (1993, s. 189) karşıtlık bildiren olumsuzluk (*contrastive negation*) (X değil fakat Y) terimini kullanmaktadır. Betimleyici olumsuzluk, yukarıda bahsedilen standart olumsuzluğa gönderimde bulunur. Olumlu önermenin, mantıksal olarak tersinlenmesidir. Bu yüzden, koşullu gerçeklik gösterir. Edimsel olumsuzluk, edimsel bir kavramdır ve önermenin doğruluk değeriyle ilgili değildir. Yalnızca bağlamdaki görünümleri reddeder. Bu yüzden önermenin tersinlenmesi ile sonuçlanmaz, koşullu gerçeklik taşımaz. Edimsel olumsuzluk, betimleyici olumsuzluktan daha öznelidir; çünkü konuşucunun yargısının altında kabul etmeme yatar. Aynı zamanda, Traugott'un (1989) iddia ettiği gibi edimsel olumsuzluk metinsel ve anlatımsal bir işlevi vardır. Horn (1989) bu tip olumsuzluğun sadece anlatım biçimini reddettiğini değil, aynı zamanda bağlamdaki herhangi bir niteliği de reddettiğini vurgular.

Onizan (2005)'a göre söylemsel olumsuzluk, daha önceden bahsedilen bir olayın düzeltilmesi için kullanılır. Düzeltme, aynı konuşucu tarafından üretilen ifadenin tersinlenmesidir. Konuşucu söylediklerinin doğru olmadığını ya da doğru olduğunu fark eder, bu yüzden söylediklerini değiştirir. Anlatılarda anlatıcı tarafından veya ikili konuşmalarda konuşucu tarafından eklenebilir.

Yukarıda verilmekte olan bilgiler doğrultusunda çalışmanın 2. bölümünde, yöntem ve veri tabanından bahsedilmektedir. Çalışmaya kuramsal dayanak oluşturan önceki çalışmalar ve kavramlar tanıtılmaktadır. 3. bölümde ise, olumsuzluğun Türkçedeki görünümü açıklanmaktadır. 4. bölümde, kuramsal çerçevede verilmekte olan bilgiler doğrultusunda, çalışmanın verilerinden elde edilmiş olan bulgular aracılığıyla yapılan saptamalar sunulmakta ve örneklendirilmektedir. 4.1.'de dilbilim alanında Türkçe yazılmış olan bilimsel metinlerde kullanılan olumsuzluğun sunumu 4.2.'de dilbilim alanında Türkçe yazılmış bilimsel metinlerde metinsel edimlerin doğrultusunda olumsuzluğun dağılımları 4.3.'te ise dilbilim alanında Türkçe yazılan bilimsel metinlerde sunulan olumsuzluk ile anlatı metinlerinde sunulan olumsuzluğun

karşılaştırılmaktadır. Sonuç bölümünde, 5'te yapılmış olan saptamalar aracılığıyla ulaşılmış vargılar sunulmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Veri Tabanı ve Yöntem

Bu çalışmada, dilbilim alanında yayımlanmış bilimsel metinlerde kullanılan olumsuzluk işaretleyicilerinin kullanım sıklıkları ve işlevleri incelenmektedir.

Metin türü olarak, bilimsel metinler incelenmektedir. Bilimsel metin, belli bir söylem topluluğunu hedefleyen, doğrudan geçerli, güvenilir bilgi sunmayı amaçlayan; izlenebilir, gözlemlenebilir, dizgeli bir somutluktur. Bu çalışmada, bilimsel metnin seçilmesinin temel nedeni, Türkçe bilimsel metinler üzerinde olumsuzluk incelenip betimlenmemiştir. Bilimsel metinlerin yanı sıra anlatı metninin seçilmesinin temel nedeni, bu türün anlatım özelliğiyle ilgilidir. Anlatı metinleri yoğun bir anlatım özelliğine sahip olmasının yanı sıra kısadır. Bu da dilsel üretimleri değerlendirme kolaylığı sağlamaktadır. Barthes'e göre (1977, s. 79) anlatı, ulusaldir, tarihsel ve kültürel bir geçiştir. Anlatı temel ve yaygın olan bir metin türüdür. Bilimsel metin nesnellik gösterirken anlatı metinleri öznellik sergilemektedir. İki uçta olan bu metin türleri bulgular bölümünde karşılaştırmalı olarak incelenmektedir.

Çalışmanın veri tabanı, dilbilim alanında Türk yazarlar tarafından yazılmış Türkçe bilimsel metinlerden oluşmaktadır. Çalışmada incelenen örneklem, 1998-2006 yıllarında yayımlanan Dilbilim Araştırmaları ve Dilbilim Kurultay Bildirileri'nden rastlantısal örnekleme yöntemiyle 20 bilimsel metin seçilmiştir. Bu kitaplarda araştırma yazıları dışındaki yazılar (tanıtma yazıları, çeviriler vb.) örneklemin seçildiği kitlenin dışında bırakılmıştır. Aynı zamanda alanyazınında varolan anlatı metinlerinde saptanan olumsuzluk işlevlerinin ışığında bilimsel metinlerde görülen olumsuzluğun işlevleri karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Onizan'ın (2005) tezinde saptadığı anlatı metinlerinde kullanılan olumsuzluğun işlevleri ve bu tezde belirlenen bilimsel metinlerdeki olumsuzluğun işlevleri karşılaştırılacaktır.

Metinlerin her biri farklı yazarlardan seçilmektedir. Metinlerin farklı yazarlardan seçilme nedeni, yazarların bireysel yazma biçimlerinin, incelemenden elde edilecek bulguları ve bu bulgular aracılığıyla ulaşılabilecek vargıları etkilemesini engellemektir. Böyle bir önlem almak, farklı yazma edimlerinin aynı alan içinde belli bir bütünlük sergileyip sergilemediklerinin ve araştırma kapsamındaki metinlerin bir bütün olarak sergiledikleri özelliklerin güvenilir bir biçimde saptanması açısından önemlidir.

2.2. Kuramsal Çerçeve

2.2.1. Olumsuzluk Nedir?

Olumsuzluk, evrensel bir dilbilimsel araç olarak kabul edilmektedir. Olumlu tümceyi olumsuzlayamayan bir dil yoktur (Horn, 1989, s. xiii; Takahara, 1993, s. 261; Ramat, 1994, s. 2769). Aynı zamanda olumsuzluğun, sadece insana ait olan bir buluş olduğu düşünülmektedir. Kenneth Burke (1966, s. 9), doğada olumsuzluğun olmadığını, insana ait semboller sisteminin üretimi olduğunu vurgulamıştır. Ackrill (1963, s. 127) olumsuzluğun, olumlu tümceyi önvarsaydığını belirtmektedir. Bosonquet (1888, s. 294), olumlu olan her şeyin tersinlenebileceğini belirtir. Frege (1919, s. 131) her düşünce için bir zıt düşüncenin olduğunu belirtmektedir. Kraak (1966, s. 89) her olumlu tümceye eşlik eden bir olumsuz tümcenin var olduğunu veya bunun tam aksinin de olabileceğini söylemiştir. Joseph (1916, s. 171)'e göre, olumsuz yargı, neyin olmadığını bildirir. Edimsel olarak olumsuzluk kavramı, önvarsayımın veya beklentinin tersinlenmesidir (Wason, 1965; Hwang, 1992; Pagano, 1991 ve 1994; Jordan, 1998; Werth, 1999). Givon (1979, s. 139) olumsuzluğun, dinleyicinin/okuyucunun hatasının temelinde yatan yanıltıcı kanıyı düzeltmesi için kullanıldığını, olumluluğun ise, yeni bilgiyi ifade etmek için kullanıldığını açıklar.

Olumsuzluğun rolleri; filozoflar, dilbilimciler ve psikologlar tarafından çözümlenmeye çalışılmıştır. Tottie (1991, s. 15-6) mantıktaki ve doğal dildeki olumsuzluğun birbirinden farklı olduğunu belirtmiştir. Mantıkta, olumsuzluk yöneticisi, önermenin gerçeklik değerini tersine çevirir. Olumlu ve olumsuz önerme arasındaki

mantıksal uyum , doğal dildeki kullanımını yansıtmaz. Bu yüzden Givon (1978, s. 70)'a göre, konuşucu $\neg p$ 'yi önesürerken, p 'yi önvarsaymaktadır (biçimsel mantığa göre). Dilin gerçekliğine göre, konuşucu olumsuz ifade ürettiğinde, ona eşlik eden olumlu ifadeyi varsaymaktadır. Bu yüzden uyumun mantıksal görüşü ve bakışsımsızlığın edimsel görüşü arasında büyük bir boşluk olduğu görülmektedir.

Olumsuzluğun mantıksal ve edimsel davranışı arasındaki farklılık, bazı örneklerle sorgulanmıştır. İlk olarak mantıkçılar, olumsuz tümcelerin çift okuma içerdiğini belirtmişler:

(1) The king of France is not bald

Fransa'nın kralı kel değildir.

İçsel olumsuzluk okuması "Fransa kralı keldir." önesürümünü olumsuzlamaktadır. Aynı zamanda "Fransa'nın kralı vardır." önesürümünü de bildirmektedir. Bunun aksine, dışsal olumsuzluk okuması, önesürümü ve varsayımı iptal eder. Böylece biri şöyle devam edebilir:

(2) The king of France is not bald, because there is no king of France.

Fransa'nın kralı kel değildir; çünkü Fransa'da kral yoktur.

Mantıkçılar tarafından ileri sürülen bu iki farklı okumaya rağmen, insanlar olumsuz durumları (2)'deki gibi içsel okuma olarak yorumlamakta (Givon, 1978, s. 88; Ota, 1980, s. 112) ve açık bir şekilde sunulsa bile dışsal okumayı fark etmemektedirler.

Olumluluk ve olumsuzluk arasındaki bakışsımsızlık, dilbilimciler aynı zamanda filozoflar ve psikologlar tarafından kabul edilmiştir. Horn (1989, s. 45), bazı tipik bakışsımsızlık görüşlerini listelemektedir:

- a. Olumluluk mantıksal olarak önce, olumsuzluk sonradır.
- b. Olumluluk bilgi yapısı açısından önce, olumsuzluk sonradır.
- c. Olumluluk olayın gerçekliği açısından önce, olumsuzluk sonradır.

- d. Olumluluk psikolojik olarak önce, olumsuzluk sonradır.
- e. Olumluluk temel ve yalın, olumsuzluk karmaşıktır.
- f. Olumluluk zorunlu bir bileşendir, olumsuzluk çıkarılabilir.
- g. Olumluluk nesnel, olumsuzluk öznelidir.
- h. Olumlu tümce, dünya hakkındaki gerçekliği; olumsuz tümce ise, olumluluk hakkındaki gerçekliği betimler.
- i. Bilgilendirme açısından olumsuz tümce aksine, olumlu tümce önceliklidir.

Aynı zamanda, Langacker (1991, s. 132), bilişsel dilbilgisi terminolojisinde olumsuzluğun kavramsal olarak bağımlı olduğunu, belirginlik yarattığını, varlığını tersinleyen duruma içsel gönderimde bulunduğunu belirtmektedir. Bu ifadelerde yaygın olan şey, olumluluk temel ve ilk olarak göz önünde tutulmakta, olumsuzluk ise ikinci konumda verilmektedir. Bakışsızlık görüşü, olumluluk ve olumsuzluk arasındaki uyumsal ilişkiyi reddeder.

Bakışsızlık görünüşüne göre, olumsuz ifade olumlu ifadeyi önvarsaymaktadır. Örneğin, bir adam arkadaşına “Karım hamile değil.” dediğinde olumsuz sözce olumluyu önvarsaymaktadır: “Karım hamile.” yani iki insanın zihninde olumlu bir parça hazır (Givon, 1978, s. 79-80).

Olumsuzluk, felsefi ve dilbilimsel yaklaşımlar açısından iki biçimde incelenmektedir.

2.2.1.1. Felsefi (Mantıksal) Yaklaşımlar

Olumsuzluk çalışması sadece dilbilimciler için değil, filozoflar ve mantıkçılar arasında da (Aristotle, Russell, Jespersen, Searle, Lasnik, Chomsky, Horn) büyük bir ilgi görmüştür.

Olumsuzluk terimi, Latince “negare” (yoksun bırakmak, tersinlemek) sözcüğünden gelmektedir. Mantıkta, biçimsel olarak, olumsuzluk, mantıksal bir parça (doğrulama terimi) gibi görünmektedir. Önermenin (*p*) gerçeklik durumunu

belirlemektedir. Eğer p doğru ise, $\neg p$ (p olmayan) yanlıştır. $\neg p$ doğru ise, p yanlıştır. Bu yüzden mantıksal yönetici zıtlığı (contradiction) göstermektedir. Bu zıtlık, genellikle, tümce olumsuzluğuyla bağlantılıdır. Fakat, doğal dillerde, olumsuzluk mantıksal yöneticiden daha farklıdır. Olumsuzluk, açısının altındaki belirsizlik seçimini etkileyebilir ve karşıt bir okumaya sahiptir.

Olumsuzluk sözdizimsellik zincirini etkilediği zaman, 2 seçenek vardır:

- 1) $\neg(a), b$
- 2) $(a, \neg(b))$.

Birinci seçenek sorunsuzdur, çünkü olumsuzluk, parantez içinde de belirtildiği gibi zincirin başıyla (head) sınırlandırılmış dar açığa sahiptir.

1. a. $\langle \neg(a), b \rangle$: $\langle \neg(\text{John come}), 3\text{sm mother be upset} \rangle$
 b. $\langle \neg(a), b \rangle$: $\langle \neg(\text{John come}), 3\text{sm mother be upset} \rangle$:
 John didn't come home, his mother was upset.
 John eve gelmedi, annesi üzgündü.
- c. $\langle \neg(a \wedge b) \rangle$: $\langle \neg(\text{John come}) _ 3\text{sm mother be upset} \rangle$:
 John didn't come home and his mother was upset.
 John eve gelmedi ve annesi üzgündü.

Neden-sonuç ve baş-son arasındaki ilişki (1b)'de çift anlamlıdır. Çünkü 'John eve gelmedi. Çünkü annesi üzgündü.' veya 'Annesi üzgündü, çünkü John eve gelmedi.' şeklinde iki anlam çıkmaktadır. (1c)'deki neden-sonuç ilişkisi çift anlamlı değildir: 'Annesi üzgündü, çünkü John eve gelmedi.'

Önermeler 'John eve gelmedi' ve 'Annesi üzgündü' şeklinde biçimlendirildiğinde, bu iki önerme sözdizim zincirini biçimlendirmez ve biri diğerine göre bağımsız kalır. Baş ve son kısım arasındaki ilişki *çünkü* gibi bir bağlayıcıyla dilbilgiselleştirildiğinde, şu elde edilmektedir:

1. d. $\langle \neg(a), b \rangle$: $\langle \neg(\text{John come}), 3\text{sm mother be upset} \rangle$:

Because John didn't come home, his mother was upset.
John eve gelmediği için annesi üzgündü.

e. $-(a) < b$): $-(\text{John come}) < 3\text{sm mother be upset}$):

John didn't come home because his mother was upset.
Annesi üzgün olduğu için John eve gelmedi.

İkinci seçenek ise olumsuzluğun ve sözdizimsel zincirin etkisi bakımından daha yeni şartlar ortaya koymaktadır:

2. a. $<(a, -(b))$: $<\text{John come, }-(3\text{sm mother be upset}) >$

b. $(a, -(b))$: $(\text{John come, }-(3\text{sm mother be upset}))$:

John came home, his mother was not upset.
John eve geldi, annesi üzgün değildi.

c. $(a^{\wedge}-(b))$: $(\text{John come }^{\wedge}-(3\text{sm mother be upset}))$:

John came home and his mother was not upset.
John eve geldi ve annesi üzgün değildi.

d. $<a, -(b)$): $<(\text{John come, }-(3\text{sm mother be upset}))$:

Because/if/when John came home, his mother was not upset.
John eve geldiği için annesi üzgün değildi.

e. $(a <-(b))$: $(\text{John come } <-(3\text{sm mother be upset}))$:

John came home because/if/when his mother was not upset.
Annesi üzgün olmadığı için John eve geldi.

Olumsuzluk geniş açılı aldığında zaman, baştan önceki ögeyi de açısı altına almaktadır. İngilizce için (3c)'de, "düşünmediler" yüklemcil öge diğer öge olan "geleceğini" de açısı altına almaktadır. Fransızca için de (4c)'deki örnek geçerlidir.

3. a. $<(a, -(b))$: $<3\text{p think, }-(3\text{sm come}) >$

b. $(a <-(b))$: $(3\text{p think } <-(3\text{sm come}))$: They think that he will not come.
Gelmeyeceğini düşünüyorlar.

c. $-(a <b)$): $-(3\text{p think } <3\text{sm come})$: They don't think that he will come.

Geleceğini düşünmüyorlar.

4. a. <(a, -(b)): <3p penser, -(3sm venir)>

b. (a <-(b)): (3p penser <-(3sm venir)): Ils pensent qu'il ne viendra pas.

They think that it will not come

Gelmeyeceğini düşünüyorlar.

c. R3:(a <b)): (-3p penser <3sm venir)): Ils ne pensent pas qu'il vienne.

They don't think it comes.

Gelmesini düşünmüyorlar.

(4c)'de gel- eyleminde görülen istek kipi (vienne) olumsuzluk aktarımının yansımasıdır (transfer of negation or Neg-Transfer) (Nyrop, 1930). 'vien' gel-anlamındaki eylem olumsuzluk ve kipe göre farklı biçimlerde görülmektedir. Olumsuzluk aktarımı, olumsuzluk yükselmesinden (Neg-Raising) daha fazla tercih edilmektedir. Çünkü, hiyerarşi ağaç yapısında, aşağıdan yüksek pozisyona, olumsuzluk yöneticisinin taşınmasını içermemektedir. Sadece zincirdeki olumsuzluk yöneticisi tarafından oluşturulan farklı pozisyonlara gönderim yapar. (3c) ve (4c)'deki biçimlenme (1e)'dekinden farklıdır. Çünkü, (1e)'deki parantez içinde belirtilen olumsuzluğun açısı başla sınırlıdır; fakat (3c) ve (4c)'deki olumsuzluğun açısı hem baş hem son kısım arasındaki ilişkiyi kapsar.

Olumsuzluk aktarımının ve olumsuz olmayan aktarımın içerikleri Fransızcada farklılaşmaktadır. Olumsuzluk aktarımı son kısımda istek kipinin kullanılmasını tetiklerken, olumsuz olmayan aktarımın içeriği (5)'te görüldüğü gibi sadece bildirme kipine izin vermektedir, (Rowlett, 1998, s. 203–204).

5. a. <-(a)<b): <-(3p think), 3sm come>

b. (-(a)<b): (-3p think), 3sm come)):

Ils **ne** pensent **pas** qu'il viendra (ils en sont persuade' s).

They don't think it will come

Geleceğini düşünmüyorlar.

Parmenides, olumsuzlukla ilgili çeşitli problemler öne sürmüştür. Plato tarafından olumsuzluk derinlemesine çözümlenmiştir. Hem Parmenides'in çalışmasında (çev. 1948) hem de Plato'nun derinlemesine tartışmasında (çev. 1937), olumsuzluk, farklılık terimi olarak belirlenmiştir. Sözelimi, güzel olmayan (not beautiful)'ın zıt anlamı çirkindir (ugly). Aynı zamanda olumsuzluk ifadelerinin olumlu ifadelerden daha az tercih edildiğine ve daha kullanışsız olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bacon (1620), Kant (1787), Strawson (1952), Russell (1964) gibi pek çok filozof ve Givon (1978), Leech (1983) gibi bazı dilbilimciler Parmenides ve Plato'nun olumsuzluk görüşünü (olumsuzluk, olumlu durumlardan daha kullanışsızdır.) benimsemişlerdir. Leech (1983, s. 100)'e göre, olumsuz durumlar edimsel olarak olumlulara göre, daha az tercih edilir; çünkü olumsuz durumlar, olumlu durumlara göre daha az bilgilendiricidir.

Matematikte ve mantıkta olumsuzluk, doğruluk değerlerinin etkisidir, sözelimi, yanlıştan doğruya ya da doğrudan yanlışta götüren önermenin doğruluk değeridir. Mantıksal olumsuzluk, doğruluk değerini tersine çeviren bir mantıksal etkidir. İfadenin olumsuzluğu p , $\sim p$, $\neg p$, NOT p , $!p$, p' gibi çeşitli simgelerle gösterilebilir. $\sim p$, eğer doğruysa, p doğru değildir. Sözelimi, p 'Bugün cumartesi' ifadesini gösteriyorsa, onun olumsuzu yani, $\sim p$ 'Bugün cumartesi değil' ifadesidir. Klasik mantıkta, çift olumsuzluk, olumlu tümce anlamına gelir. p ve $\sim(\sim p)$ ifadeleri mantıksal olarak eşittir. Sezgici mantığa göre, $\sim \sim p$, p 'ye göre daha zayıf bir ifadedir. Ama yine de, $\sim \sim \sim p$ ve $\sim p$ ifadeleri birbirlerine eşittir.

Aristotle, olumsuzluğun mantıkta ve doğal dildeki çözümlemesini yaparak, edimsel anlama önderlik etmiştir. Karşıtsal durumların (*contradictory*, *contrary oppositions*), olumlu ve olumsuz ifadeler arasındaki bakışimsızlığını tartışmıştır. Aynı zamanda, olumsuz durumları ve olumsuzluktaki çift anlamlılığı çözümlenmiştir. Aristotle tarafından yapılan bu dil temelli çalışma (Jespersen'in (1917) betimleyici yaklaşımı) Horn'un (1989) Olumsuzluğun Tarihi adlı çalışmasında biçimlenmiştir.

Aristotle'e göre;

- a. Sokrates hasta.
- b. Sokrates iyi.

c. Sokrates hasta değil.

(a-b) Eğer Sokrates yoksa, ikisi de yanlış olur, (c) doğru olur.

Bütün olumlu tümceler, karşıt bir tersinlemeye sahiptir. Benzer olarak da her tersinleme de, karşıt bir tümceye sahiptir. Aristotle, karşıtsal durumların, olumlu ve olumsuz ifadeler arasındaki bakışimsızlığını incelemiştir. Ona göre, karşıtsal, tümce, anlam olarak tersinlenerek zıtlştırılırsa ortaya çıkar ve özne aynen kalır. Her adam beyazdır (olumlu). Her adam beyaz değil (tersinleme)-(karşıtsal).

Karşıtlık ise, eğer tümce olumluysa ve tersinleme evrenselse ortaya çıkar. 'Every man is white' (Her adam beyazdır), 'No man is white.' (Hiçbir adam beyaz değildir.)

Karşıtsal durumlar:

1. 'Every man is white' 'Her adam beyazdır.'
'Not every man is white' ya da 'Some men aren't white.'
'Her adam beyaz değildir.' ya da 'Bazı adamlar beyaz değildir.'
2. 'Some men are white' 'Bazı adamlar beyazdır.'
'No man is white' 'Hiçbir adam beyaz değildir.'

4 çeşit zıtlık mümkündür:

1. Evrensel olumludan evrensel olumsuzu (Every man is white, no man is white).
2. Evrensel olumludan 'not' parçasıyla belirtilen olumsuzu (every man is white, not every man is white).
3. Parçalı olumludan evrensel olumsuzu (some man is white, no man is white).
4. Parçalı olumludan parçalı olumsuzu (some man is white, not every man is white.)

Evrensel olan karşıtlık bildiren durumlar: 'Every science is good' (Her bilim iyidir), 'No science is good.' (Hiçbir bilim iyi değildir.). Var olmayan bir özneli tümcenin tersinlemesi, doğru bir durum olarak sonuçlanır. Bunlar karşıtsal olumsuzluktur.

(3) Sokrates is **not** ill.

Sokrates hasta değil.

(4) The king of France is not bald.

Fransa'nın kralı kel değildir.

(5) a. He can walk.

Yürüyebilir.

b. He can **not**-walk

Yürüyemez.

(5a) tümcesi (5b)'nin karşıtsal olumsuzu değildir. Çünkü aynı adam, hem yürüyebilir hem de yürüyemez şeklinde ifade edilemez.

(6) a. It is **not**-good

İyi değil.

b. It is good

İyi.

(6a), (6b)'nin olumsuzu değildir. İkisi de aynı anda doğru olamaz ya da yanlış olamaz. Biri doğru, diğeri yanlış olmalı.

Buri'dan için karşıt durum (contradictory negation) ise, olumlu tümce koşacına eklenen 'not'tır. Aristotle'de ise, 'not' dışsal önermesel olumsuzluktur. Stoics için olumsuz önerme; 'not' gibi olumsuzluk işaretleyicisiyle başlayan önermedir. (7)'daki örnekler 'not' ile başlamadığı için Stoics'e göre olumsuz önermeler değildir.

(7) a. Pleasure is **not** good.

Eğlence iyi değil.

b. Some pleasure is **not** good.

Bazı eğlenceler iyi değil.

c. It is light and it is **not** good.

Aydınlık ve iyi değil.

Aristotle'i takip eden Mill için olumlu önerme; yüklem in özneyi olumladığı önermedir. Olumsuz önerme ise, yüklem in özneyi tersinlediği önermedir. 'Caesar is / is not dead' (Sezar ölü / Sezar ölü değil). Burada 'is' koşacı olumluluğu işaret ederken, 'is not' olumsuzluğu işaret eder. Özne, Caesar; yüklem ise ölüdür (dead). Frege'e şu tümceleri örnek olarak vermiştir:

- (8) a. Christ is immortal.
İsa ölümsüzdür.
- b. Christ lives forever
İsa sonsuza dek yaşayacak.
- c. Christ is **not** immortal
İsa ölümsüz değildir.
- d. Christ is mortal
İsa ölümlüdür.
- e. Christ does **not** live forever
İsa sonsuza dek yaşamaz.

Frege (8)'deki (c) ve (e) tümcelerini olumsuz olarak değerlendirmektedir; çünkü olumsuzluk işaretleyicisi (not) kullanılmıştır. Aynı şekilde Peirce'de (8)'deki (a), (b) ve (d) tümcelerini olumlu olarak değerlendirirken (8)'deki (c) ve (e)'yi olumsuzluk içerdiğini belirtmektedir.

Sigwart, Strawson, Zimmer, Clark ve Ayer'e göre ekli olumsuzluk (affixial negation) (un-, in-, -less) gerçek olumsuzluk değildir. Bunlar sadece karşıt durum bildirirler.

Frege'nin bakış açısına göre; farklı biçimler, aynı durumları açıklayabilir:

- (9) a. Everest is the highest mountain in the world.
Everest Dünya'nın en büyük tepesidir.
- b. There is **no** mountain in the world higher than Everest.
Dünya'da Everest'ten daha büyük bir tepe yoktur.

(9)'da (a) tümcesi olumlu bir biçimde oluşturulurken biri olumsuz bir biçimde oluşturulmuştur. Ayer'e göre; eğer özne belirli bir özellikten yoksunsa, durum olumsuzdur. Ayer (9)'daki (b) tümcesine olumsuz tümce demektir.

(10) a. It is **not** the case that some pleasure is not good.

Bazı eğlenceler iyi değildir.

b. Every pleasure is **not** good.

Her eğlence iyi değildir.

Apuleis (10)'daki (a) ve (b)'de olumsuzluk işaretleyicisi bulunduğu için (a) ve (b)'yi olumsuz tümce diye nitelendirmektedir.

2.2.1.2. Dilbilimsel Yaklaşımlar

Yaklaşık son 15 yıldır olumsuzluk çalışması, dilbilimin merkezi haline gelmiştir. Olumsuzluk, sözdizimsel ve anlamsal teorileri kanıtlamaktadır. Olumsuzluk, dünyadaki bütün dillerde bulunmaktadır. Diğer dilbilgisel parçalarla da bağlantılıdır.

İnsan iletişiminin bütün sistemleri, olumsuzluğun varlığını içerir. Hiçbir hayvan iletişim sistemi, olumsuz sözceler içermez ve bu yüzden hiçbiri gerçeklik değerine, zıtlık ifadelerine sahip değildir (Horn, 2001, s. xiii).

Olumsuzluğun dilbilimselliği üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların çoğu biçimbilimsel, sözdizimsel ve anlambilimsel yapı üzerinedir.

Labov (1972a), Givon (1978), Leech (1983), Horn (1989), Tottie (1991), Pagano (1991), Hwang (1992), Cheshire (1998) ve Jordan (1998) gibi, çok az sayıda dilbilimci, olumsuzluğun işlevsel ve edimsel görünüşlerini araştırmışlardır. Olumsuzluğun işlevsel çözümlemesini söylemsel veri üzerinde yapan çok az dilbilimci vardır (Labov, Tottie, Pagano, Hwang, Cheshire ve Jordan).

Klima'nın (1964) tümcecik ve tümce arasındaki olumsuzluk çalışmasını daha önceden yapmasına rağmen, Horn (1989), olumsuzluğun dilbilimsel çalışmaları için bir temel sağlamaktadır.

Olumsuzluk üretici-dönüşümsel dilbilgisi (transformational-generative) çerçevesinin içerisinde ele alınmıştır. Daha sonra Lakoff (1970), Lasnik (1975), Smith (1975), Seuren (1985) ve Frawley (1992) tarafından geliştirilmiştir. Fakat bu çalışmaların çoğunda metinsel olumsuzluk göz ardı edilmiştir.

Olumsuzluk evrensel bir dilbilgisel kategoridir. Bütün diller olumsuzluk kavramına sahiptir. Dillerde olumsuzluk aktaran gerek dilbilgisel gerek sözcüksel pek çok yapıya rastlanır. Olumsuzluk yöneticisi çıkarılsa bile örneğin, İngilizcedeki *not*, olumsuzluk kavramı diğer parçalar tarafından desteklenir. Sözelimi, Türkçede inkar et, reddet- gibi eylemler ve bazı adılar (hiçbir şey, hiç kimse) olumsuzluk içermektedir. Horn 1989'da örtük olumsuzluk olarak nitelendirilmektedir:

(11) a. Yaptığını inkar etti.

→Yapmadığını iddia etti.

b. Yaptığını reddetti.

→Yapmadı.

(12) Hiç kimse senin kadar iyi anlatamıyor.

(13) Çantamda hiçbir şey eksik değildi.

Gerçek dışılık kipliğiyle anlatılan (irrealis modality) tümce (14) olumsuzluk öne sürmektedir.

(14) Keşke zengin olsaydım.

→ Zengin değilim.

Şart tümcelerinin belirleyicisi olan *eğer* belirteci doğru olup olmadığı şartını öne sürer.

(15) Eğer bu doğruysa, tehlikedeyiz.

→ Doğru da olabilir, doğru olmaya da bilir.

Bazı önermeler dünya bilgisine göre yanlıştır.

(16)Hırsızlık yapmak yanlıştır.

→ Hırsızlık yapmak doğru değildir.

W. Ladusaw'a göre, olumsuzluk çalışmalarında bilinen 3 problem vardır:

1. Dillerdeki olumsuzluk işaretleyicilerinin sözdizimsel statülerinin değişimi.(eksel / eylemönü)

2. Çoklu olumsuzluk açıklamalarının yorumu: Pek çok dilde iki sözdizimsel olumsuzluk birbirlerini etkilemez; fakat bir anlamsal olumsuzluğu çağırır. Bu olaya olumsuzluk uyumu (*negative concord*) denir. Olumsuzluk uyumu 2 altınıfa ayrılır:

(a) Mutlak Olumsuzluk Uyumu (Negative Strict Concord); eylem önü pozisyonundaki olumsuz öge, olumsuzluk işaretleyicisi ile bulunur.

(b) Değişebilir Olumsuzluk Uyumu (Non-strict Negative Concord); olumsuz öge, eylem önü olumsuzluk işaretleyicisine izin vermez.

3. Olumsuz emrin dilbilgiselliği; bazı dillerde, emir eylemleri olumsuzlanamayabilir. Ör: İspanyolcada olumsuz emirler çıkarılır ve eylem, bu yapılarda isteme kipi ile yeniden yerleştirilmelidir.

2.2.1.2.1. Tümcesel Olumsuzluk

Dünya dillerindeki tümcesel olumsuzluğu sınıflandırma çalışmaları, olumsuz biçimbirimler üzerine kurulmuştur (Dahl, 1979; Payne, 1985). Bu çalışmalar daha çok içerikleri tasvir niteliğinde ve olumsuzluğun yüzeysel durumuyla sınırlı kalmıştır. Son olumsuzluk çalışmaları, sözdizimini önesürmektedir ve olumsuzlanan tümcelerin sözdizimsel yapılarının altını çizerek kanıtlanabilen parametrik değişimleri odaklamaktadır. Olumsuzluk, tümcesel yapıda yer alan işlevsel öbektan biri haline gelmiştir (Pollock, 1989; Quhalla, 1991).

Dillerin tümce olumsuzluğunu işaretleme konusunda birbirinden farklılaştığı bilinmektedir. Mesela, Fransızca (Pollock, 1989) ve Batı Fince (Haegaman, 1995) tümce olumsuzluğunu iki öğeyle işaretlemektedir. İtalyanca (Belletti, 1990) ve İngilizce ise sadece bir öğeyle işaretlemektedir. Bu farklılık, Arap dilleri arasında da bulunmaktadır. Batı grubu (Kuzey Afrika) tümce olumsuzluğunu iki öğeyle işaretlemektedir (Benmamoun, 1992).

Zanuttini (1997) eylem önü iki olumsuzluk işaretleyicisi önermiştir. Bunlar iki ayrı işlevle bağlantılıdır:

1. Olumsuzluk öbeği (NegP), uyum öbeğinden (AgrSP) daha yukarıya yerleşmektedir. Güçlü olumsuzluk işlemcisidir. Bu tümcenin tamamını tek başına olumsuzlayabilir. Bu özellik, İtalyancada ve Ligur lehçelerinde bulunur.

2. Olumsuzluk işaretleyicisi, olumsuzluk öbeğinin (NegP), baş pozisyonundan yükselir, uyum öbeği (AgrSP) daha alçaktadır. Zayıf olumsuzluk işlemcisidir. Tek başına tümcenin tamamını olumsuzlayamaz.

Roman dillerinden İtalyancada, tümcesel olumsuzluk emir kipiyle birlikte dilbilgisi dışıdır (17). Bunun yerine zorunluluk, zaman içeren yalın bir eylem biçimiyle açıklanır (18). (Zanuttini, 1996, s. 188).

(17) *Non telefona!
NEG telephone- IMPER-2sg
Don't call!

(18) Non telefonare!
NEG telephone-NFIN
Don't call!
Arama!

İtalyancada 'non' olumsuzluk işaretleyicisi, emir kipiyle çekimlenmiş eyleme (telefona) izin vermemektedir. Tümcenin bu anlamı verebilmesi için 'not' olumsuzluk işaretleyicisiyle zaman içeren yalın bir eylem biçiminin (telefonare) kullanılması gerekmektedir.

Fakat bütün diller bu özelliğe sahip değildir. Hatta İtalyancanın lehçeleri arasında bile farklılık görülmektedir. Piedmontese (Kuzey İtalyan lehçesi), tümcesel olumsuzluğa, emir kipiyle izin verir.

(19) Parla nen!
Talk-2sg NEG
Don't talk!
Konuşma!

İtalyancada ve lehçelerinde görülen bu farklılığa bakarak, Zanuttini, İtalyanca ve Piedmontese lehçesindeki olumsuzluğun, iki farklı tipi olduğunu önesürmektedir. İlki, İtalyancada emir kipini sağlayabilmek için tümcenin olumsuzluk başına ve zaman öbeğine ihtiyacı vardır. Diğerinde ise, Piedmontese lehçesinde eylemi emir kipinde çekimlemek yeterlidir; bu yüzden tümcenin herhangi bir olumsuzluk belirtecine ve zaman öbeğine ihtiyacı yoktur.

Türkçede eylemin emir kipinde çekimlenebilmesi için eylemin yalın halde olması yeterlidir. Piedmontese lehçesinde görüldüğü gibi zaman öbeğine ihtiyacı yoktur. Türkçede de emir kipi olumsuzluk işaretleyicisiyle tümcesel olumsuzluğa izin verir:

(20) Gel-me.

Klima (1964), tümcesel olumsuzluğun, sözdizimsellikte bağlantılı olduğunu varsaymaktadır. Klima (1964) tümcesel olumsuzlukla ilgili farklı testler geliştirmiştir. Klima, ilk olarak “either” testi uygulamıştır. Klima İngilizcedeki either olumsuzluk ögesinin, tümcesel olumsuzluğun ortaya çıkmasını tetiklediğini göstermektedir (4). Temel tümcede olumsuzluk varsa “either” kullanılabilir, temel tümce olumlu olduğunda ise either’ı kabul etmemektedir:

- (21) a. Bill drives a car and John did too/*either
 b. Bill doesn't drive a car and John *too/either
 c. *Not* long ago Bill drove a car and John did too/*either

Türkçede bu yapı “da /de” bağlayıcısıyla kurulmaktadır. İngilizcede görüldüğü gibi, Türkçede olumlu veya olumsuz tümceye özgü bir kullanım yoktur:

- (22) a. Ahmet sigara içer, Fatma da (içer).
 b. Ahmet sigara içmez, Fatma da (içmez).

Klima'nın geliştirdiği ikinci test, *not even* testidir (23). *Not even* sadece tümcesel olumsuzlukta ortaya çıkmaktadır. Olumlu tümcelerde kullanıldığında tümce dilbilgisidir:

- (23) a. *Bill drives a car, *not even* a Fiat 500
 b. Bill *doesn't* drive car, *not even* a Fiat 500
 c. **Not* long ago Bill drove a car, not even a Fiat 500

Türkçede bu yapıyı 'bile' ilgeciyle karşılanmaktadır:

- (24) O, bırak yemek yapmayı yumurta *bile* kıramaz.
 (25) Seninle bırak tatile çıkmayı yemek *bile* yemem.

Üçüncüsü, olumlu soru tümceleriyle ilgili testtir (26). Tümcesel olumsuzluk sadece olumlu soru tümcelerine izin verir, olumsuz soru tümcelerini kabul etmez:

- (26) a. *Bill drives a car, does he?
 b. Bill *doesn't* drive a car, does he?
 c. **Not* long ago Bill drove a car, did he?

Türkçede bu yapı "değil mi" soru öğesiyle karşılanmaktadır. Aynı zamanda bu yapı, temel tümcede kullanılan eylem olumluysa eylem olumsuzlanarak ya da temel tümcenin eylemi olumsuzsa eylem olumlu hale getirilerek karşılanmaktadır. (27)'deki (e) ve (f) gibi yapılar kabul edilemez:

- (27) a. Seda her gün spor yapar, değil mi?
 b. Seda her gün spor yapmaz, değil mi?
 c. Seda her gün spor yapar, yapmaz mı?
 d. Seda her gün spor yapmaz, yapar mı?
 e. *Seda her gün spor yapar, yapar mı?
 f. *Seda her gün spor yapmaz, yapmaz mı?

İngilizcedeki tümcesel olumsuzluk için kullanılan bu testler, *not* olumsuzluk işaretleyicisinin varlığını sınırlandırmaz.

- (28) a. *Nobody* likes Mary, *not* even John
 b. John *never* dates a girl, *not* even Mary
 c. Mary *seldom* dates a guy, *not* even John

Klima, temel tümcede kullanılan güçlü ve zayıf olumsuzluk işaretleyicilerinin *neither* ile kullanılmasıyla ayırt edildiklerini belirtmektedir.

- (29) a. Bill will {not/never} drive a car and neither will John.
 b. *Bill will {seldom/rarely} drive a car and neither will John.

Ross (1973)'e göre, nesne pozisyonundaki olumsuzluk adlı (30b), olumsuz soruyu tetiklemektedir; fakat özne pozisyonundaki olumsuzluk adlı olumsuz soruyu tetiklememektedir (30a).

- (30) a. *Nobody* saw John, did(*n't) they?
 b. John saw *nobody*, did*(n't) he?

Türkçede “hiç kimse”yle kurulan bir tümcenin yüklemcil ögesi –mA olumsuzluk işaretleyicisiyle işaretlenmekte ve olumlu soru tümcesiyle devam etmektedir. “hiç kimse”nin bulunduğu tümce olumlu biçimde görülmediği için olumsuz soruyu kabul etmemektedir. “Hiç kimse” nesne veya özne pozisyonunda olsun aynı yapı korunmaktadır:

- (31) a. Onu hiç kimse görmedi, gördü mü?
 b. *Onu hiç kimse gördü, görmedi mi?
 c. O, hiç kimseyi görmedi, gördü mü?
 d. *O, hiç kimseyi gördü, görmedi mi?

Ross (1973) ve Culicover (1981) paranteziçi olumsuzluk (negative parenthetical) testini ortaya koymaktadırlar. Tümcesel olumsuzluk sadece paranteziçi olumsuzluğa izin vermektedir:

- (32) a. It *isn't* possible, I *don't* think, to solve this problem
 'Bu problemi çözeceğimi sanmıyorum, mümkün değil.'
 b. *It is impossible, I *don't* think, to solve this problem.
 'Bu problemi çözeceğimi sanmıyorum, imkansız.'

Jespersen (1917) ve Klima (1964)'a göre , tümcesel olumsuzluk, tümce temelli ve çekimli eylem üzerinde işaretletlenmektedir.

Seuren (1969) ve Jackendoff (1969) tümcesel olumsuzluğun sözdizimsel bir kavram olmadığını fakat anlamsal bir kavram olduğunu iddia etmektedir.

- (33) a. *Not* many of us wanted the war
 b. Many of us *didn't* want the war

Jespersen'a göre, sadece (33b)'deki tümce, tümcesel olumsuzluk göstermektedir. Jackendoff'a göre, sadece (33a)'daki tümce, tümcesel olumsuzluk göstermektedir. Fakat Jackendoff'un testi başka problemleri ortaya koymaktadır:

- (34) a. I *don't* think that John will arrive tomorrow
 b. It is *not* the case that I think that John will arrive tomorrow
 c. I think that it is *not* the case that John will arrive tomorrow

En fazla tercih edilen yapı, (34)a'dır. (34)c de (34)b'ye göre daha fazla tercih edilmektedir. Sözdizimsel açıdan (34)a tümcesel olumsuzluk olarak incelenirken, Jackendoff'un çizgisine göre, (34)a tümcesel olumsuzluk göstermemektedir; çünkü tümcenin anlamında herhangi bir olumsuzluk görülmemektedir. Bu yüzden, farklı testlerin kullanımı çelişkili sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu çelişkili

sonuçların ortaya çıkması, Klima'nın ve Jackendoff'un testlerindeki farklı kavramların kullanımına bağlı olabilir: Klima'nın testi eylemin olumsuzlukla işaretlenip işaretlenmediğini sorgulamak için tasarlanmışken, Jackendoff'un testi önermenin tamamının olumsuzluğun açısının altında olup olmadığını belirlemektedir. Bu yüzden önesürümlerin doğrulanabilmesi için, tümcesel olumsuzluğun sözdizimsellik açısından mı yoksa anlambilimsellik yönünden mi inceleneceğine karar verilmelidir.

2.2.1.2.1.1. Tümcesel Olumsuzluğun Sözdizimsel-Biçimsel İfadeleri

Pek çok dil, tümcesel olumsuzluğu açıklamak için özel bir olumsuzluk işaretleyicisi kullanmaktadır. Fakat dillerde olumsuzluk biçimleri hem eş süremliler hem de art süremliler sözdizimsel yapıları açısından farklılık göstermektedir. Kimi dillerde eylem öne olumsuzluk işaretleyicisi kullanılırken kimi dillerde seçimsel olumsuzluk belirteci kullanılmakta ya da olumsuzluk belirteci ve eylem öne olumsuzluk işaretleyicisi bir arada kullanılmaktadır. Sözelimi, İtalyanca tümcesel olumsuzluğu açıklamak için eylem öne olumsuzluk işaretleyicisi (*non*) kullanır. Katalan dili, aynı şekilde eylem öne olumsuzluk işaretleyicisine (*no*) sahiptir; fakat aynı zamanda Katalan dilinde, seçimsel olumsuzluk belirteci (*pas*) de bulunmaktadır. Standart Fransızca'da eylem öne olumsuzluk işaretleyicisi (*ne*) ve olumsuzluk belirtecinin (*pas*) birleşimi zorunludur. Batı Fince'de tümcesel olumsuzluk, zorunlu olumsuzluk belirteci (*nie*) ve seçimsel eylem öne olumsuzluk işaretleyicisiyle (*en*) açıklanmaktadır. Almanca ise olumsuzluğu tek bir olumsuzluk belirteciyle (*nicht*) açıklar. Son olarak Türkçede tümcesel olumsuzluk, eylem tümcelerinde çekimsel ekin (*-mA*) eyleme eklenmesiyle açıklanırken ad tümcelerinde 'değil' sözcüğünün yer almasıyla açıklanmaktadır:

(35) a. Gianni <i>non</i> ha telefonato
Gianni <i>neg</i> has called
'Gianni didn't call'
'Gianni aramadı'	İtalyanca (<i>non</i> -eylem öne olumsuzluk
işaretleyicisi)
b. <i>No</i> serà (<i>pas</i>) facil
Neg be.FUT.3SG <i>neg</i> easy	Katalan dili (<i>no</i> -eylem öne olumsuzluk
işaretleyicisi ve <i>pas</i> -seçimsel)

<p>‘It won’t be easy’ ‘Kolay olmayacak’</p>	<p>olumsuzluk belirteci)</p>
<p>c. Jean <i>ne</i> mange <i>pas</i> Jean neg eats neg ‘Jean doesn’t eat’ ‘Jean yemek yemez’</p>	<p>Fransızca (ne-eylem öñü olumsuzluk işaretleyicisi ve pas-zorunlu olumsuzluk belirteci)</p>
<p>d. Valère (<i>en</i>) klaapt <i>nie</i> Valère neg talks neg ‘Valère doesn’t talk’ ‘Valere konuşmaz’</p>	<p>Batı Fince (nie-zorunlu olumsuzluk belirteci ve en-seçimlik eylem önü olumsuzluk işaretleyicisi)</p>
<p>e. Hans kommt <i>nicht</i> Hans comes neg ‘Hans doesn’t come’ ‘Hans gelmez’</p>	<p>Almanca (nicht-olumsuzluk belirteci)</p>
<p>f. Yarın sinemaya <i>gitmeyeceğim</i>. g. Kardeşim zekiydi; ama gayretli <i>değildi</i>.</p>	<p>Türkçe (-mA eyleme eklenen olumsuzluk işaretleyicisi değil-ad tümcelerindeki olumsuzluk işaretleyicisi)</p>

2.2.1.2.1.2. Tümcesel Olumsuzluğu Açıklamanın Yolları

Diller tümcesel olumsuzluğu açıklamak için farklı yollar sergilemişlerdir. Tümcesel olumsuzluğu açıklamak için dilbilgisel stratejiler kullanılır. Dilbilgisel anlamı açıklamak zaman, kip ve görünüş de olduğu gibi, tipik olarak, çekimle ilgilidir. Payne (1996) tümcesel olumsuzluğu açıklamak için 4 strateji belirlemiştir: Araştırmalarına göre, bütün diller bu stratejilerden en az birini kullanmaktadır, bazıları birden fazlasını kullanmaktadır.

1. strateji; Tongan dilinde (Polinezya) bulunuyor. Eylem karakterine sahip olumsuzluk işlemcisinin vasıtasıyla tümceciği olumsuzluyor.

- (36) Na'e 'ikai [CP ke 'alu 'a Siale] Tongan dili
 ASP neg [ASP go ABS Charlie]
 'Charlie didn't go'
 'Charlie gelmedi.'

Bu çeşit olumsuzluk işlemcisi, temel eylemlerle birlikte bazı özellikleri paylaşıyor. Bazı durumlarda olumsuzluk işlemcisinin ve görünüş işlemcisinin birleşmesiyle 'olumsuz eylemler' görünmektedir. 'ikai' olumsuzluk işlemcisidir ve görünüş eki olan "na'e" ile birleşerek 'ke' git- eylemini olumsuzlamaktadır ve bu da olumsuz eylem olarak görülmektedir.

Diğer strateji; olumsuzluk işlemcisi üzerinde kişi, sayı, kip, görünüşle ilgili çekimleri taşır. Evenki dili (Sibirya) gibi.

- (37) Bi ə-ə-w dukuw n-ma duku-ra Evenki dili
 I neg-PAST-1SG letter-OBJ write-PART
 'I didn't write a letter'
 'Mektup yazmadım.'

"ə" olumsuzluk işlemcisi, geçmiş zaman eki olan "ə"yi ve "w"yle işaretlenen kişi ekini taşımaktadır.

Üçüncü ve en yaygın olan strateji; öge şeklinde bulunan olumsuzluk işlemcisidir. Rusçada *ne*, Hungarcada *ne/nem* (kipe göre), Arapçada *lam/la* (zaman veya görünüşe göre). Olumsuzluk ögesi genellikle eylem ile bağlantılıdır. Pek çok dilde eylem önü pozisyonda ortaya çıkar. Eylem sonu olumsuzluk ögesi, eyleme eklenmez. En çok bilinen örneklerden biri Fransızcadaki *ne* ve *pas* 'dır. Sözelimi Fin dilinde, "nid" olumsuzluk ögesi tümce başı konumunda yer almakta ve eyleme

eklenmemektedir. Aynı zamanda Fransızcada olduğu gibi çift olumsuzluk ögesi (ddim) görülmektedir:

- (38) Nid yw'r bachgen (ddim) yn hoffi coffi Fin dili
 Neg is-the boy Neg in like coffee
 'The boy does not like coffee.'
 'Bu genç kahveyi sevmez.'

Son olarak olumsuzluk işaretleyicilerinin eylemin çekimsel biçimbiriminin bir parçası olabileceğidir. Örneğin Türkçe –me- olumsuzluk işlemcisi; zaman, kip, görünüş ve kişi eklerinden önce gelir ve eyleme eklenir:

- (39) Uzun zamandır böyle güzel bir yemek ye-me-miş-ti-m

Aynı zamanda Türkçede olumsuzluğu sınamak için birtakım stratejiler kullanılmaktadır. *Hiçbir şey, hiç, hiçbir zaman, hiçbir yer, (hiç) kimse* gibi olumsuz niceliyicilerle kurulan tümcelerinin yüklemeleri olumsuzdur. Olumlu yüklem kullanılamaz. Örnek tümcelerde (a)'lar kabul edilirken, (b)'ler kabul edilmemektedir:

- (40) a. *Hiçbir zafere çiçekli yollardan gidilmez.*
 b. **Hiçbir zafere çiçekli yollardan gidilir.*
- (41) a. Gittiği günden beri evi *hiç aramamış.*
 b. **Gittiği günden beri evi hiç aramış.*
- (42) a. *Hiçbir şey insan kadar yükselemez ve onun kadar alçalamaz.*
 b. **Hiçbir şey insan kadar yükselir ve onun kadar alçalır.*
- (43) a. Akıllı olan düşmanını *hiçbir zaman küçümsemez.*
 b. **Akıllı olan düşmanını hiçbir zaman küçümser.*
- (44) a. *Hiç kimse bilmeyecek beni.*
 b. **Hiç kimse bilecek beni.*

(45) a. Kederimi *kimseyle paylaşamıyorum*.

b. *Kederimi *kimseyle paylaşıyorum*.

Türkçede tümce içinde *asla* belirteci geçiyorsa yüklem olumsuz olmak zorundadır. Olumlu bir yüklem kabul edilemez.

(46) a. Uydurup durma, ben *asla* böyle bir laf *etmedim*.

b. *Uydurup durma, ben *asla* böyle bir laf *ettim*.

“Ne yazık ki”, “maalesef” tümce içinde kullanılmışsa yüklem olumsuz biçimde kullanılmaktadır:

(47) İsteseymiş bir günde bitirirmiş; ama *ne yazık ki* vakti *yokmuş* .

(48) *Maalesef* korkusunu hala *yenemedi*

“ne ... ne” bağlacıyla bağlanan tümcelerde yüklem olumlu kullanılmakta; fakat olumsuz bir anlam içermektedir.

(49) *Ne* gölün kenarında gezinti *yapar ne* ormanda yürüyüş.

Türkçede *ama*, *fakat*, *ancak* gibi bağlaçlar olumlu tümceyle olumsuz tümceyi birbirine bağlamaktadır:

(50) Genç ve esmer kız, yüz yaşına girmeye birkaç adımı kalmış bu annesinin annesine, bu mükerrer büyükninesine dalgın dalgın bakarak, onun zamanındaki kadınların saadeti ne olabileceğini tahayyül ediyordu. *Fakat* bunu *bulamıyordu*.

(51) Gözlerimi arıyor *fakat* ben kendimi hemen *kaptırmıyorum*.

(52) Ben be istiyorum masraflarımı babam değil bir eş karşılasın, bir torba portakalı o taşıсын, bir torba elmayı ben taşıyayım. *Ama olmadı* bugüne kadar.

(53) Benden hoşlanmıyor değil, *ancak* sözüm ona duygusal bir yakınlık *duymuyormuş*.

Pek çok dil tümcesel olumsuzluğu olumsuzluk ögesiyle açıklamaktadır. Farklı dillerden de örnekler verirsek; sözgelimi Çekçe, *ne-* öneki ile, İtalyanca olumsuzluk öneki *non* ile Almanca olumsuzluk belirteci olan *nicht* ile açıklar (54). Afrika dilleri (*nie* ve *nie*) ve Fransızca (*ne* ve *pas*) olumsuzluğu, çift olumsuzluk ögesiyle açıklamaktadır (55).

(54) a. Milan moc <i>nejedl</i>
Milan much neg.ate
'Milan hasn't eaten much'
'Milan çok yemedi.'	Çekçe
b. Gianni <i>non</i> ha telefonato
Gianni neg has called
'Gianni hasn't called'
'Gianni aramadı.'	İtalyanca
c. Hans hat <i>nicht</i> gegessen
Hans has neg eaten
'Hans hasn't eaten'
'Hans yemedi.'	Almanca
(55) a. Die voorbereiding neem <i>nie</i> lank <i>nie</i>
The preparation takes neg long neg
'The preparation doesn't take long'
'Hazırlık uzun sürmez.'	Afrika dilleri
b. Jean <i>ne</i> mange <i>pas</i> beaucoup	Fransızca

Jean neg eats neg much
 ‘Jean doesn’t eat much’
 ‘Jean çok yemez.’

Bütün stratejilerde, olumsuzluk ögesiyle olsun veya eklerle olsun olumsuzluğun varlığı işaretlenmektedir. İşte bu öğelere olumsuzluk işaretleyicileri denilmektedir.

2.2.1.2.1.2.1. Jespersen’in Yaklaşımı

Diller tümcesel olumsuzluk açıklama konusunda sadece karşılaştırmalı olarak değişmemekte, aynı zamanda art süremliler olarak da değişmektedir. Alman dilcisi olan Jespersen (1917), çeşitli dillerde olumsuzluk ifadeleri üzerine genel bir inceleme yapmıştır. İngilizce art süremliler olarak olumsuzluğu açıklamak için zengin ve çeşitli örnekler sunmaktadır. Eski İngilizcede tümce önü konumunda *no* ögesi bulunmaktadır:

(56) *No ic me an herewæsmun hnagran talige, guþgeweorca, þonne Grencel hine.*

Neg I me in less battle-power count, fighting-acts, than Grendel him
 ‘I don’t count my self less than Grendel in battle power, fighting acts’

Daha yaygın kullanılan zayıf olumsuzluk işaretleyicisi *ne* (57)’de olduğu gibi yalın eyleme eklenerek eylemönü konumunda yer almaktadır. Aynı zamanda bu tümce *ænige þinga* gibi bir olumsuz kutuplaşma ifadeleri (NPI) içermektedir. Bunun yanında, Jespersen (1917) *ne* birleşimi *noþde* (‘neg wanted’) de olduğu gibi, *to be*, *to have*, veya *will* gibi yardımcı eylemleri tarafından sınırlandırıldığını incelemiştir.

(57) *Noþde eorla hleo ænige þinga pone þwealcuman cwicne forlætan*
 Neg-wanted nobles protector some thing the.murderer alive free
 ‘The protector of the nobles didn’t want at all to free the murderer alive’

Ne olumsuzluk işaretleyicisi çok zayıf kalmaktadır, olumsuzluğu açıklamak için ikinci bir olumsuzluk öğelerinin bulunması beklenmektedir. *na*, *nauht* or *noht* gibi pek

çok farklı biçim 11. ve 12. yüzyıl İngilizcesinde bulunmaktadır. Eski İngilizcedeki *nawith* (*no thing*) biçimiyle karşılaştırmalı olarak çözümlenmiştir. Fakat, en zayıf biçim olan *na*, *no*'un zayıf biçimi olarak çözümlenebilir. *Nawith* muhtemelen *ne with*'ten türemiştir.

(58) *Ne* het he us *na* leornian heofonas te make Eski İngilizce (11.yy)
 Neg called he us neg learn heavens to make
 'He didn't order us to make heavens'

(59) Θ is *ne* habbe ic *nauht* ofearned Orta İngilizce (12.yy)
 This neg have I neg deserved
 'I haven't deserved this'

Bu tümcelerde, her iki olumsuzluk işaretleyicisi de zorunludur. *Nauht* temel olumsuzluk işaretleyicisidir *ne*'nin kaybıyla sonuçlanmıştır. 14. yy. İngilizcesinde hemen hemen hiç eylem önü olumsuzluk görülmemektedir ve *not* (herhangi bir biçimi) olumsuzluk için gereklidir.

(60) He yaf *nat* of that text a pulled hen
 He gave not of that text a pulled hen
 'He didn't give a thing about that text'
 'Bu metin hakkında hiçbir şey vermedi.'

Tümcesel olumsuzluk tek olumsuzluk ögesi olan *not* vasıtasıyla açıklanmaktadır. Bunu bugünkü İngilizce tümcelerde görebiliriz (61):

(61) I am *not* ill
 'Hasta değilim.'

15. yy.da *do* İngilizceye girmiştir ve olumsuzluk ifadeleri, DO yardımcı eylemiyle standart hale gelmiştir. Bu tümcelerde, olumsuzluk işaretleyicisi, *dyd* yardımcı eylemine eklenmektedir. Diğer türlü *dyd I not* konumunda kalacaktır.

(62) a. Dyd *not* I send unto yow one Mowntayne ...

‘Didn’t I send you a Mowntayne ...’

b. Have *not* I chosen you twelve

Jespersen’in yaklaşımı şu şekilde tanımlanmaktadır:

Evre I: Olumsuzluk sadece, yalın eyleme eklenen tek bir olumsuzluk işaretleyicisiyle açıklanabilir.

Evre II: Yalın eyleme eklenen olumsuzluk işaretleyicisi sesbilimsel olarak olumsuzluğu açıklamak için çok zayıftır. İkinci bir olumsuzluk belirteci uygun olur.

Evre III: Tümcesel olumsuzluk, yalın eyleme ve olumsuzluk gösteren belirtece eklenen olumsuzluk işaretleyicisiyle açıklanmaktadır.

Evre IV: Olumsuzluk belirteci, olumsuzluk için zorunlu bir işaretleyicidir.

Evre V: Olumsuzluk belirteci sadece olumsuzluk işaretleyicisi olarak uygundur. Yalın eyleme eklenen olumsuzluk işaretleyicisi artık uygun değildir.

Evre VI: Olumsuzluk işaretleyicisi iki biçimde uygundur: olumsuzluk belirteci ve yalın eyleme eklenen olumsuzluk işaretleyicisi.

Evre VII=I Olumsuzluk sadece, yalın eyleme eklenen olumsuzluk işaretleyicisiyle açıklanmaktadır.

Olumsuzluğu açıklamak için öge kullanan her dilde, bu gelişmelerin olup olmadığı hala bir soru olarak kalmaktadır. Jespersen, Latineden ve Fransızcadan, örnekler vermektedir (63, 64).

Latinede olumsuzluk ilk olarak *oenum* ögesinin takip ettiği *ne* ögesiyle açıklanmıştır, daha sonra *non* türetilmiştir. *Ne* olmadan *non* tek başına olumsuzluğu açıklamaktadır. Son olarak *ne*’nin tümce içindeki orijinal konumunda ortaya çıkmıştır.

(63) a. *Ne* dico

neg say.1SG

b. Dico *ne oenum*

say-1SG neg a-thing

c. Dico *non*

Say.1SG

d. *Non dico*

neg say-1SG

'I don't say (anything)'

'Hiçbir şey söylemem.'

(64) a. Je *ne di* Eski Fransızca

I neg say

b. Je *ne dis pas* Modern Fransızca

I neg say neg

c. Je *dis pas* Fransızcada konuşma dilinde (Colloquial French)

I say neg

Fransızcadaki olumsuzluk *ne* ögesiyle gelişmiştir, daha sonra *ne ... pas* olumsuzluk biçimi yerini almıştır, Jespersen'in yaklaşımıyla Fransızcadaki ikinci gelişim: olumlu öğeler olumsuz öğeler olarak yeniden çözümlenmiştir. Sözelimi *pas* 'adım' anlamında kullanılmaktaydı; fakat olumsuzluk işaretleyicisi olarak yeniden yorumlandı. *personne* 'n-body' Fransızca sözcüğü 'insan' anlamında kullanılmaktaydı, *jamais* 'n-ever' 'daha fazla' anlamındaydı. İngilizce, Latince ve Fransızca arasındaki benzerlikler, tümcesel olumsuzlukla bağlantılı olan art süremliliğin İngilizceye özgü olmadığını göstermektedir. Fakat yine de diğer diller için de genelleme yapılabilir. Yeterince kanıtlanmamış olmasına rağmen, olumsuzluğu açıklamak için öge ve sonek kullanan bütün dillerde bu anlayış uygulanabilir.

Jespersen, aynı zamanda Felemenkçedeki olumsuzluk görünüşünü art süremliliği olarak incelemiştir. Eski Felemenkçe, örneğin, olumsuzluğu eylem önü olumsuzluk işaretleyicisi *en/ne* ile işaretler. Orta Felemenkçe, olumsuzluğu açıklamak için iki zorunlu olumsuzluk işaretleyicisi kullanır: eylem önü olumsuzluk işaretleyicisi *en/ne* ve olumsuzluk belirteci *niet*. Modern Felemenkçe ise olumsuzluk belirteci '*niet*' tümcesel olumsuzluğu tek başına işaretler.

(65) a. Salig man ther *niuuieht* uôr in Gerêde ungenêthero Eski Felemenkçe

Blessed man who neg walks in counsel impious.PL.GEN

‘Blessed the man who does not walk in the counsel of the impious’

b. *En laettine mi spreke niet*

Orta Felemenkçe

Neg let.he me speak neg

‘If he does’t let me speak’

c. Jan loopt *niet*

Modern Felemenkçe

Jan walks neg

‘Jan doesn’t walk’

Türkçede olumsuzluk art süremlî olarak şöyle bir değişim göstermektedir. Türkçedeki olumsuzluk eki –mA, Türkçenin en eski metinlerinden itibaren kullanılmaktadır, tarihi metinler yanında günümüz lehçelerinde de –ma / -me biçimiyle kullanılmasına karşılık, bazen ses değişimiyle de kullanılabilir. F. Bozkurt (1992), olumsuzluk eki –ma / -me’nin ses olaylarıyla zaman zaman –ba / -be, pa / -pe biçiminde de kullanıldığını belirtmektedir. Sözelimi, *yazba* ‘yazma’, *şıgarma* ‘çıkarma’. –maz / -mez eki Doğu Türkçesinde -z > -s değişmesi ile –mas / -mes, Abakan, Şor ve bazı diğer şivelerde de m- > b-, p- değişmesi ile –bas / -bes, -pas / -pes şeklini almıştır (Eraslan, 1980).

Türkçedeki olumsuzluk eki –mA, Türkçenin en eski metinlerinden itibaren kullanılmaktadır. Uygur ve Oğuz Türkçelerinde olumsuzluk işaretleyicisi olarak –mA biçimi görülmektedir:

(66) Könlün bertmännlär

Eski Türkçe (Uygur)

Gönlünü kırmayın.

(67) Açsık tosık ömez sen.

Eski Türkçe (Oğuz)

Açlık tokluk düşünmezsın.

Türk dillerindeki vurgusuz eklerden biri de eylemlerin olumsuzluğunu belirten –mA- ekidir: gel’-me-, git’-me-, otur’-ma- gibi. Talat Tekin (2003)’e göre, Türkçe olumsuzluk ekinin vurgusuz olması, bununla kurulmuş eylem şekillerinin de iki sözcükten oluşan bir grup olduğunu gösterir.

Türkçe olumsuzluk ekinin etimolojisi üzerine ilk kez görüş ileri süren araştırmacı Alman Türkolog Bang olmuştur. Bang (1923), Türkçe –mA ekinin yapısında bu ekin vurgusuz olmasından dolayı, bağımsız bir olumsuz eylem (verbum negativum) olduğunu belirtmiştir.

Ramstedt (1924), Türkçe olumsuzluk eki –mA’nın eylemlerden –m ile yapılmış adlara Ural dillerinde e-, Tunguz dillerinde e-/a- şeklinde yaşayan olumsuz eylemin çekimli şekillerinin getirilmesi ile meydana geldiğini ileri sürmüştür. Ona göre, örneğin Türkçe bol- “olmak” eyleminden –m ile yapılmış *bolum adına olumsuz eylem e-‘nin çekimli şekilleri getirilmiş, bunların birleşmesi ile sözcük içinde sanki bir içek gibi olumsuzluk ifade eden –mA- hecesi oluşmuştur: *bolum e-di > bolmadı “olmadı”. Ramstedt bu araştırmasında Moğolcada geçmiş zamanlı eylem şekillerini olumsuzlaştıran ese (<*e-se) olumsuzluk edatının (ör. İrebe “geldi”, ese irebe “gelmedi”) Tunguzca olumsuz eylem e- ile ilgili olabileceğini de ifade etmiştir.

Menges, *The Turkic Languages and Peoples* adlı eserinde Türkçe olumsuzluk ekinin eylemlerden *-m, *-mA ekleriyle yapılmış adlara Tunguzcada yaşayan Altayca olumsuz eylem e-‘nin eklenmesi ile meydana gelmiş olabileceğini belirtmiş. Menges (1975) bu Türkçe ekin eylemlerden –mA eki ile yapılmış adlara Altayca olumsuz eylemin çekimli şekillerinin eklenmesi ile türemiş olduğunu ileri sürmüştür. Menges’e göre, kelmetim, kalmatım gibi eylem şekilleri daha eski kel-me e-ti-m, kal-ma e-ti-m gibi eylem gruplarından gelir. Menges’in Ramstedt’in teorisinden ayrıldığı tek nokta, Türkçe olumsuzluk ekinin, eylemlerden –m ile değil de –mA- ile yapılmış adlara olumsuz eylem kökü e-‘nin eklenmesi (contraction) sonucu meydana geldiğini ileri sürmesidir. Fakat bu, Talat Tekin’e göre, -mA- ekinin vurgu sorununu cevapsız bırakmaktadır. Türkçe olumsuzluk eki hece eklenmesi ile *kel-me’ e-ti-m gibi şekillerden gelişseydi ek vurgusuz değil, tersine vurgulu olurdu: *kelme’ etim >

kelme'tim, *kalma' etim > kalma'tım. Bu nedenle Menges'in teorisini kabul etmemektedir.

Olumsuzluk eki -mA-'nın etimolojisi üzerine ileri sürülen en son teori, Kononov'unkidir. Kononov (1980) Türkçe olumsuzluk eki -ba-/be-, -pa-/pe- ve -ma-/me-'nin, eylemlerin -a veya -ı ile kurulmuş zarf şekillerinden sonra olumsuzluk eylemi a-/e ve buna eklenmiş olan -pa (n)/-pe (n), -ba (n)/ -be (n) ve -ma (n) / -me (n) ekli zarf şekillerinin getirilmesiyle oluştuğunu ileri sürmüştür: al-ı / al-a + a-pa > alapa Kononov'a göre "alapa" şekli, vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesi ile alpa- / alba- / alma- şeklini almıştır. Talat Tekin Kononov'un bu teorisini şu gerekçelerle kabul etmemektedir:

1. Olumsuzluk ekinin Ana Türkçe şekli sadece -ma- / -me- olabilir.
2. Türkçe zarf-fiil eki -pa(n)/ -pe(n) (Eski Anadolu Türkçesi -uban/-üben) fonetik, morfolojik ve semantik nedenlerle olumsuzluk eki -ma- /-me-'nin kökeni olamaz.
3. Zarf-fiil eki -pa(n) / -pe(n) bir son şekildir. Bu ekle kurulmuş bir şekil bu özelliğini yitirip eylem çatısı veya gövdesi gibi görev yapamaz.
4. *al-a a-pa(n) gibi iki zarf-fiilden oluşan bir grup düşünülemez.
5. *al-a a-pa(n) gibi bir grupta vurgu, birincil vurgu, ikinci sözcüğün son hecesinde değil, ilk sözcüğün son hecesinde bulunur.

Talat Tekin Ramstedt'in görüşünü savunmaktadır. Altay dilinde de bu teori desteklenmektedir. Altay dillerindeki e- olumsuzluk yardımcı eyleminin görünümünü şöyle sıralamaktadır:

1. Tunguz dillerinin çoğunda eylemlerin olumsuz şekilleri asıl eylemin önüne yerleştirilen olumsuz yardımcı eylem e- ile gösterilir. Asıl eylem -ra (-na, -sa, -da) ekli ad-eylem şeklinde olup bunun önüne olumsuz yardımcı eylemin çekimli şekillerinden biri getirilir. Bu şekiller şimdiki zaman için e-si-, geçmiş zaman için e-çi-, gelecek zaman için de e-te- olmak üzere 3 tanedir:

- (68) a. e-si-m sa-re “bilmiyorum”
 b. e-çi-n sa-re “bilmedi”
 c. e-te-m gu-ne “konuşmayacağım”
 d. e-si-m ha-r “bilmiyorsun”
 e. e-si-nrı ha-r “bilmiyorsun”
 f. e-s-nı ha-r “bilmiyor”

Eylemlerin olumsuz şekilleri de yine e- eyleminden türemiş ekel (<*e-kel), eci (<*e-di) gibi olumsuzluk edatları ile gösterilir:

- (69) a. Ekel bure “verme”
 b. Ehel bure “verme”
 c. Eci bure “verme”

2. Tunguzca e- fiilinin Türkçedeki türevleri şunlardır:

a. Oğuzca eng “yok, değil”, eng eng “yok yok! Değil değil!”. Tekin (2003), Atalay çevirisinde ang okunan bu edatın eng şeklinde düzeltilmesi gerektiğini belirtmiştir; çünkü bu edat bugün Çuvaşçada an biçiminde yaşamakta ve olumsuz emir şekilleri bununla gösterilmektedir:

(70) kala! “konuş!”, an kala! “konuşma!”

(71) par! “ver!”, an par! “verme!”

b. Oğuzca ep (Atalay: ap) olumsuzluk edatı: ep bu ep ol “ne bu ne o”.

c. Eski Türkçe olumsuzluk zarfı *idi* “hiç, asla” anlamına gelmektedir. Daha eski bir *edi* şekline gidebilir ve bu sonuncu şekil Tunguzca e- fiilinden türemiş olan olumsuzluk edatı eci (<*e-di) ile aynı olabilir:

(72) Ötüken yışda yig idi yok ermiş

“Ötüken dağından daha iyi bir yer asla yok imiş”.

3. Talat Tekin'e göre Türkçe olumsuzluk ekinin vurgusuz olması ancak bu teoriyle açıklanabilir ve Jespersen'in yaklaşımı açısından –mA'nın gelişimi aşağıdaki gibi görünmektedir:

- (73) a. *kel'im e-di > kel'medi > gel'medi.
 b. *kel'im e-dük > kel'medük > gel'medik
 c. *kel'im e-ser > kel'meser > gel'mese
 d. *kel'im e-tin > kel'metin > gel'medin > gel'meden

Ramstedt (1924)'e göre Tunguz dillerinin çoğunda “e” olumsuz yardımcı eylemi bulunmaktadır ve “e” olumsuz yardımcı eyleminin çekimlenmesiyle “bolum” adı olumsuzlanmaktadır:

- (74) bolum e - di
 olma(ad) olumsuz yardımcı eylem - zaman eki
 ‘olmadı’

Yine Tunguz dillerinde eylemlerin olumsuz biçimleri “e” olumsuz yardımcı eylem ile gösterilmekte ve eylem önü konumda yer almaktadır. “-si” şimdiki zamanı, “-m” eki birinci tekil şahsı, “sa-re” de bil- eylemini göstermektedir.

- (75) e – si – m sa-re
 olumsuz yrd.eylem – şimdiki zaman eki – şahıs eki (I. tekil şahıs) bil-
 ‘bilmiyorum’

Bugün Çuvaşçada eylemi olumsuz emir kipinde çekimleyebilmek için eylemin yalın biçiminin (kala) önüne “an” olumsuzluk edatı getirilmektedir:

- (76) an kala!
 olumsuzluk edatı konuş
 ‘konuşma’

Moğolcada “ese” olumsuzluk edatı sadece geçmiş zamanla çekimlenmiş eylem biçimlerini olumsuzlamaktadır ve eylem önu konumunda yer almaktadır:

(77) ese irebe
 olumsuzluk edatı geldi
 ‘gelmedi’

“e” olumsuzluk eylemi ilk önce yalın bir eylemken sonra çekimsel bir eke dönüşmüştür. Bu açıdan Jespersen’in belirlediği evrelere uygundur. Ancak elde çok fazla veri olmadığı için kesin bir şey söylenememektedir. Yukarıdaki bilgilere dayanarak Türkçedeki olumsuzluk eki –mA’nın etimolojisi ile ilgili saptamalar yapılabilir: Türkçede olumsuzluk eylemden türemiş adlara eklenen olumsuzluk yardımcı eylemiyle açıklanmaktadır. “e” olumsuzluk yardımcı eylemi üzerinde zaman ve şahıs işaretlenmektedir. Türkçede bileşik sözcüklerde vurgu ilk hecede olduğu için eylemden türemiş adla “e” olumsuzluk eylemi birleştiklerinde doğal olarak olumsuzluk vurgu taşımamaktadır ve ortadaki “i” ünlüsü düşmektedir:

(78) kel’im e – di > kel’medi “gelmedi”

2.2.1.2.1.3. Tümcemel Olumsuzluğun Anlamsal Özellikleri

Anlambilimde çalışılan olumsuzluk çeşidi, önermesel olumsuzluktur. Bazen tümcemel olumsuzluk da denir (Payne, 1985; Klima, 1964). Çift Olumsuzluk Kanunu (*The Law of Double Negation*) tarafından belirlenmiş mantıksal tersinlemenin dilbilimsel bir parçasıdır: İki olumsuzluk bir olumluluk üretir. Şu örneklerde görülmektedir:

(79) a. The dog did not eat.
 Köpek yemek yemedi.
 b. The dog never ate.
 Köpek asla yemek yemedi.

(79a ve b) örneklerinde, her ikisinde de ‘Köpeğin yediği yanlışır’ (It is false that the dog ate).

(80) a. The dog did not not eat. (= the dog ate)

Köpek yemek yedi.

b. The dog did not never eat. (=the dog ate)

Köpek yemek yedi.

Bu çift olumsuzluğun etkileri, önermesel olumsuzluğu diğer olumsuzluk çeşitleriyle sözgelimi, eksel olumsuzluk (*Affixal negation*) ile karşı karşıya getirmektedir. Eksel olumsuzluk, sözcüksel ögeye bağımlı bir olumsuzluk eklentisidir.

(81) Ali is unhappy.

Ali mutsuz.

(82) Ali is not unhappy.

Ali mutsuz değil.

Tümcesel olumsuzlukta gözlenen bu durum sözcüksel olumsuzlukta karşımıza çıkmayabilir. ‘Ali mutsuz değil’ çift olumsuzlaması ‘Ali mutlu’ olumlu önermesine denk değildir. Çünkü mutsuz olmayan insan, mutludur olmayabilir. (76)’daki örnek önermesel olmayan olumsuzluktur (*non-propositional negation*). Mantıksal tersinleme içeremez; çünkü çift olumsuzluk, olumlu bir tümce üretememiştir.

Bütün önermeler 2 bilgisel yapıya sahiptir: eski bilgi (*the given, background information*) ve yeni bilgi (*new, asserted information*). Payne (1996)’in terminolojisine göre, önermenin görünümü, 1-bağlam bağımlı (*contextually bound*) 2-bağlam bağımsız (*contextually free*)’dır.

(83) Bill did not see the man who came yesterday.

Bill dün gelen adamı görmedi.

'Görme'(seeing) bağlam bağımsız., ortaçlı yapı ise, bağlam bağımlı; belirli bir ad ile belirlenmiştir. Bağlam bağımlı bilgi, önermesel olumsuzluğun açısı dışındadır.

Klima'nın (1964) önermesel olumsuzluk için temel testleri vardır: Payne (1985) ve McCawley (1988) tarafından da kanıtlanmıştır. Bu testler İngilizce için yapılmış olmasına rağmen, Payne (1985:198) diğer dillerde de benzer sonuçlar bulmuştur. '*Too / either, tag questions ve not even*' gibi bu 3 sözdizimsel yapının önermesel olumsuzluğu nasıl ifade ettiklerini incelemiştir. İngilizcede önermesel olumsuzluk içeren ifadeler, '*either*' ile devam eder ve '*too*'ya izin vermezler. Önermesel olumsuzluk içermeyen tümceler '*too*' alabilirler; fakat '*either*' alamazlar.

(84) a. Maria did not get a new kitten, and I didn't either / ??too.

b. Maria got a new kitten, and I did too / ??either.

(84a)'da *either*'ı kabul ederken, *too*'yu kabul etmez. (84b)'de '*too*' kabul edilirken, '*either*' kabul edilmez.

Türkçede bu yapı, ilk tümcede kullanılan eylemin (olumlu/olumsuz) ikinci tümcede tekrar edilmesiyle yapılmaktadır:

(85) a. O sıralar annem evden **çıkmadı**, ben de **çıkmadım**. / ***çıkım**

b. O sıralar annem evden **çıkı**, ben de **çıkım** / ***çıkmadım**

İngilizcede olumlu önesürümler, olumsuz evet-hayır sorularına (tag questions) izin verirler:

(86) a. Maria did not get a new kitten, didn't she / ?? did she?

b. Maria got a new kitten, didn't she / ?? did she?

Türkçede ise olumlu önesürümler ya "değil" olumsuzuna ya da eylemin olumsuz biçimine izin vermektedir. Olumsuz önesürümler ise, "değil" veya eylemin olumlu biçimine izin vermektedir:

- (87) a. Okuldan dönüşte eve gitmek istemedi, değil mi?
 b. Okuldan dönüşte eve gitmek istemedi, istedi mi?
 c. Okuldan dönüşte eve gitmek istedi, istemedi mi? / *istedi mi?
 d. Okuldan dönüşte eve gitmek istedi, değil mi? / *istedi mi?

Türkçede türetimsel olumsuzluk da “değil”e izin vermektedir. Aynı zamanda yüklemcil öge olan türetimsel sözcüğünde olumlu biçimine izin verirken, olumsuz biçiminin tekrar edilmesine izin vermemektedir:

- (88) a. Ali çok umutsuz, değil mi? /*umutsuz mu?
 b. Ali çok umutsuz, umutlu mu?

İngilizcede evet-hayır soru tümceleri hem onaylatma hem de bilgilendirme içerirken İngilizceden farklı olarak Türkçede “değil mi?” yapısı sadece onaylatma gösterir, bilgi sorusu üretmez. Türkçede eylemle yapılan evet-hayır soruları ise bilgilendirmeye yöneliktir. Bu yüzden Klima'nın testi Türkçe için geçerli değildir.

McCawley (1988, s. 588)'in belirttiğine göre; kabul edilemezlik derecelerinin farklılıkları, olumsuzluk olarak statülerinin farklılıklarını belirler. Önermesel olumsuzluğun iki temel kaynağı vardır: (a) olumsuzluğun açıklık derecesi, (b) gerçekdışı kipliğin derecesi. Payne (1985) İran dilinde “not many” ya da “not all” gibi olumsuzluk bildiren niceleyicilerin olmadığını belirtmektedir. “Many” biçimi için ‘besyar’ sözcüğü vardır; fakat olumsuzlanmamaktadır (*ne-besyar). “Few” yerine ‘kam’ vardır; fakat açık bir olumsuzluğa sahip değildir. ‘besyar’ı olumsuzlamak için eylemcil olumsuzluğun açısının içine taşımak gerekir. ‘not many’ gibi bir biçim sözdizimsel araçla üretilir.

Eylemcil olumsuzluk, bazen standart olumsuz da denir, çeşitli biçimler alır (bağımsız bir biçimden bağımlı bir biçime kadar). Bazı diller, olumsuz eylemlerle önermesel olumsuzluk taşırlar. Yani sadece reddetmeyi kodlayan; fakat eylem gibi örüntülenen biçimlerdir. Olumsuz eylemler 2 temel biçimden gelir: (a) tam, yüksek

eylem (*a full, higher*) (b) yardımcı eylem. Polonya dilinde ya da Hint dillerinde yüksek olumsuzluk eylemleri bulunur. Bu dillerde olumsuz eylem, tümceyi tamamlayan diğer eylemler gibi işlev görürler. Ör; İngilizcedeki *believe that, know that*. Yani bunlar eylem ve nesne arasında bağımlı tümceciklere sahiptirler. Tongan dilinden örnek, Payne (1985)'e göre;

(89) Na'i 'ikai ke 'alu 'a Siale
 Asp Neg Asp go Abs Charlie
 'Charlie didn't go.'
 'Charlie gitmedi.'

'ikai' yüksek bir eylem; çünkü 2. görünüşsel işaretleyici 'ke' Tongan dilinde sadece yan tümcede ortaya çıkar. (83)'te 'alu' eyleminden başka eylem yoktur. 'alu' eylemi yan tümcenin eylemidir. O halde olumsuzluk, yüksek eylem olarak işlev görmektedir.

Olumsuzluk açısıl ilişkiler bakımından da farklı biçimlerde ele alınmaktadır. Tümcesel olumsuzluk çoğunlukla geniş açılı olarak anlaşılmaktadır. Bunun sebebi tümcenin tamamını etkilemesidir. Bunun tersine öbek olumsuzluk vardır, dar açılıdır. Olumsuzluk işaretleyicisi eklenir ve tümcenin bazı üyelerini olumsuzlar. 'The king of France is not bald' tümcesi, Russell'ın bakış açısına göre, yanlıştır; çünkü Fransa'da kral yoktur. Bu yüzden olumsuzluk bütün önermeyi kapsamaktadır. Not [the king of France is bald] geniş açılıdır. Strawson'ın bakış açısına göre, ifade Fransa kralının var olduğunu varsaymaktadır. Onun kel olmadığını önesürmektedir. Bu yüzden olumsuzluk sadece kellele ilgilidir. [the king of France is [Not bald]]. Dar açılı bir olumsuzluk vardır.

Türkçede -mA olumsuzluk işaretleyicisinin tümcesel olumsuzluk kuramadığı durumlar vardır. -mA olumsuzluk işaretleyicisi niceleyicilerle dar açı alır. (84)'te yüklemcil öge tümcenin tamamını olumsuzlamamaktadır. Sadece sayı bildiren '2 tane ekmek' ögesi olumsuzlanmaktadır. Ayşe ekmek yedi; ama kaç tane yediği belirsiz, 2'den az veya çok yedi.

(90) Ayşe iki tane ekmek yemedi.

Bütün diller olumsuzluğun açısını daraltmanın yollarına sahiptir. 2 yoldan birini kullanırlar: (a) ayrı bir biçim, (b) taşıma. Birincisi için İngilizcedeki olumsuzluk işaretleyicisi uygundur. ‘not’ ve ‘no’ biçimleri dar açılı olumsuzluğu belirtmek için parçalarla bağlantılıdır. Aynı şey Eskimo dilinde de olmaktadır (Fortescue, 1984, s. 138):

(91) akuliki –nngit-sumik tikit- ta- aq.
 often Neg often come Habit 3S/Indic
 He came not often. (=seldom)
 ‘O, çok sık gelmedi.’

Normal olarak Eskimo dilinde eylemcil olumsuzluğun ‘ta ve aq’ arasında görülmesini bekleriz. Fakat (91)’de olumsuzluk belirtecin ortasında ve böylece olumsuzluğun açısı, belirteci daraltmıştır.

Bunların tersine diğer diller açığı, ögeyi taşıyarak da daraltmaktadır (Davison, 1978, Hindi dili). Lee (1975, s. 315-6)’a göre Kusaien dilinde, olumsuzluk ve öge tümce başına taşınır (92):

(92) tiyac ma sac eltahl molelah ekweyah.
 Neg the thing they buy yesterday.
 ‘It is not the thing that they bought yesterday.’
 ‘Onların dün aldığı şey, o değil.’

2.2.1.2.2. Edimsel Olumsuzluk

Edimsel olumsuzluk üzerine yapılan önceki çalışmalarda (Horn, 1985; Kato, 1996; Ota, 1980) edimsel olumsuzluğun anlamsal, sözdizimsel ve biçimbilimsel düzlemde kendine ait özellikleri ve betimleyici özellikleri vurgulanmıştır. Hiç kimse edimsel olumsuzluğun bağlamdaki kullanımını incelememiştir.

Horn (1989, s. 363) edimsel olumsuzluğu önceki sözcüye karşı çıkan araç olarak tanımlamaktadır. Horn (1989, s. 402), edimsel olumsuzluğun zıtlık bildiren, yani 'X'in reddedildiği, Y'nin istendiği durumlarda ortaya çıkmaya elverişli olduğunu belirtmektedir. Horn'un (1989) bahsettiği edimsel olumsuzluğun iki tipik örneğine bakıldığında;

(93) a. It's not a car, it's Volkswagen

O, araba değil, Volkswagen

b. I'm not his brother---he's my brother

Onun erkek kardeşi değilim, o benim erkek kardeşim

(a)'da araba sözcüğünün kullanımını reddeder, Volkswagen sıradan bir araba değildir, arabadan daha ileri görmektedir. (b)'deki edimsel olumsuzluğun kullanımı ise, konuşucu ve erkek kardeşi arasında tarif edilen ilişkiyi reddetmektedir: Konuşucu kendi bakış açısındaki ilişkiyi tercih eder, erkek kardeşininkini değil.

Örneklerde görüldüğü gibi edimsel olumsuzluğun belirliliklerinden biri karşıtlıktır. İlk olarak, uygun olmayan ifadeyi reddeder daha sonra uygun olanı kabul eder. Karşıtlık işlevi, edimsel olumsuzlukta vurgulanmaktadır. McCawley (1993, s. 189), karşıtlık olumsuzluğunun edimsel olumsuzluğa katkıda bulunduğunu öne sürmektedir. Tottie (1991, s. 30) edimsel olumsuzluğun belirli / açık (explicit) tersinlemeye benzediğini ifade etmektedir.

Horn (1985)'un "Metalinguistic Negation and Pragmatic Ambiguity"de ifade ettiği gibi doğal dilde metinsel olumsuzluk, olumsuzluğun iki çeşidinden biridir. Diğeri betimleyici olumsuzluktur. Horn'a göre, edimsel olumsuzluk önceki sözcenin herhangi bir görünüşünü (sesbilgisel, biçimbilimsel, sözdizimsel) reddeden araçtır. Genişletilmiş bir işlevi vardır, olumsuzluğun işaretlenmiş kullanımıdır. Olumsuzluğun bu işaretlenmiş kullanımı betimleyici olumsuzluktan önermenin gerçekliğini olumsuzlamaması yönünden farklılaşmaktadır. Bu yüzden anlamsal olarak gerçeklik terimi içerisinde zmlenemez. Horn (1985) metinsel olumsuzluğu şöyle örneklendirmektedir:

(94) A: (Who was that lady I saw you with last nig?)

Geçen gece seninle gördüğüm bayan kimdi?

B: That was no lady; that was my wife!

Bayan değildi, benim karımdı!

B'deki tümcede, konuşucu "Karısının bayan olması" nermesinin gerçekliğinin olumsuzlamamaktadır. Bu olumsuzluk, betimleyici olumsuzluk veya olumsuzluğun gerçeklik işlevi kullanımı değildir. Horn'a göre bu olumsuzluk, ilk konuşucunun szcesiyle bağlantılı olarak eklenmektedir (1985, s. 134).

Türkçede eylem tümcelerinde edimsel olumsuzluk işaretleyicisi –mA'dır (95a). 'Değil' olumsuzu ise yüksek bildirme gücüne ve kesinliğe sahip olduğu için edimsel olumsuzluğu yansıtmamaktadır, bu yüzden örnek (95b)'de görüldüğü gibi tümce dilbilgisi dışıdır:

(95) a. Nazım Hikmet şiir yazmadı, ülküsünü ve ideallerini dile getirdi.

b. *Nazım Hikmet şiir yazmış değil, ülküsünü ve ideallerini dile getirdi.

Horn (1985)'te ayrıntılı olarak işlenen edimsel olumsuzluk, Ducrot (1973) tarafından biçimlenmiştir. Ducrot'un zmlmelerine göre, betimleyici olumsuzluk gerçekler üzerine yorum ortaya koymaktadır, nesrmleri korumaktadır. Edimsel olumsuzluk (Ducrot'a göre polemic negation) ise, sözceleri yorumlamakta ve önesürümü reddetmektedir. Horn (1985) Ducrot'un zmlmelerini; sözdizimsel,

biçimbilimsel, sesbilimsel, söyleşisel biçimlerin itirazlarını içeren edimsel olumsuzluğun, mümkün olan bütün kullanımlarını barındırması açısından genellemektedir.

Olumsuzluğu edimsel olarak çift anlamlı gören Horn'un olumsuzluk çözümlenmeleri, Russell (1905) ve Strawson (1950) tarafından sunulan çift anlamlılık yaklaşımı, Atlas (1977), Kempson (1975) ve Gazdar (1979) tarafından sunulan tek anlamlılık yaklaşımı gibi olumsuzluğun geleneksel açıklamalarından ayrılmaktadır.

2.2.1.2.3. Söylemsel Olumsuzluk

Onizon'a göre; sözdizimsel ve sözcüksel olumsuzluğun yanı sıra 3. tip olumsuzluk da söylemsel olumsuzluktur. Söylemsel olumsuzluk son çalışmalarda, kendinden önceki tümceyi olumsuzlayan ve düzeltilmesini sağlayan olumsuzluk için kullanılır. Söylemsel olumsuzluğun sadece bir işlevi vardır: Düzeltme. Düzeltme; söylemsel olumsuzluk, daha önceden bahsedilen bir olaya düzeltilme ilave etmek için kullanılır. Düzeltme, aynı konuşucu tarafından yapılan bütün ifadenin tersinlenmesidir. Konuşucu bir şeyler söyler ve söylediğinin doğru olmadığını veya olduğunu fark eder bu yüzden söylediğini değiştirir. Anlatılarda anlatıcı tarafından veya ikili konuşmalarda konuşucu tarafından eklenebilir. Bu işlev Arapçada kolaylıkla fark edilir; çünkü bunun için açık bir dilbilimsel işaretleyici vardır. Bu işaretleyici olumsuzluğun ardından ve düzeltilen elemanın önünde kullanılır. Arapçada "bal" dır. (but rather)

Onizan'ın tezinin verisinde düzeltme için 3 durum vardır. Bunlardan ikisi söylemsel olumsuzluk tarafından açıklanır. Bu durumlardan biri, anlatılarda, diğeri ikili konuşmalarda kullanılır. Anlatılarda anlatıcı (yazar veya anlatıdaki kişilerden biri) düzeltir.

Anlatı:

(96) "Thus, he inserted himself among his people"

"No, he rather stuck to them"

Buradaki dilbilimsel araç “laa bal” (but rather)

İkili Konuşma:

(97) “The fiancé asked, “What’s this?” The Bedouin said, “Statue. ...no it is a castle”

Bu ikili konuşmalarda konuşucu cevabının yanlış olduğunu fark eder. Çünkü gördüğü şey anıt, abide değil de, kaledir. İki durum için de iki cevabın da (yanlış veya doğru) şüphesiz birbiriyle bağlantılı olduğu fark edilmektedir.

Onizon sözdizimsel, sözcüksel, söylemsel olumsuzluğa değinmiştir. Arap dilinde olumsuzluğun çeşitli işlevler sunduğu sonucuna varmıştır. Bu işlevler:

- beklentinin tersinlenmesi
- anlatının dönüm noktasını işaretleme
- çelişkiyi açıklama
- olay için açıklama (neden/gerekçe) sağlama
- düzeltme ekleme
- sonuç/netice sağlama
- istisnayı biçimlendirme
- tasvir/tanım/tarif/betitleme.

Betitleme; düzdeğişmecenin (metonymy) ve göreceliliğin (relativization) kullanımı ile tanımlanabilir. Bu işlevleri belirlemek ve bir işlevi diğerlerinden ayırmak için dilbilimsel bir test kullanmıştır.

Onizan’ın tezinde saptanan bu işlevler, kullanılan olumsuzluk türüne göre değişmektedir. Düzeltme işlevi hariç, diğer belirtilen bütün işlevler önermesel olumsuzlukta görülmektedir. Öbek olumsuzluk (constituent negation) 3 işlev göstermektedir: Beklentinin tersinlenmesi, düzeltme ekleme, betitleme. Sözcüksel olumsuzluğun 3 temel işlevi vardır: beklentinin tersinlenmesi, sonuç sağlama, betitleme. Onizan tezinde 3 olumsuzluk tipinden söz etmektedir. Bu 3 olumsuzluk

tipinde (önermesel, öbeksal, sözcüksel) görülen en yaygın işlevler: beklentinin tersinlenmesi ve betimlemedir. Önermesel olumsuzluk, ikili konuşmalara göre anlatılarda daha yaygındır ve işlevlerin çoğu önermesel olumsuzlukta görülmektedir. En yaygın işlev olarak da beklentinin tersinlenmesine rastlanmaktadır. Öbek olumsuzluğun 3 işlevi de anlatılarda görülür. İkili konuşmalara oranla anlatılarda daha yaygındır. Yalnızca anlatı söylem tipinde görülür. Sözcüksel olumsuzluğun anlatı söylem tipinde görülür. Söylemsel olumsuzluğun sadece 1 işlevi vardır: Düzeltme. Söylem tiplerinin ikisinde de aynı sayıda görülür. Onizan'ın çalışmasında verilen tablolardan genel bir sonuç çıkarılabilir:

1. En yaygın olumsuzluk türü önermesel olumsuzluktur.
2. Önermesel olumsuzluk diğer 3 olumsuzluk türüne göre daha fazla işleve sahiptir.
3. Önermesel olumsuzluk 2 söylem tipinde de yaygındır.
4. Sözdizimsel ve anlamsal olumsuzluk arasındaki ayırım yetersizdir. Sınıflandırmaya yeni bir olumsuzluk türü olan söylemsel olumsuzluk eklenmektedir.
5. En az yaygın olan olumsuzluk türü söylemsel olumsuzluktur.
6. Öbek ve sözcüksel olumsuzluk, anlatı söyleminin karakteristik bir özelliğini gösterir.

Çalışmada aynı zamanda söylem tipleri, olumsuzluk türleri ve olumsuzluğun işlevleri belirtilmiştir. Buna göre; çalışmada şu sonuçlara varılmaktadır:

1. Olumsuzluğun bütün türleri (önermesel, sözcüksel, öbeksal, söylemsel olumsuzluk) anlatıda kullanılmaktadır. Sadece iki tip olumsuzluk (önermesel, söylemsel olumsuzluk) ikili konuşmalarda kullanılmaktadır.
2. Veride bulunan olumsuzluk işlevleri; beklentinin tersinlenmesi, anlatının dönüm noktasını işaretleme, betimleme, çelişkiyi biçimlendirme, sebep ve amaç sağlama, sonuç sağlama, istisnayı biçimlendirme ve düzeltme sağlama.

3. İşlevlerden bazıları bir olumsuzluk türünde görülürken, diğerleri farklı olumsuzluk türlerinde görülmektedir. Tek önermesel olumsuzlukta görülen işlevler; anlatının dönüm noktasını işaretleme, çelişkiyi açıklama, istisnayı biçimlendirme. Önermesel, öbekselsel, sözcüksel olumsuzlukta paylaşılan işlevler ise; beklentinin tersinlenmesi ve betimleme. Önermesel ve sözcüksel olumsuzluk arasında paylaşılan işlevler; sonuç ifade etme. Söylemsel ve öbekselsel olumsuzluk arasında paylaşılan işlev; düzeltme.

4. Bazı işlevler, iki söylem tipinde de görülürken, diğerleri tek söylem tipinde görülmektedir. İki söylem tipinde görülen işlevler; beklentinin tersinlenmesi, anlatının dönüm noktasını işaretleme, istisnayı biçimlendirme, sonuç sağlama, açıklama sağlama, düzeltme, çelişkiyi açıklama. Sadece anlatıda görülen işlev, betimlemedir. Veride ikili konuşmalara özgü bir işlev yoktur.

2.2.1.2.3.1. Metin Türü

Uzun 2001'de metin cinsi , metin türü ve metin alt türü ayrımı yapmıştır. Bu ayrıma göre, metinler amaçları doğrultusundaki işlevlerine göre, genelden özele doğru sırasıyla: 'Bilgilendirici metin cinsi' (expository text), bilgilendirici nitelikli tüm metin türlerini (örn., haber metinleri, ders kitapları, bilimsel metinler vb.); kapsamaktadır. Bilgilendirici nitelikli olan 'bilimsel metin türü' ise, bu türün beklentileri doğrultusunda yazılmış tüm 'alt türleri' (araştırma yazıları, laboratuvar raporları, tanıtma yazıları vb.) kapsamaktadır. Örneğin bir araştırma yazısı, bilgilendirici metin cinsi kapsamındaki bilimsel metnin bir alt türüdür.

Metin üretim aşamaları metnin türüne özgü yapılanmalarla sıkı bir ilişki içindedir. Metin üretme aşamaları hemen her metin türü için geçerliiyken, türe özgü yapılanmalar doğrudan söylem bağlamını belirlemektedir. Bu nedenle türe özgü yapılanmalar, üretim sürecinden ayrı düşünülemez niteliktedir. Metin üretim aşamaları ve türe özgü yapılanmalar arasındaki ilişki üretilecek metnin amacına hizmet etmektedir (Huber ve L. Uzun, 1999, s. 4).

Türler, metinlerin üretim amaçlarına göre, biçimlerine göre, üretici tarafından hedeflenen söylem topluluğunun beklentileriyle şekillenen, belli geleneklere dayalı kurallar çerçevesinde ortaya konmuş metinlerle somutlaşmaktadır.

Bilimsel metin türünde metin, düzenli bir süredizimsel çizgisellik gösterirken, yazınsal türlerde bu çizgisellik, yazarın kendi tercihleri doğrultusunda kırılmalar gösterebilmektedir.

2.2.1.2.3.1.1. Bilimsel Metinler

Bilimsel metinlerin ilk ve temel özelliği metin olmalarıdır. Metnin belli bir tür içinde gerçekleştirilmesi, onun belli bir söylem topluluğunun beklentilerine uygun biçimde düzenlenmesiyle mümkün olmaktadır.

Bu çerçeveden bakıldığında, belli bir söylem topluluğunu hedefleyen; doğrudan geçerli, güvenilir bilgi sunmayı amaçlayan; izlenebilir, gözlemlenebilir, dizgeli bir somutluk olan bilimsel metin, ayrı bir tür olarak belirginleşmektedir. Bu tür içinde, metinleştirme yöntemi doğrultusunda farklı dillerde ve çalışma alanlarında gerçekleştirilmiş olan 'bilimsel metin' bir tür evrensel iletişim biçimi olan bilimsel söylemi oluşturmaktadır (Widdowson, 1979, s. 52).

Swales 'ın daha çok deneysel araştırma makalelerine dayanarak geliştirdiği modele göre, bir araştırma makalesinin ana iletişim amacı makalede betimlenen araştırmanın bilime gerçek bir katkı sağladığına okuyucuları ikna etmektir. Bu nedenle de Swales (1990, s. 141), araştırma makalesi yazma eylemine bilim alanında bir 'araştırma yeri yaratma' eylemi olarak bakılabileceğini söyler. Swales makale yapılarını bir dizi iletişim edimleri olarak inceler. İnceleme birimi olarak önerdiği metinsel edimlerinin dilsel ifadesi tümce ile paragraf arası büyüklükte anlamsal bir birim olup yazarın belli bir amacına karşılık gelir (McKinley ve Dudley-Evans, 1986, s. 131).

Swales 'ın kendi ve başka araştırmacıların İngilizce yazılmış araştırma makalelerinde edinilen bulgulara dayanarak geliştirdiği model Şekil 1 'de özetlenmiştir (Ruhi, 2002, s. 162).

Metinsel Edimler

Giriş Bölümü

1. edim Alan belirleme

1. adım önem belirtme
2. adım konu ile ilgili genellemeler
3. adım alanyazını değerlendirmesi

2. edim Yer açma

- a. karşı sav geliştirme
- b. araştırma eksikliği belirtme
- c. sorun belirtme
- d. araştırma geleneğini sürdürme

3.edim Yer tutma

- a. amaç belirtme
- b. araştırma konusunu sunma
- c. ana bulguları belirtme
- d. makale yapısını belirtme

Bulgular, Tartışma ve Sonuç Bölümleri

1. Önbilgi
2. Bulgular
3. Beklenen/beklenmeyen sonuçlar
4. Alanyazını taraması
5. Açıklama
6. Örnekleme
7. Çıkarım ve varsayım
8. Öneriler

Şekil 1. Makalelerin Retorik Yapısı

Swales, J. M. **Genre Analysis English in Academic and Research Settings.** Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

2.2.1.2.3.1.2. Anlatı Metinleri

Söylem çözümlemesi alanında anlatı çözümlemesine yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarla anlatıcıların aktardıkları olaylara düzen kazandırma yöntemleri, dinleyiciler/okuyucular üstünde çok yönlü etki bırakmak amacıyla dilsel ve kültürel öğelerin bireylere ve kültürlere özgü kullanımı, anlatıcının duygu, düşünce ve tepkilerinin anlatı örüntüsü içine yerleştirilmesi ve dinleyici/okuyucu ile anlatıcı arasındaki etkileşim çok yönlü olarak irdelenmiştir. Bu alana araştırmalarıyla ve incelemeleriyle katkıda bulunmuş araştırmacılardan bazıları, Mishler (1986), Gee (1986), Labov (1972), Polanyi (1985), ve Riessman (1993).

Anlatı, dilbilim ve dil psikolojisinde çeşitli yaklaşımlarla incelenmektedir. Konuyu bilişsel açıdan ele alanlar, anlatının bölüm yapısına (Stein, 1982; Stein ve Glenn, 1982) veya kurguyu oluşturan nedensel ilişkilere (Trabasso ve van den Broek, 1985) bakmaktadırlar. Dilbilimsel yaklaşımlar ise, ya söylemde bağdaşıklı yaratmakta kullanılan dil yapılarını (Haliday ve Hasan, 1976; Foley ve Van Valin, 1984) ya da ön plan-arka plan düzenlemesi ve zamansal bakış açısı belirtmekte kullanılan dil yapılarını (Labov, 1972; Hopper ve Thompson, 1980) incelemektedirler. Kavramsal ve dilbilimsel yaklaşımları birleştiren bir görüş de değişik dil biçimlerinin anlatı bölümleri arasında bağlantı kurmaktaki işlevini araştırmaktadır (Bamberg, 1985; Bamberg ve Marchman, 1990).

Anlatı üzerine çalışmalarını yoğunlaştırmış araştırmacılar anlatıyı farklı şekillerde tanımlamakta ve anlatıları çözümlemede farklı çözümleme yöntemleri kullanmaktadırlar. Sözgelimi Polanyi (1979) anlatının dinleyici ile anlatıcının ortak çabaları sonucu oluştuğunun savunmaktadır. Riessman ise, “kişisel deneyimlerin aktarımı” olan anlatı türü üstünde durmakta ve anlatıyı “önemli olaylar çevresinde oluşan konuşma” olarak tanımlamaktadır (1993, s. 51). Riessman’a göre anlatının temelini bir dizi olay oluşturur. Ancak olayların öyküleşmesi için anlatı zamanının geçmiş zaman olması gerekmez. Olaylar kurmaca bir dünyada da geçebilir, varsayımsal olabilir ya da gelecekte gerçekleşmesi olası olaylar anlatılabilir. Bir öykünün anlatı özelliği kazanabilmesi için bir olaylar dizisine sahip olması, izleksel ve yapısal açıdan

bağdaşık olması gerekir. Olaylar belli bir zaman sıralamasında gelişmeli ve anlatıcı değerlendirme yapabilmelidir. Labov ise anlatıyı tanımlarken bir sınırlamaya yönelmiş ve anlatıyı “yalnızca geçmiş deneyimlerin değiştirilmeksizin söze dökülerek aktarımı” olarak nitelemiştir (1972, s. 359). Labov sözlü anlatıyı “yalnızca geçmiş deneyimlerin değiştirilmeksizin söze dökülerek aktarımı” olarak tanımlar (1972, s. 360). Olaylar belli bir zaman sırasına göre aktarılmaktadır. Eğer zamanı belirten tümceciklerin yerinde bir değişme olursa olayların sıralaması da değişir. Labov, tümceciklerde geniş zaman kullanımının tümceciği anlatı tümceciği olmaktan çıkardığını belirtir. Anlatı tümcecikleri geçmiş zaman içinde ilerleyen eylemleri içerir. Böylelikle Labov olayların/eylemlerin zaman sıralarını belirten tümceciklerin büyük önem taşıdığını ve anlatının yorumunun bu tümceciklere bağlı olarak değişebileceğini savunmaktadır.

Anlatıda, olayların hem sırasal bir dizime göre, hem de ortak bir amaç veya bakış açısına göre düzenlenmeleri gerekir (Bamber ve Marchman, 1990). Aksu Koç (1993)'a göre, öykünün anlatıldığı bakış açısı, olayların çizgisel yapısı üzerine hiyerarşik bir yapı yükleyip, onları yorumlanabilir kılar. Anlatının iki düzeyde birden kurulduğunu belirtir. (1) olayların zamansal sıraya göre dizildiği ve göndergesel bilginin aktarıldığı düzey; ve (2) bu dizilerden oluşan bölümlerin bir tema çerçevesinde hiyerarşik bir yapıya göre düzenlendiği ve öykünün anlatıldığı bakış açısının aktarıldığı düzey.

Johnstone (1990, s. 18), Ochs (1997, s. 185), Jaworski ve Coupland (1999, s. 29) anlatının aşırı derecede yaygın olduğunu belirtmektedir. Cortazzi (1994, s. 157), anlatıyı söylemin en yaygın görülen ve her yerde hazır bulunan biçimlerinden biri olarak tanımlamaktadır. Anlatının toplumun ve kültürün çoğalmasındaki temel role sahip olduğunu belirtmektedir. Pek çok uzman tarafından anlatının zihinsel ve sosyal hayatın önemli bir temeli olarak görüldüğü vurgulanmaktadır.

Kerby (1991, s. 3)'e göre anlatı, kişinin dünyayı anlaması, kendini anlaması ve deneyimlerin şekillenmesidir. Schiffrin (1987a, s. 14), Linde (1992, s. 24) ve Cortazzi (1994, s. 157) anlatının sosyal hayatımızdaki ve var olmamızdaki önemli olaylara değindiği için, söylem çözümlemeleri alanında en fazla geliştirilen ve araştırılan konu

haline geldiğini söylemişlerdir. Anlatıyla sadece dilbilim ilgilenmez; aynı zamanda eğitim, halk bilim, sosyoloji, antropoloji, psikoloji gibi diğer alanlarda da ilgilenir (Fleischman, 1990, s. xiii; Kerby, 1991, s. 3; McCabe, 1991, s. xi; Riessman, 1993, s. 5; Cortazzi, 1994, s. 157). Fleischman (1990, s. xiii), anlatının bir çok akademik alanın ilgisini birleştiren bir boşluğu işaret ettiğini ve bu yüzden pek çok alanda çalışılan bir konu olduğunu belirtmektedir.

Dilbilimsel incelemelerde Labov'un (1972a) anlatı tanımı en etkilidir (Linde 1992, s. 24). Labov (1972a, s. 360), anlatıyı tümcenin eylemcil sırasını, meydana gelmiş olayın sırasıyla eşleştirerek, geçmiş yaşantının belli başlı noktalarını yeniden özetleme metotlarından biri olarak tanımlar. Bu tanımlamaya göre, anlatıda tümcecikler ikonik sıra içinde görülür (Fleischman, 1990, s. 131; Toolan, 1988, s. 182 tarafından ikonik sadelik de denilmektedir). Bunun anlamı, anlatıdaki tümcelerin sırası ile gerçek dünyadaki olayların sırasının örtüşmesidir. Tümcelerin sırası değişirse, olayların yorumu da değişecektir. İki durum karşılaştırılmaktadır:

(98) a. I hit John and John hit me.

Ben John'a vurdum ve John da bana vurdu.

b. John hit me and I hit John.

(Stubbs, 1983, s. 31)

John bana vurdu ve ben John'a vurdum.

İki tümcede "ve" bağlacıyla bağlanmış; fakat olaylar farklıdır. (a)'da Benim John'a vurmam, John'un bana karşılık vermesinden zamanca daha önce olmaktadır. (b)'de ise, John'un vurması daha önce, benim vurmam ise daha sonradır. Çünkü bu iki cümle zamansal olarak sıralanmaktadır. Bu şekilde zamansal olarak sıralanmış tümceler, anlatı tümceleri olarak adlandırılmaktadır, anlatının temel öykü sırasını oluşturur. Anlatıda zamansal olarak sıralanmamış tümceler, bağımsız tümcecikler olarak adlandırılır.

Üçüncü bölümde, Türkçede olumsuzluk ele alınmaktadır. Türkçedeki olumsuzluğun görünümleri örneklerle sunulmaktadır.

3. TÜRKÇEDE OLUMSUZLUK

Türkçe Sözlük'te (1998), olumlu sözlükbirimi madde başı olarak verilmiştir. Sözcük türü olarak 'sıfat' kabul edilen olumlu sözcüğüyle birlikte 'madde başı gönderme' ve madde başı olarak olumlu bildirme eki, olumlu cümle/tümce, olumlu eylem/fiil kavramları, birer gramer terimi olarak sıralanmıştır. Bu terimlerden, olumlu bildirme eki için, "Çoğu sürerlik anlamı kesinlik veya kuvvetli ihtimal kavramları vermek için yüklem sonuna gelen **durur** kelimesinin ekleşmiş biçimi olan **-dir** eki."; olumlu tümce için olumlu cümleye gönderme yapılarak, "Yüklemi olumlu olan cümle."; olumlu eylem içinse olumlu fiile gönderme yapılarak, "Bir işin, bir davranışın, bir oluşun olduğunu bildiren fiil." tanımlamaları yapılmıştır. Bunlardan ayrı olarak olumluluk sözcüğü de Türkçe Sözlük'te (1998) madde başı olarak verilmiş, sözcük türü olarak isim olduğu belirtilip "Olumlu olma hâli." şeklinde açıklanmıştır.

Yine, Türkçe Sözlük'te (1998) olumlunun karşıtı olumsuz da madde başı alınmış, sözcük türü olarak sıfat kabul edilen olumsuzun altında gramer terimi olarak yine 'madde içi gönderme' ve madde başı olarak olumsuz cümle, olumsuz eylem/fiil, olumsuzluk eki, olumsuzluk kelimesi sıralanmıştır. Bunlardan olumsuz tümce için, olumsuz cümleye gönderme yapılarak, "Yüklemi olumsuzluk kavramı veren cümle."; olumsuz fiil için olumsuz eyleme gönderme yapılarak, "Olumsuzluk kavramı veren fiil. Türkçede **-me** olumsuzluk eki, **-mez** olumsuzluk geniş zaman eki alan fiil." tanımlamaları verilmiştir.

Aynı kavramla ilgili madde başı olarak, olumsuzluk eki, "Kökü fiil olan bir kelimeye olumsuzluk kavramı veren ek."; olumsuzluk sözcüğü ise, "Cümle içinde ard arda kullanılan iki veya daha çok özneyi, tümceyi, yüklemi, aralarında bazılarının olumsuzluk kavramı vererek birbirine bağlayan veya yüklem olumsuz çekimini sağlayan 'değil' sözcüğü." şeklinde açıklanmıştır. Yine, ayrı bir madde başında

'olumsuzluk'un tür olarak isim olduğu belirtilerek, "Olumsuz olma niteliği veya durumu." açıklaması yapılmıştır.

Örneğin, Vardar (1998, s. 158), olumluluk için: "...tümcenin yüklemine anlattığı oluşu doğru, olanaklı, olası, zorunlu olarak gösteren ulam."; olumlu cümle/tümce için: "Olumluluk içeren tümce." açıklamalarını yapmıştır. Yine, Vardar (1998, s. 158), olumluluk teriminin karşıtı olarak olumsuzluk terimini vermiş, bu terimin karşıladığı kavram içinse, "Tümcenin içerdiği yüklemine anlattığı oluşu yadsıma yoluyla gerçekleştiren ulam. ...Türkçede eyleme olumsuzluk kavramı -mE ekiyle katılır." açıklamasını yapmış; olumsuzluk ögesini ise, "Olumsuzluk kavramı taşıyan biçimbirim. Türkçede eyleme ilişkin olumsuzluk ögesi -mE ekidir ve eylem kök ya da gövdesiyle zaman ve kip ekleri arasında yer alır." şeklinde tanımlamıştır.

Türkçe Sözlük'te (1998) olduğu gibi, birtakım örneklere gidilerek olumluluk ve olumsuzluğun biçimce ve anlamca olumlu olan dilsel yapıları bir kenara bırakırsak olumsuzluk ögeleri (+sIz/+sUz; -mAdAn; -mE-; değil vb.)'nin söylemde kullanılıp kullanılmamasına bağlı olarak ortaya çıktığı ifade edilmiş, bunlardan değil ögesi için "olumsuzluk koşacı" kavramlaştırması yapılırken, diğerleri "biçimbirim" olarak değerlendirilmiştir.

3.1. Tümcesel Olumsuzluk (Çekimsel Olumsuzluk)

3.1.1. Türkçede Eylem Tümcelerinde Olumsuzluk

Türkçede eylem tümcelerini olumsuzlamak için 2 biçim vardır: -mE, temel eyleme zaman/görünüş/kip işaretleyicilerinden önce eklenen çekimsel bir sonektir.

(99) Onunla bir daha **görüşmeyeceğim**.

İkincisi ise, bağımsız bir biçimbirim olan 'değil'dir. Yüklemi ad veya sıfat olan tümceleri olumsuzlamak için kullanılır. Aynı zamanda eylem tümcelerini olumsuzlamak için kullanılır. Fakat eylem yalnız -mIş, -(I)yor, -EcEk gibi belirli eylem

biçimbirimlerini içeriyorsa kullanılabilir. Kişi uyum işaretleyicileri de ‘değil’in üzerine taşınır.

(100) Onunla bir daha **görüŖecek değilim**.

3.1.1.1. -mA

-mA olumsuzluk işaretleyicisi vurgu almayan bir son ektir. -mA eylem tümcelerini ve yan tümceleri olumsuzlamak için kullanılır.

(101) Ağağları kes**meyecekler**

(102) Ahmet [Zeki’yi gör**meyeceğin**]i iddia ediyordu.

(103) [AyŖe’nin durumu bil**medięin**]i hiębir zaman dűŖünmedim.

Olumsuzluk işaretleyicisi ya temel tümcenin ya da yan tümcenin eyleminin üzerinde işaretlenmektedir.

(104) [Zeki’yi Fransızca konuşuyor] addet**mi**yorlar.

(105) [Zeki’yi Fransızca konuş**mu**yor] addediyorlar.

Eğer temel tümcede bil- eylemi yer alıyorsa, olumsuzluk işaretleyicisi zorunlu olarak yan tümcenin eyleminin üzerindedir.

(106) [Nuran’ı daha ehliyetini al**madı**] biliyordum.

Bağımsız yardımcı eylemlerle oluŖmuŖ bileŖik eylemlerde, olumsuzluk işaretleyicisi ya sözcüksel eylem ya da yardımcı eylem üzerinde işaretlenmektedir. Sözcüksel eylem üzerinde olduğunda yüklemi olumsuzlar, -mE’nin bu pozisyonu olayın geręekleŖmemiŖ olduğunu belirtir.

(107) İy ki bakkal yiyecekleri eve yollayabiliyor. Bu yağmurda sokağa **çıkmamıŖ olduk**.

(108) Yakında bu kıyıda denize **girilemez olacak**.

Bulun- eylemini içeren bileşik eylemle olumsuzluk işaretleyicisinin görünümü çok nadirdir; fakat mümkündür.

(109) O telaş içinde hastanın ateşine **bakmamış bulundum**.

Olumsuzluk işaretleyicisi, ol- yardımcı eylem üzerinde de görülebilir. Olumsuzluk işaretleyicisinin yardımcı eylem üzerinde yer alması olayın tamamen gerçekleşmesini tersinler.

(110) Bir yıl Çin’de kalmakla Çince **öğrenmiş olmazsın**.

‘-mİş olmadı’ biçiminin kullanımı olayın sadece bir kısmının fark edildiğini belirtir. Çünkü eylemin bazı parçaları konuşucu tarafından yerine getirilmemiştir.

(111) Sokağa çıkalım diye tutturdun ama bir blok yürümekle sokağa **çıkılmış olmadık**.

Olumsuzluk işaretleyicisinin iki eylem üzerinde de bulunması, gerçekleşmemiş olayın tersinlenmesi anlamına gelir.

(112) Böylesi daha iyi. Hem onları fazla meşgul etmemiş oluruz hem de ziyaretlerine **gitmemiş oluruz**.

-(y)Ip ... -mE yapısı genellikle nesne alabilen eylemlerde (bil-, anla-, fark et-, söyle, sor-) ortaya çıkmaktadır.

(113) [Çocukları tatile **götürüp götürmemey**]e henüz karar vermediler.

(114) Ahmet [Nuran’a Noel hediyesi **alıp almayacağın**]ı bilmiyor.

(115) Elif [**kalıp kalmayacağın**]ı söyledi mi?

-(y)Ip ... -mE yapısını ad tümcelerinde kullandığımızda “konusunda” tamamlayıcısı ortaya çıkmaktadır:

(116) Osman [bu yıl tatile **çıkıp çıkmama**] konusunda tereddütlüymüş.

3.1.1.2. -mAdAn

-mAdAn eyleme eklenip yan tümcede görülmektedir:

(117) Dosyalar arasında duruşma salonlarında geçti gençliğim, geçiyor nasıl olduğunu anlay**madan**.

(118) Bana bakıyorlar ama gör**meden** geçip gidiyorlar.

(119) Türk kadınlığının talihi ancak felaket, keder, ölüm olduğuna, ebediyen siyah kefenini yırtamayacağına, tesettürden kurtulamayacağına, evlerin, boş, تنها duvarları arasında, meçhul çiçekler gibi, aç**madan**, doğ**madan** öleceğine kanaat getirir gibi oluyordu...

3.1.1.3. -mAksIzIn

-mAksIzIn eyleme eklenmekte ve yan tümceyi olumsuzlamaktadır:

(120) Esrarlı bir cazibeye kapılmış veya sadece hipnotize edilmiş bir insan gibi nereye gittiğini **söylemeksizin** tribünün basamaklarından aşağıya inmeye başladı.

3.1.1.4. Değil

Değil eylem tümcelerini olumsuzlamada da kullanılmaktadır. Böyle bir durumda, eylem -(I)yor, -mIş, -EcEk gibi işaretleyicileri alabilmektedir.

(121) Her yere taksiyle **gidiyor değilim**

Değil, olumsuzlanmış eylem biçimleriyle de kullanılabilir. İki olumsuzun olması sonucu tümce olumlu olur.

(122) Bu sınavlarda neden bu kadar güçlük çekildiğini anlamıyor **değilim**.

(123) Herhalde böyle önemli bir konuda ona akıl danışmayacak **değiliz**.

–DI biçim birimiyle çekimlenen eylem sadece bir olumsuzluk işaretleyicisi daha varsa ‘değil’ tarafından takip edilebilir:

(124) Olanları görmedim **değil**, ama tam hatırlayamıyorum.

Öbek olumsuzlukla da yüklemde gösterilen olumsuzluk yansıtılabilir:

(125) Elma yemiyorum, armut yiyorum.

(126) Elma **değil**, armut yiyorum.

(127) Armut yiyorum, elma **değil**.

3.1.1.4.1. -mA’nin ve ‘değil’in Sözdizimsel, Anlamsal ve İşlevsel Özellikleri

(128) Her yere taksiyle gidiyor **değilim**.

(129) Her yere taksiyle gitmiyorum.

–mA ile olumsuzlanan tümce bir durumu öne sürmekteyken, değil ile olumsuzlanan tümce ise önvarsayımı belirtmektedir. Değil ile olumsuzlanan tümcedeki önvarsayım, konuşucunun düzenli olarak taksiye binmesidir. Her iki tümcede de önvarsayım var. Ancak ‘değil’ öznellik de aktarıyor.

(130) Ben seni unutmadım

(131) Ben seni unutmuş **değilim**.

Tura (1981) ve Erguvanlı Taylan (1986) bu iki biçimin aynı anlamsal yorumu açığa çıkardıklarını ileri sürmüşlerdir. Emeksiz (2006), yazılı metinlerde eylem tümcelerindeki değil ve –mA’nin söylemsel işlevlerini betimlemiştir. Bu iki biçimin

sözdizimsel, anlamsal ve edimsel açılardan birbirlerinden farklı olduğunu ve birbirlerinin yerine kullanılmadığını ileri sürmüştür. Özetle, Emeksiz’de olumsuzluğun işlevlerine yönelik sunulan bulgular şöyledir:

Türkçede eylem tümceleri için standart olumsuzluk işaretleyicisi –mA’dır. Bu biçim değil’in yerine 3 yolla işaretlenmez: metin sıklığı daha fazladır, daha fazla sınırlandırılmamış dağılıma sahiptir, yapısal olarak kabul edilemez/standart olmayan (*non canonical*) biçimden daha basittir.

Bu iki olumsuzluk işaretleyicisi açısız işlev bakımından birbirlerinden farklılaşmaktadır. –mA hem geniş hem de dar açı alabilmektedir. Geniş açı aldığı (1a) ‘da örneklendiği gibi, tümcesel olumsuzluktur. –mA sadece odaklanan öbeği olumsuzlarsa dar açı alır ve böyle tümcelere olumlu önermeler eklenir (1b ve 1c).

(1a) Ben seni UNUTMADIM. (geniş açı, tümcesel olumsuzluk)

(1b) BEN seni unutmadım. (Fakat diğerleri unuttu.)

(1c) Ben SENİ unutmadım. (Fakat diğerlerini unuttum.)

(1a)’da bütün önerme geniş açıyla –mA tarafından olumsuzlandığı için tümcesel olumsuzluk vardır. Fakat odak özneye veya nesneye taşındığında önermesel olumsuzluk iptal olur ve sadece odaklanan öğeler (ben ve sen) –mA’nın açısı altına girer. Konuşucu ‘ben’i odakladığında “Diğerleri unuttu, ben unutmadım.” eklentisi ortaya çıkar (1b). (1c)’de ‘sen’ odaklanan öğedir ve “Fakat diğerlerini unuttum.” tümcesi eklenir. (1a)’ya böyle bir eklenti yapılmıyor.

–mA’nın tümcesel olumsuzluk almadığı durum vardır. Niceleyicilerle her zaman dar açı alır. (2). tümcede yüklem olumsuzlanmamaktadır. Sayısal belirsizlik ögesi (3 tane) olumsuzlanmaktadır. Hamburgerleri yemişlerdir; fakat ya 3’ten az ya da 3’ten çok.

(2) Çocuklar 3 tane hamburger yemedi.

Açısal özelliğinden kaynaklı –mA, eylem olumsuzluğu için içsel olumsuzluk yöneticisi olarak belirlenmektedir (Tura, 1981; Erguvanlı Taylan, 1986). ‘Değil’ ise dışsal yönetici olarak çözümlenmektedir; çünkü sadece geniş açı alır ve tümcesel olumsuzlukla sonuçlanır. Yüklemden başka hiçbir öge odaklanamaz (3a, 3b, 3c).

- (3a) Ben seni unutmuş değilim.
- (3b) *BEN seni unutmuş değilim.
- (3c) *Ben SENİ unutmuş değilim.

Givon (1984), Payne (1985) ve Horn (1989)’da belirtildiği gibi, önesürümler ve belirli betimlemeler mantıksal tersinlemeye karşı duyarsızdır (*immune*) ve olumsuz öğelerin altına girmezler. Sözelimi bildirme (*factive*) yüklemeleri, önesürümlerin iptal edilmesine izin vermezler, bu yüzden olumsuzluk işaretleyicilerinin açıları altına girmezler. Örnek 4 ve 5’de ne –mA ne de ‘değil’ ‘reddet-‘ eylemini açısı altına alır:

- (4) O teklifi reddettiğime pişman ol**madım**.
 - (5) O teklifi reddettiğime pişman olmuş **değilim**.
- (Erguvanlı, 1986, s. 169).

Olumsuzluk işaretleyicilerinin etkisi niceleyicilerle nütürleşmektedir. –mA niceleyiciyle (3 tane) geniş açı alamaz. Aynı etki ‘değil’ için de geçerlidir:

- (6) Çocuklar 3 tane hamburger yemedi.
- (7) Çocuklar 3 tane hamburger yemiş **değil**.

–mA ve ‘değil’ olumsuzluk işaretleyicileri sorularda veya olumsuz önesürümlerde birbirinden farklılaşmaktadır. –mA ile olumsuzlanan eylem tümcelerinde, önermenin herhangi bir üyesini, aynı zamanda bütün olumsuz önesürümü ‘mI’ kullanarak sormak mümkündür:

- (8) a. Erol o işi kabul et**memiş** mi?
- b. Erol mu o işi kabul et**memiş**?

c. Erol o işi mi kabul etmemiş?
(Erguvanlı, 1986, s. 165)

Erguvanlı bu durumun ‘değil’ için geçerli olmadığını iddia etmektedir.

(9) a. Erol mu o işi kabul etmiş **değil**?
b. Erol o işi mi kabul etmiş **değil**?

Fakat, (9a) ve (9b) şu bağlamda kullanılırsa kabul edilebilir:

(10) A: Erol o işi kabul etmediğini söyledi. Neden kabul etmiş **değil** bilmiyorum
B: Erol mu o işi kabul etmiş **değil**? Hadi canım, kesinlikle kabul etti. Sana yalan söylemiş.
(Emeksiz, 2006).

Bu kabul edilebilirlik edimsel düzlemde açıklanabilir. B konuşucusu olumsuz öne sürümü reddeder ve dinleyicinin inancını veya davranışını yanlışlamaya çalışır ve ‘mI’yi öznenen veya nesneden sonra getirir. Fakat, ‘mI’nın işlevi artık önesürümü sormak değildir. Duygu belirten bir öge (*emotive element*) olarak davranmaktadır.

‘değil’ yansıttığı mantıksal tersinlemenin değer dizgesinde –mA’dan ayrılır. Önerme bu değer dizgesinde iki kaynaktan etkilenmektedir: 1. olumsuzluğun açıklık derecesi, 2. gerçekdışı kipliğinin derecesi (Frawley, 1992). İkisi de açık olumsuzluk işaretleyicisidir; fakat ‘değil’ yüksek seviyede gerçekdışılık kipliğini işaret eder ve açıklanan dünya ile gönderim yapılan dünya arasındaki toplam uyumsuzluğu (*mismatch*) yansıtır. Sonuç olarak, ‘değil’ dizininin en sağında yer alır ve güçlü tersinleme ve yüksek bildirme gücüyle karakterize edilir.

Olumsuzluk işaretleyicileri örtük bağlamda kullanıldıklarında böyle bir dizininin ortaya çıktığı net bir şekilde görülmektedir. Emeksiz, (2006) zayıf tersinlemeyi yansıtan öğelerin örtük bağlamda ortaya çıktıklarını iddia etmektedir. (11a), (12a) ve (13a) kabul edilirken, (11b), (12b) ve (13b) kabul edilemez:

- (11) a. Sanırım bu filmi daha önce izlemedim.
b. *Sanırım bu filmi daha önce **izlemiş değilim**.
- (12) a. Sanırım Zeynep yarın gelmeyecek.
b. *Sanırım Zeynep yarın **gelecek değil**.
- (13) a. Sanırım Leyla şu an uyumuyor.
b. *Sanırım Leyla şu an **uyuyor değil**.

Diğer bir sınırlılık ise, ‘değil’ olumsuzu yüksek bildirme gücüne ve yüksek kesinliğe sahip olduğu için edimsel olumsuzluğu yansıtamaz. Türkçede eylem tümcelerinde edimsel olumsuzluğu yansıtan sadece –mA olumsuzudur:

- (14) a. Nazım Hikmet şiir yazmadı, ülküsünü ve ideallerini dile getirdi.
b. *Nazım Hikmet şiir **yazmış değil**, ülküsünü ve ideallerini dile getirdi.

- (15) a. Öğrenciler yalnızca okuma yazma öğrenmeyecekler, aynı zamanda akılcı düşünebilen bireyler olarak yetişecekler.
b. *Öğrenciler yalnızca okuma yazma öğrenecek değiller, aynı zamanda akılcı bireyler olarak yetişecekler.

3.1.2. Türkçede Ad Tümcelerinde Olumsuzluk

3.1.2.1. Değil

Değil ad tümcelerini de olumsuzlamak için kullanılır. –Dır, -(y)ken ya da şahıs ekleri ‘değil’ üzerinde işaretlenir.

- (16) Nejat gençliğinde bu kadar **inatçı değildi**.
- (17) Bu yaptığın **çocukluk değil (dir)** de nedir?
- (18) [Evde **değilsin**] sandık.
- (19) [Anneleri **evde değilken**] çok daha derli toplu oluyorlar.

‘Değil’ yüklemnin yerini almasının yanı sıra ismin de yerine kullanılabilir.

(20) Büyük **değil**, küçük bir elma istemiştim.

‘değil’; ‘şöyle dursun’, ‘bir yana’ gibi anlamlara da gelebilir, kendisinden sonraki cümlede de ‘bile’ kullanılır:

(21) **Değil sinemaya gitmek**, televizyon bile seyredecek zamanım yok.

(22) Ahmet **değil saksofon**, ıslık bile çalamaz.

3.1.2.2. Yok

‘var’ın olumsuz biçimidir. Var olma ifadelerinin olumsuzudur.

(23) Evde bir tane bile fazla ampul **yok**.

(24) Çorbanın tuzu **yok**.

‘yok + değil’ kullanılabilir:

(25) Maaşımdan şikayetim **yok değil**; ama idare ediyorum işte.

‘mI’ ile sorulan sorularda, olumsuz cevap olarak ‘hayır’ın yerine kullanılabilir:

(26) A: Bugün sinemaya gidecek misin?

B: **Yok** (gitmeyeceğim)

Olumsuzlukla bağlanmış tümcelerde yer-işaretleyicisi varsa, ‘yok’ ve ‘değil’ birbirinin yerine kullanılabilir:

(27) Semra **partide değildi / yoktu**.

'yok' la kullandığımızda 'partide' sözcüğünün tümcedeki yeri sabit değildir. Fakat 'değil'le kullandığımızda 'partide' sözcüğü önce gelmelidir.

Aynı zamanda –Dık ve –AcAk ortaç eklerine aitlik eki getirilerek 'yok' ile kullanılmaktadır:

(28) Bavulunu alsın gelsin, hiçbir şey gerekmiyor. Her türlü konforum var. Piyanom bile duruyor. **Çaldığım yok**, biri olmalı ki oturup ona çalayım...

(29) Kimsenin onu **anladığı yok**.

3.2. Türkçede Söylemsel Olumsuzluk

3.2.1. Ne ... ne Bağlacı

Ne...ne olumsuzluk bağlayıcısıdır, her bir 'ne' bir öğeye bağlanır. İkinci 'ne' bağlacı 'de' kullanılarak vurgulanabilir.

(30) Ne yabancılar **ne (de)** mahalle halkı otobüs turlarından memnunlar.

(31) Görüşmeler hakkında **ne** hükümetten , **ne** iş adamlarından **ne (de)** işçi sendikalarından bir bilgi alamadık.

Ne ...ne ile bağlanan tümcelerin yüklemeleri ya olumlu ya da olumsuz olabilir. Fakat her iki durumda da farklı bir ezgi ve vurgu örüntüsü vardır. Yüklem olumlu olduğunda birinci bağlaçtan sonra ezgi yükselir ve vurgu yüklemden önce düşer:

(32) Bu filmde **ne** kadınlar **ne** erkekLER hoşlandılar.

Eğer yüklem olumsuzsa, olumsuzluk işaretleyicisinden önceki hecede vurgu düşer:

(33) Bu filmde **ne** kadınlar **ne** erkekler hoşLANmadılar.

İkinci bağlaç yüklemden sonra yerleşebilir; fakat sadece yüklem olumlu olduğu zaman:

(34) Bu sandiviççide **ne** çay var **ne de** kahve.

(35) Ne yiyecek bulabildim **ne (de)** yiyecek.

Ne ... ne bağlacı eylem öbeği, belirteç öbeği gibi çeşitli tipteki öbekleri bağlayabilir. Aynı zamanda tümcecikleri de bağlayabilir:

(36) **Ne** tamir işleriyle uğraşır, **ne** yemek pişirmesini bilir, **ne (de)** çocuklarla ilgilenir.

(37) O kitaba sadece şöyle bir göz gezdirdim, yani **ne** okudum **ne** okumadım.

Ne...ne bağlacı –Dık, -AcAk gibi ortaçlı yapılarla da kullanılmaktadır:

(38) **Ne aradığın** var **ne sorduğun**.

(39) **Ne sevdiğin** belli **ne sevmediğin**.

(40) **Ne gideceğin** var **ne göreceğin**.

3.2.2. Olumsuzluğu Etkileyen İfadeler

‘Hiç’, ‘hiçbir’, ‘hiçbiri’, ‘hiçbir şey’, ‘hiçbir yer’, ‘hiçbir zaman’, ‘hiçbir koşulda’, ‘kimse’, ‘hiç kimse’, ‘hiçbir kimse’ gibi olumsuzluk ifadeleri bütün olumsuzluk tümcelerinde görülebilir, bazıları olumlu soru tümcelerinde de görülebilir:

(41) Evde **kimse** var mı?

(42) Evde **kimse yok** mu?

Aynı zamanda ‘artık’, ‘bir daha’, ‘daha/henüz’ gibi ifadelerde olumsuzlukla bağlantılıdır:

(43) **Daha/Henüz** çiçekler açmadı

(44) **Bir daha** seninle konuşmayacağım.

(45) **Artık** onunla görüşmüyorum.

3.2.2.1. Hiç

Hiç' *-mA, değil, yok* gibi olumsuzluk işaretleyicileriyle kullanılmak zorunda olan bir belirteçtir ve bu olumsuzluk işaretleyicilerinin anlamlarını yoğunlaştırır:

(46) Bu adam **hiç** uyanık **değil**.

(47) Trende yer **yokmuş hiç**.

'Hiç' aynı zamanda evet-hayır sorularında olumsuzluk işaretleyicisiyle ya da onuz kullanılabilir:

(48) **Hiç** sabah güneşin doğuşunu seyrettin **mi**?

(49) **Hiç** binmedin mi uçağa?

3.2.2.2. Hiçbir

'Hiçbir' ad öbeklerinde belirleyici olarak kullanılmaktadır:

(50) **Hiçbir çocuk** arkadaşından ayrılmak istemez.

Aynı zamanda 'hiçbiri' gibi adillaşmış biçimi vardır. *Şey, yer, zaman* gibi ad öbekleriyle birlikte kullanılabilir (hiçbir şey, hiçbir yer, hiçbir zaman). *Hiçbir koşulda/şart altında, hiçbir durumda* gibi belirteç olarak işlev göstermektedir.

'Hiçbir'in bütün biçimleri *-mA, değil, yok* gibi olumsuzluk işaretleyicilerinin herhangi birinin tümcede kullanılmasıyla görünmektedir:

(51) **Hiçbir yere** gitmeyin.

(52) Yolculardan **hiçbiri** yerinin vermek istemedi.

(53) **Hiçbir zaman** mutlu **değil** miydi?

(54) Dolapta **hiçbir şey yok**.

Bazı konuşucular resmi olmayan konuşmalarda *hiçbir*'i olumlu sorularda kullanmaktadırlar. Fakat daha yaygın seçenek *herhangi bir*'in kullanılmasıdır:

(55) **Herhangi bir** yerde su **var** mı? / **Hiçbir yerde** su **var** mı?

(56) Artık bunlardan **herhangi birini** alıp gidelim.

3.2.2.3. (Hiç) kimse

'Hiç', 'kimse' ya da birleşmiş biçimiyle 'hiç kimse' –*mE, değil, yok* gibi olumsuzluk işaretleyicilerinden herhangi birini almak zorundadır:

(57) **(Hiç) kimseyi** içeri almıyorlarmış.

(58) Bugün **(hiç) kimse** evinde **değil**.

Olumlu sorularda *kimse* biçimi tercih edilir:

(59) İçeride **kimse** var mı?

Hiçbir kimse, hiç kimse'yi güçlendirmek için kullanılabilir:

(60) Partiye **hiç(bir) kimse** gelmedi.

Anlamı yoğunlaştırmak için çokluk bildiren son ek, bazen *hiç kimse*'ye eklenebilir:

(61) Beni artık **(hiç) kimseler** sevmiyor.

(*Hiç*) *kimse* özne konumunda olduğunda, yüklem 3. tekil kişi işaretleyicisiyle çekimlenir.

(62) Bugünlerde dükkanına **kimseler** uğramıyor.

Kimse belirtme durum ekini alabilir ve belirtili nesne olarak işlev göstermektedir:

(63) Bugünlerde **kimseyi/kimseleri** görmüyorum.

3.2.3. Temel Tümcedeki Olumsuzluk İşaretleyicilerinin Niceleyicileri

Artık, asla, katiyen, pek, o kadar gibi niteleyiciler olumsuzluk işaretleyicisinin anlamını yoğunlaştırmaktadır.

3.2.3.1. Asla, katiyen

Bu iki belirteç de olumsuzluk işaretleyicisinin anlamını güçlendirmektedir. *Asla* ve *katiyen* sadece *-mE, değil, yok* gibi olumsuzluk işaretleyicilerinin herhangi birinin bulunduğu tuncelerde kullanılmaktadır:

(64) Karısından **asla** özür dilemez.

(65) Onu bir daha **katiyen** görmeyecek misin?

3.2.3.2. Pek

Belirtecini derecesini gösteren *pek* olumsuzluk işaretleyicilerinden birini nitelemektedir. İşlevi anlamı yoğunlaştırmak değildir, bunun yerine olumsuz anlamın kesinliğini azaltmaktadır:

(66) Odam **pek** büyük **değil**.

(67) O konuşmadan **pek** bir şey hatırlamıyorum.

3.2.3.3. O kadar

Belirtecini derecesini bildirmektedir. Derecenin bir hayli olduğunu ima eder:

(68) Aslında dondurmayı **o kadar** sevmiyorum.

(69) Onlar **o kadar** varlıklı **değillermiş**.

3.2.4. Yan Tümcelerdeki Olumsuzluk İfadelerinin Niceleyicileri

3.2.4.1. Ad Tümcelerinde

(70) [**Kimsenin** bu kitabı okuduğun]u sanmıyorum

(71) [**Hiçbir şeyin** denize atılması] doğru **değil**.

(72) [Hasan'ın sana yardım için **hiçbir şey** yaptığı] **yok**.

3.2.4.2. Ortaçlı Tümcelerde

(73) [Ortalıkta **hiç** iz bırakmayan] hırsız, yandaki evi de soymuş.

(74) Necla [kocasından **hiç** haber alamayınca] tutuklandığını sanmış.

3.3. Türkçede Sözcüksel Olumsuzluk

3.3.1. Eylemlerle

(75) Ovaya inince, biraz soluk alırsız **sanmıştık**. (soluk alamadık)

(76) Ankara'ya gelince beni arar **sanmıştım**. (aramadı)

3.3.2. İlgeçlerle

3.3.2.1. -miş gibi

(77) Annem bildiğimi bilmiyormuş **gibi** yapardı.

3.3.3. Bağlaçlarla

3.3.3.1. Ama / Fakat / Lakin

(78) **Lakin** insanların behimiyetine nihayet **yoktur!**

3.3.3.2. Ancak

(79) Onu çok bekledim, **ancak** gelmedi.

3.4. Türkçede Türetimsel Olumsuzluk

3.4.1. -sIz

(80) Sonuçta bu bahar da bitiyor ve ben otuz dokuzuncu baharıma girerken geçmiş bütün baharlardan daha umutsuzum.

(81) Bütün bunlar anlamsız

(82) Bu adam çok görgüsüz.

(83) Biz, o kandırıcı rahatsızlığımıza inanmanın rahatlığı içinde kaygısızdık.

3.4.2. -CA

(84) İrice gözleri vardı. (İri değil, iriye yakın.)

3.4.3. –cIk

(85) Kısacık bir ömür sürdü. (Uzun bir ömür sürmedi.)

3.4.4. –ImSI

(86) Yeşilimsi bir kazak almış. (Tam yeşil değil, yeşile benzeyen)

3.4.5. –mAz

(87) Sonra bize müebbet ve yıkılmaz bir hapisane olan bu sıkıcı evin içinde, bu mevkufiyetin yalnızlığı içinde çıldırayım mı?

3.5. Türkçede Metinsel Olumsuzluk

3.5.1. Anlatı Metinlerinde Olumsuzluk ve İşlevleri

Olumsuzluk ifadeleri, olumlu tümcelerin içerdiği kavramsal bilgidен daha farklı türde bilgi içerir. Grimes (1975) bu bilgiyi ne olduğunu söylemek yerine ne olmadığını söylemek anlamına gelen ikincil/yardımcı/destekleyici bilgi (*collateral information*) olarak nitelendirmektedir.

Edimsel olarak olumsuzluk kavramı önvarsayımın veya beklentinin tersinlenmesidir (Wason, 1965; Hwang, 1992; Pagano, 1994; Jordan, 1998; Werth, 1999). Labov (1972) anlatılardaki olumsuzluğu, gerçekleşebilecek beklentinin tersinlenmesi olarak nitelendirmektedir. Givon (1979, s. 139) olumsuzluğun, dinleyicinin/okuyucunun hatasının temelinde yatan yanıltıcı kanıyı düzeltmesi için kullanıldığını, olumluluğun ise, yeni bilgiyi ifade etmek için kullanıldığını açıklar.

Hwang (1992, s. 324), metinsel, bağlamsal veya kültürel bir beklenti olmadıkça, anlatılarda olumsuzluğun kullanılmayacağını ileri sürmektedir. Bu beklenti çerçevesinden

(frame) (Örn. 1) veya olayların normal sırasından (script) (Örn. 2) olabilir. Olayın meydana gelmesi beklenir; fakat yazar, olayın olmadığını belirtir.

(1) The classroom didn't have a blackboard or chalk

Sınıfın tahtası veya tebeşiri yoktu.

(2) We waited for 30 minutes after we sat down in the restaurant, but the waitress didn't come.

(Hwang, 1992, s. 324)

Restorana oturduktan sonra 30 dakika bekledik; fakat garson gelmedi.

(3) But the house of bricks didn't fall down

(Hwang, 1992, s.

325)

Fakat evin tuğlaları düşmemişti.

Bu örnekte, anlatının önceki olayında kurulan güçlü bir beklenti vardır. Yerine getirilmemiş bir beklentiye örnektir. Olayın sırasını (*a break from a script*) bozmaktadır. Hwang (1992, s. 325) bu beklenti türünü, "metinsel beklenti" olarak adlandırmaktadır.

Diğer bir beklenti türü, insan doğasına özgü veya kültürel bilgiyi temel alır. Hwang (1992, s. 326) bunu ise kültürel beklenti olarak adlandırmaktadır.

(4) The little pig was very frightened, but he said nothing. (Hwang, 1992, s.325)

Küçük domuz çok korkmuştu; fakat hiçbir şey söylemedi.

Korktuğunuzda veya kızdığınızda, sizden bunu çeşitli yollarla göstermeniz beklenir. Yazar, bu iki tür beklentinin (kültürel ve metinsel) pek çok örnekte, çatıştığını; fakat sadece tek türün yerinin belirlenebileceği durumların olduğunu ileri sürmektedir.

Hwang (1992, s. 326) C. S. Lewis'in (1950) kısa öyküsü "The Lion, the Witch and the Wardrobe" den örnek sunmaktadır. Bu örnekte yer alan olumsuzluk kültürel beklentiyle bağlantılıdır.

(5) They were sent to the house of an old professor... He had no wife and he lived in a very large house.

Hwang (1992, s. 328) başka bir öyküden kültürel beklentiyle bağlantılı örnek sunmaktadır:

(6) He hurried along a street... came to a door, and knocked. But the door did not open ("The Closed Door" Gee, 1955, s. 190)

Bu örnekte, kültürel beklentinin tersinlenmesi görülmektedir: eğer biri kapıyı çalıyorsa ve içerde biri varsa, kapının açılması beklenmektedir.

Thompson (1998), önvarsayımın veya beklentinin olumsuzluk tarafından tersinlenmesi işlevini tartışmaktadır:

(7) Marci: you can get the bags at ... United Vacuum

Kendi: I have to buy bags?

Marci: ...yeah

Kendi: I'm not gonna have Money.

No budgeted.

Örtük tersinleme örneklendirmektedir. Thompson (1998), çantaların nereden alınacağına dair Marci'nin verdiği bilgi, Kendi'nin çantaları almak için parasının olduğu bilgisini ima ettiğini ileri sürmektedir.

Jordan (1998) ima edilen önerümlerin (okuyucunun veya dinleyicinin doğru olabileceğini düşünmesi) tersinlenmesi olarak olumsuzluğun işlevini tartışmaktadır:

(8) This isn't what you think.

Düşündüğün şey değil / Düşündüğün gibi değil.

Bu olumsuz sözce, kızı eve geldiğinde, kızının erkek arkadaşı tarafından sarkıntılığa uğramış bir bayan tarafından üretilmiştir. Sözce, kızının doğru olmayan önesürümüne yönelik, annenin cevabıdır. Bu yüzden kızının kafasındaki önesürümü veya kanyı tersinlemektedir.

Winter (1974) tersinlemenin ardından düzeltmenin gelebileceğini önesürmektedir. Buna tersinleme ve düzeltme adını vermektedir. Jordan (1998) tersinleme ve düzeltmenin, metinde her zaman belirgin bir duruma ihtiyacı olmadığını ekler. Jordan (1998) düzeltmenin tersinlemeden daha önemli olduğunu; çünkü düzeltmenin tersinlemeyi ima ettiğini ve kişinin soru sorarak doğrunun ne olduğunu bilmek istediğini belirtir.

Hidalgo Downing (2000a), olumsuzluğu aynı şekilde değerlendirir. Olumsuzluğun doğasının beklentilerin ve önesürümlerin tersinlenmesi olduğunu belirtmektedir.

Zıtlığı açıklama (*expressing contrast*) konusunda olumsuzluğun rolü, Hoey (1983) tarafından vurgulanmaktadır. Olumsuzluğun söylemde karşılaştırma ilişkileri bakımından da kullanılabilceğini ileri sürmektedir. Bu karşılaştırma, bazen benzeyen yönler, bazen farklılıklar içerebilir.

Winter (1974) zıtlığı, x'i y ile karşılaştırmak için x'in hareketini tersinlediğini belirtir. Pek çok yolu vardır:

- (9) She is nice. He is not nice. He is nasty.
- (10) She is nice. The same is not true of him. He is nasty.
- (11) She is nice. The opposite is true of him. He is nasty.

(Hoey, 1983, s. 116)

İleri sürülen diğer bir olumsuzluk işlevi de, dönüm noktasını işaretlemidir (*marking a turning point*). Öykünün bir olaylar dizisi olarak verilmesi beklenir, beklentilerin yerine getirilmemesi okuyucuyu şaşırtır.

Yamada (2002) anlatılardaki olumsuz sözcelerin dönüm noktasını işaretleme işlevini incelemektedir. Hwang (1992) olumsuzluğun anlatının dönüm noktasını işaretlediğini, bunun da pilot yapıda değişikliğe yol açtığını ileri sürmektedir:

(12) The little pig was frightened, but he said **nothing**. (Hwang, 1992, s. 325)

Olumsuzluğun diğer işlevi, yüksek heyecan noktasını işaretlemektir (*marking a high tension point*). Hwang (1992) olumsuzluğun, hikayenin zirvesi gibi yüksek heyecan noktasını belirginleştirmeye yardım etmek için kullanılabileceğini önesürmektedir. Bunu örneklendirmektedir:

(13) Before he realized it, dignified men coming down the aisles were taking up the collection, and Hans -poor Hans- had nothing to give.

-He would have run out had he not been too frightened to move.

What was he to do?

-Others were giving money-he could hear it.

-He had nothing...nothing to give God except his apple,and he could not give that.

-He dare not.

-What would all the people say?

-What would the man in the fine clothes say-the one standing on the steps amid all bright candles at the far end?

-And wouldn't God be angry too?

Hikayenin zirvesi Hans'ın büyük acı içinde olduğu bölümdür ve toplam yedi olumsuzluk biçimi görülmektedir (Hwang, 1992: 331).

Olumsuzluğun diğer işlevi, sorunu belirtmektir. Yamada (2002) olumsuzluğun bu işlevi, anlatıda betimlenen durumun sorunlu görünüşü olarak nitelendirir. Pagano (1991) sorunu belirten olumsuzluğun yerine getirilmemiş beklentiyi açıkladığını

önesürmektedir. Bu açıdan bu işlev, yüksek heyecanı anlatma işleviyle aynıdır. Aynı zamanda, beklentinin tersinlenmesi işleviyle de aynıdır.

Olumsuzluğun açıklama sağlama işlevinin olduğu tartışılmaktadır. Olumsuzluğun bu işlevi Hwang (1992) tarafından ifade edilmektedir:

(14) Ping did not want to be spanked. So he hid.

Dayak yemek istemiyordu. Bu yüzden saklandı.

Bu durumda, olumsuzluk beklenen açıklamayı vermek için kullanılmıştır. Buna neden veya gerekçe verme denilebilir. Genel olarak her günün bitiminde onun eve döneceği beklenmektedir. Fakat dayaktan sakınmak için bota geri dönmedi ve saklandı.

Anlatı metinlerindeki olumsuzluğun diğer bir işlevi de, gerekli bilgi sağlamadır. Bu işlev, Hwang (1992) tarafından belirtilmektedir. Fakat bu konuyla ilgili detaylara girmemiş, örnek vermemiştir. Jordan (1998) bu işlevi, gerekli olan kültürel bilgiyi sağlama olarak belirtmektedir. Yazar, pek çok olumsuzluğun okuyucunun zihnindeki önesürümünü veya beklentiye tersinlediğini önesürmektedir. Pagano (1994) bu işlevin kültürel bilgiyle bağlantılı olduğunu ve beklentinin tersinlenmesiyle aynı işlevde olduğunu belirtmektedir.

Givon (1979) tarafından belirtilen olumsuzluğun işlevlerinden biri de, düzeltme ekleme. Givon (1979) olumsuzluğun dinleyicinin zihnindeki aldatıcı kanıları düzeltmek için kullanıldığını önesürer.

Hidalgo-Downing (2000a) tarafından çelişki işlevi (contradiction) eklenmektedir. Şöyle örneklendirmektedir:

(15) The only one with the right to remove his belongings... was Yossarian himself, and Yossarian... had no right.

Linde (1993) ve Yamada (2002) tarafından tartışılan bir diğer işlev, ahlaksal değerlendirme yapmadır. Linde (1993) bunu, konuşucunun bir çeşit iddia türü ya da ahlaksal yorumlar olarak tanımlamaktadır. Bu tip değerlendirme Labov (1972a)'da tartışılmaktadır. Labov “anlatının değerlendirmesi” terimini kullanmaktadır. Bu, anlatıcı tarafından anlatının amacını belirtmek için kullanılmaktadır. Yamada (2002) ahlaksal yorumların anlatıcı tarafından ifade edilen genel durumlar olması gerektiğini söylemektedir.

3.5.1.1. Türkçede Standart Olumsuzluk İşaretleyicisi –mA'nın İşlevleri

Metinde olumsuzluk, önesürümün tersinlenmesi, beklentinin olumsuzlanması gibi işlevlere sahiptir (Hwang, 1992). Tersinleme yeni bir bilgi taşımaktadır. Böylece, olumsuzluk yeni bilgiyle eski bilgiyi birleştirmektedir. (16)'da örneklendirilmektedir:

(16) A: Murat işe başladı mı?

B: Başlamadı. Onun yerine başkasını almışlar.

Bağlamda, A konuşucusu Murat'ın bir iş bulduğunu ve çalışmaya bir yerlere gittiğini varsaymaktadır. Bu önesürüm dinleyici için eski bir bilgidir. Diğer konuşucunun 'başlamadı' olumsuz sözcüğü, yeni bir durumu bildirmektedir.

Konuşucuların beklentileri iki kaynaktan türemiş olabilir: genel bilgi (common ground knowledge) ve kişisel deneyimler (individual experiences). Emeksiz'e göre, (2006) Türkçede beklentinin tersinlenmesi daha çok standart olumsuzluk biçimlerini olan –mA ile işaretlenmektedir. (17) ve (18)'de örneklendirilmiştir:

(17) ...Dün gece eve dönerken köpekler arkamdan havladı. Bizim mahallenin köpekleri. Bir ikisi de peşime takıldı; adımlarımı sıklaştırdım. **Daha önce onların böyle bir davranışıyla karşılaşmamıştım**; korktum....

(bireysel deneyimlerden kaynaklı beklentinin tersinlenmesi)

(Atay, Oğuz. Korkuyu Beklerken)

(18) ...Bu sokakta ancak ben barınabilirdim. Benim de sebeplerim vardı.

Köpeklerin böyle sebepleri olamazdı, onlar düşünemezlerdi...

(genel bilgiden kaynaklı beklentinin tersinlenmesi)

(Atay, Oğuz. Korkuyu Beklerken)

Labov (1972) anlatıdaki olumsuzluğu, beklentinin yani olabilecek herhangi bir şeyin gerçekleşmemesi olarak açıklar. Hwang (1992) metinsel, kültürel, bağlamsal bir beklenti olmadıkça anlatılarda olumsuzluğun kullanılmayacağını öne sürer. Bu beklentileri de çerçevenin kırılması (frame a break) ya da olay akışının kırılması (script a break) ile ilişkilendirmektedir. Emeksiz, bu kırılmaların Türkçede standart olumsuzluk işaretleyicisi olan –mE ile işaretlendiğini belirtmektedir. (19), (20) ve (21)'de örneklendirilmiştir:

(19)... İkimiz birden kalktık ayağa. O zaman göz göze geldik. Başım uğuldadı, uğultular yankılandı. Önümden geçip gitti. ...şekerciye doğru yürüdük. Sonra sinemaya.

Sinemadan çıkarken görememiştım...

(olay akışının kırılması)

(Karasu, Bilge. Göçmüş Kediler Bahçesi)

(20) Balıkçı hiç yapılmayacak bir şey yaptı. Sağ koluyla balığı sararak kendine çeker, kucaklarken, sol elini zokayı dikkatle çıkarmak üzere balığın açık ağzına soktu. Ağız kapanıverdi. **Elini çekemiyor**, kolu ağır ağır balığın ağzında yok oluyordu.

Acı duymuyordu. Isırılmıyor, koparılmıyordu.

(çerçevenin kırılması)

(Karasu, Bilge. Göçmüş Kediler Bahçesi)

(21) Nakkaşlar bölümünde ve ustalar arasında Zarif Efendi diye bilinen ben öldüm

ama gömülmedim. Bu yüzden de ruhum gövdemi bütünüyle terk edemedi

(olay akışının kırılması)

(Pamuk, Orhan. Benim Adım Kırmızı)

3.5.1.2. ‘Değil’in işlevleri

Anlatı metinlerinde yüklemi eylem olan tümcelerle ‘değil’in işaretlendiği yapılar, yüksek orandadır. Emeksiz (2006), anlatı metinlerinden bulduğu 50 tümce üzerinde çalışmıştır. Metinde ‘değil’in işlevlerini incelemek için anadili Türkçe olan ve ileri derecede İngilizce konuşan 5 kişiden ‘değil’in tipik kullanımlarını İngilizceye çevirmelerini istemiştir. 3 işlev ortaya koymuştur: 1. Olay zamanı ve konuşma zamanı arasındaki durumu belirtmesi; 2. Önermenin kesinliğini diğer bir deyişle, edimsel güçlülük bildirmesi; 3. –mA biçimbiriminin aksine, her zaman kişisel deneyimlerden kaynaklı beklentinin tersinlenmesi için kullanılması.

Değil konuşma zamanıyla olay zamanını yapılandırmaktadır. –mİş + değil yapısı tercih edilmiştir:

Metin 1

— Beni şaşırtıyorsun.Şarkılarınla erkeğin güçlü baskısına karşı duran sen değil miydin? Kadınlarımızı uyarmak, bu baskıya karşı koymak isteyen sen değil miydin?

---**Ne yapalım, henüz karşı koyabilmiş değiller.**

(Ağaoglu, Adalet. Murat.)

S1: So what! They *haven't resisted it yet.*

S2: So what? They *haven't been able to resist it yet.*

S3: So what, they *haven't resisted it yet!*

S4: So what! They *haven't withstanded yet.*

S5: What to do, they *still* can not resist it.

Metin 2

Onlarca yıldır, Tophane'de adeta yoksul bir ibret abidesi gibi kolu bacağı kafası kırık zorlukla dikili duran, geçenleri işçileri bekleyen akıbet konusunda uyaran işçi heykeli geliyor aklıma.

Nedense faşist militanların saldırısında paramparça edildikten sonra bir türlü onarılmadığı gibi **yerinden de kaldırılmış değil.**

(Radikal,2004)

S1: It has neither been removed.

S2: They haven't replaced it yet.

S3: it hasn't been replaced, either.

S4: It has not been removed, anyway.

S5: It is not the case that it is also removed from its place

Metin 1'de kullanılan 'henüz' zarfının -mİş biçimbirimine katkısı olabilir. Fakat ikinci tümcede yine aynı dilbilgisel kategoriyle çevrildiği görülmektedir.

İkinci işlev, kesinliğin derecesini belirlemektedir. Emeksiz, 'ya' ve 'ki'nin 'değil'i takip ettiğinde kesinlik derecesinin arttığını belirtmiştir.'ya' -EcEk ile kullanılırken, 'ki' (Iyor ve -mİş ile kullanılmaktadır. Metin 3-6'da örneklendirilmiştir:

Metin 3

Adam söylendi:

— Onu da bırakacaksınız.

---Elbette bırakacağım, **kızımı çıplak koyacak değilim ya**

(Güntekin, R. N. Yaprak Dökümü)

Metin 4

Benim çifte de, atın çiftesi de seninkinin yanında hiç kalır.. deyince,

Ben onlardan daha iyi bilecek değilim ya... diyerek, çiftesinin pekliğine inanmaya başladı.

(Nesin, A. Memleketin birinde)

Metin 5

Beni zaman mahvetti albayım. Zamanla buluyor insan formunu. Her şey zamana bağlı: Yetmiş beş yetmiş altı yetmiş yedi derken insan ölüyor. **Zaman her şeyi hallediyor değil ki.**

(Atay, O. En Büyük Hazinemiz Aklımızdır)

Metin 6

Ben de bu işten bir servet yapmış değilim ki.

(Nesin, A. Memleketin Birinde)

Emeksiz'e göre, 'değil' önesürümü ve kişisel deneyimlerden kaynaklı beklentileri olumsuzlarken, standart olumsuzluk işaretleyicisi olan –mA ise, bütün beklenti tiplerini olumsuzlamak için kullanılabilir.

(22) a. Bardağı hızla duvara fırlattım. **Ama bardak kırılmadı.**

b. ? Bardağı hızla duvara fırlattım. **Ama bardak kırılmış değil/ idi.**

(22)'de bardağın kırılabileceği genel bir bilgidir. Bu beklenti 'değil' kullanılarak olumsuzlandığında, tümce daha az kabul edilebilir olmaktadır.

Emeksiz'e (2006) göre, 'değil' anlatılarda olay akışının kırılmasını işaretlemek için tercih edilmemiştir. Sunulan datada, bütün olay akışlarının kırılması –mA ile işaretlenmiştir.

Buraya kadar verilmiş olan bilgilerden hareketle dilbilim alanında Türkçe yazılmış bilimsel metinlerde kullanılan olumsuzluk işaretleyicilerinin sergilediği özellikler 4. bölümde ele alınmakta ve değerlendirilmektedir. Aynı zamanda alanyazınında varolan anlatı metinlerinde saptanan olumsuzluğun işlevleri ile bilimsel metinlerde görülen olumsuzluğun işlevleri karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

4. BULGULAR

Bu bölümde kuramsal çerçevede verilmekte olan bilgiler doğrultusunda, çalışmanın verilerinden elde edilmiş olan bulgular aracılığıyla yapılan saptamalar sunulacaktır.

Aşağıda 4.1’de dilbilim alanında Türkçe yazılmış bilimsel metinlerde kullanılan olumsuz tümcelerin kullanım sıklıkları açısından sergiledikleri özellikler, 4.2’de dilbilim alanında Türkçe yazılmış bilimsel metinlerde kullanılan olumsuz tümcelerin metinsel edim-adım çözümlemesi değerlendirilmektedir. 4.3’te ise dilbilim alanında Türkçe yazılmış bilimsel metinlerde sunulan olumsuzluk ile anlatı metinlerinde sunulan olumsuzluk karşılaştırılmaktadır.

4.1 Dilbilim Alanında Türkçe Yazılmış Bilimsel Metinlerde Olumsuzluğun Sunumu

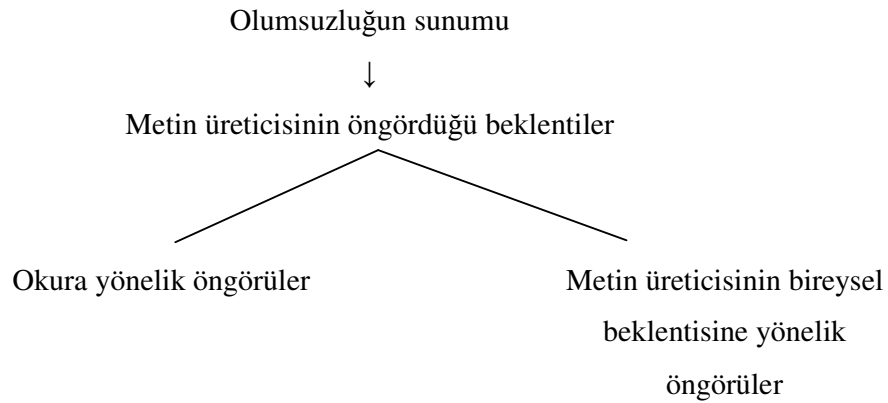
İncelemede kullanılacak sayısal değerler iki aşamalı bir sayım yapılarak saptanmıştır. Tablo 1’de görüldüğü gibi sayımın birinci aşamasında dilbilim alanında Türkçe yazılmış bilimsel metinlerdeki toplam sözce sayısı (2845) saptanmıştır. Bunun ardından ikici olarak dilbilim alanında Türkçe yazılmış bilimsel metinlerde yer almakta olan olumsuz sözcelerin (210) sayısı saptanmıştır. Veride toplam 20 metin bulunmaktadır.

Tablo 1. Bilimsel Metinlerdeki Toplam Sözce ve Olumsuz Sözcelerin Sayısı

Toplam Sözce Sayısı	2845
Toplam Olumsuz Sözce Sayısı	210
Metin sayısı	20

Metinsel olumsuzluk, önesürümün tersinlenmesi veya beklentinin olumsuzlanması gibi işlevlere sahiptir (Wason, 1965; Hwang, 1992; Pagano, 1994; Jordan, 1998; Werth, 1999). Hidalgo Downing (2000a), olumsuzluğu aynı şekilde

değerlendirir. Olumsuzluğun doğasının beklentilerin veya önesürümlerin tersinlenmesi olduğunu belirtmektedir. Metin üreticisi olumsuz tümcelerin, kabul edilebilir bilgileri, yani doğru veya gerçek olduğuna inanılan bilgileri, tersinleyebildiğini belirtmektedir. Beklentiler, farklı çeşitlerde temellendirilebilmektedir. Wert (1995)'e göre, olumsuzluk her zaman beklenen, normal ya da sıradan olan bir durumun tam zıttını yönetmektedir. Bazı beklentiler kültürelidir. Diğer tip beklentiler, bireysel deneyimlerle şekillenmektedir. Bunun bir kısmı genel bilgiye dayalı beklentidir. Metni anlamak için sözcüklerin ya da tümcelerin anlamlarını bilmek yetmez, aynı zamanda temel bir bilgiye ihtiyaç vardır. Örneklemede kullanılan bilimsel metinler taranırken, olumsuzluk işaretleyicisinin metin üreticisinin öngördüğü beklentiler üzerinde yığıldığı görülmüştür. Bunun üzerine bu çalışmada, daha önceki çalışmalardan farklı olarak olumsuzluğun sunumu metin üreticisinin öngördüğü beklentiler adı altında toplanmıştır. Bu da okura yönelik öngörüler ve metin üreticisinin bireysel beklentisine yönelik öngörüler olmak üzere şekil 2'de görüldüğü gibi ikiye ayrılmaktadır:

Şekil 2. Olumsuzluğun Sunumu

Çalışmada yukarıdaki şekil temel alınarak olumsuzluğun türleri Tablo 2'de sunulmaktadır:

Tablo 2. Beklentinin Olumsuzlanmasına Dayalı Tümce Dağılım Yüzdeleri

Okura Yönelik Öngörü	69.5
Metin Üreticisinin Bireysel Beklentisine Yönelik Öngörü	30.4
Toplam Olumsuz Sözce Sayısı	210

Tablo 2’de görüldüğü gibi, dilbilim alanında yazılmış araştırma yazılarında toplam 210 olumsuz tümce saptanmıştır. Bunlardan 64’ü (30.4 oranında) metin üreticisinin bireysel beklentisine yönelik öngörüsünü olumsuzlarken, 146’sı (69.5 oranında) metin üreticisinin öngördüğü beklentilerden, okura yönelik öngörülerini olumsuzlamaktadır.

Tablo 2’de beklentinin olumsuzlanmasında ilk sırada yer alan okura yönelik öngörünün olumsuzlanmasıdır. Çalışmada incelenen bilimsel metinlerde gözlemlenen örneklerden bazıları aşağıda verilmiştir. (23-24-25-26-27-28) nolu örneklerde görüldüğü gibi okuyucunun zihnindeki temel bilgiyi / yaygın olan bilgiyi olumsuzlamaktadır.

(23) Gerek dönüşlülük, gerekse işteşlik anlatımı adıyla gösterilir. Ne “dönüşlülük” eki olarak anılan -(n)/l ne de “işteşlik” eki olarak anılan -(i)ş bu **ilişkileri kurmaz.** (Demircan, 2002)

(24) Burada “makine” sözcüğü silah anlamını karşılamaktadır. Sözcüde “makine” sözcüğü tek başına değerlendirildiğinde ise her zaman silah sözcüğünü **karşılamamaktadır.** (Yüksel, 2002)

(25) **Alanyazında kabul edilen görüşe göre** mantıksal önvarsayım, ana tümcedeki olumsuzluk, olasılık belirteçleri, düşünce, inanç bildiren eylemler, soru yapısı tümcenin önvarsayımını **değiştirmez.** (Turan, 2002)

(26) Söylemde söz konusu göndergelere ilişkin bilginin sürekliliğini sağlayan artgönderimsel biçimlerin 3. kişi göndergelerinin incelemesiyle belirlenebileceği

varsayıldığı için 1. ve 2. kişi göndermeleri çalışma kapsamına **alınmamıştır**. (Çeltek ve L. Oktar, 2004)

(27) Bu iki tip ortaç arasındaki farklar çalışmanın kapsamı dışındadır ve bu farklılardan daha fazla **söz edilmeyecektir**. (Turan, 2002)

(28) Henüz bu ilişkiyi incelemediğim için bundan öte bir yorum **yapamam**. (Demircan, 2002)

Aşağıda örnekleri verilmiş olan ve Tablo 2’de beklentinin olumsuzlanmasında ikinci sırada yer alan metin üreticisinin bireysel beklentisinin metin yüzey yapısında yer almaktadır.

(29) Birinci tanım çok dar kalırken, doğru gibi görünen ikinci tanım da etkilenmeyi -(y)I, -(y)A dizim (durum) eklerine bağladığı için, yapılan incelemelerde bu edimsel ayrım bütün olasılıkları **içermiyor**. (Demircan, 2002)

(30) Soru tümcelerine sadece şirket dışı faks mesajlarında rastlanmakta, şirket içi yazışmalarda ise hiç **rastlanmamaktadır**. (Akar, 2000)

(31) Ancak Underhill (1976) da *diye* yapısının neden belirttiği ifade edilirken *için* ile *diye* yapılarının arasındaki fark üzerinde **durulmamıştır**. (Özsoy, 1998)

Öngörülerin olumsuzlanmasından sonra aşağıdaki bölümde olumsuzluğun metinsel edimler doğrultusunda sergilediği dağılımlar incelenmektedir.

4.2 Dilbilim Alanında Türkçe Yazılmış Bilimsel Metinlerde Metinsel Edimlerin Doğrultusunda Olumsuzluğun Dağılımları

Dilbilim alanında Türkçe yazılmış bilimsel metinlerde görülen olumsuz tümcelerin beklentiyi olumsuzladığı önceki bölümde değerlendirildi. Bu bölümde ise,

bilimsel metinlerde görülen olumsuz tümcelerın hangi metınsel adımlarda daha sık görüldüğü ele alınacak ve değerlendirilecektir.

Swales'in daha çok deneysel araştırma makalelerine dayanarak geliştirdiği modele göre, bir araştırma makalesinin ana iletişim amacı makalede betimlenen araştırmanın bilime gerçek bir katkı sağladığına okuyucuları ikna etmektir. Bu nedenle de Swales (1990, s. 141), araştırma makalesi yazma eylemine bilim alanında bir "araştırma yeri yaratma" eylemi olarak bakılabileceğini söyler. Swales, makale yapılarını iletişim edimleri olarak incelemektedir. Swales (1990) metınsel edimleri makalelerin yapısına göre ayırmıştır (bakınız bölüm 2.2.1.2.3.1.1).

Çalışmada, Swales'in bilimsel makaleler için öngördüğü metınsel edimlerin ve bazı adımların bulunduğu gözlemlenmiştir. Tablo 3'te çalışmanın veri tabanında yer alan bilimsel metinlerdeki olumsuz tümcelerın metınsel edimlere göre dağılımları görülmektedir.

Tablo 3. Metınsel Edimlere Göre Olumsuz Sözcelerin Kullanım Yüzdeleri

Konu ile İlgili Genellemeler	38.0
Çıkarım ve Varsayım	24.7
Araştırma Eksikliği Belirtme	10.4
Beklenmeyen Sonuç	10.4
Alanyazını Değerlendirmesi	6.6
Sorun Belirtme	4.2
Açıklama	1.9
Öneri	0.9
Sınırlılıklar	0.9
Yöntem	0.9
Veri Toplama İşlemleri	0.4
Toplam Olumsuz Sözce Sayısı	210

Tablo 3'te sınırlılık, yöntem ve veri toplama işlemleri edimleri de yer almaktadır. Swales, modelinde bu bölümün edimlerinden söz etmemektedir. Verilerden edinilen bulgulara dayanarak bu edimler Tablo 3'e eklenmiştir.

Olumsuz tümceler en fazla görüldüğü metinsel edimlerin ilki “konu ile ilgili genellemeler”dir. Alan belirtmenin ikinci adımı olan konu ile ilgili genellemeler, kuramsal ya da deneysel yolla edinilmiş bilgi ve gerçekler hakkında yapılan genellemelerdir ve alan belirtme adımına göre daha az iddialı bir dille ifade edilmesi beklenir (Swales, 1990, s. 146). 80 olumsuz tümce (38 oranında) konu ile ilgili genelleme edimini işaret etmektedir:

(32) Bu kez İngilizcede erkek ve dişi olmak üzere ayrı ayrı cinsiyetleri ifade edilerek kullanılan 3. tekil kişi adlı Türkçede bir tek “o” ile ifade edilmekte ve cinsiyet ayrımına işaret **etmemektedir**. (Altay, 2002-2003)

(33) Yani, ses tellerindeki titreşimin gecikmesi örneğin 5 milisaniye ve 15 milisaniye olduğunda iki sesin ikisi de /b/ olarak duyulur ve **ayırt edilemez**. (Tekman, 2000)

(34) Dil kullanıldığı toplumdan **soyutlanamaz**, (König, 2002-2003)

Olumsuz tümceler en sık kullanıldığı ikinci edim, “çıkarım ve varsayım” edimidir. Çıkarım ve varsayım ediminde görülen olumsuz tümceler kullanım sıklık oranı ve eylemelere eklenen geçicilik bildiren –EbII biçimbiriminin kullanımı, metin üreticisinin kesin bilgilerle yaklaşmadığını göstermektedir. Metin üreticisinin kaçınmaya başvurduğu gözlemlenmektedir.

(35) Bu demektir ki kaynak dilde kullanılan bir kişi adını aynı söz dizimsel ve anlamsal özellikleriyle birlikte erek dilde bulmak olasılığı her zaman **olmayabilir** (Altay, 2002-2003)

(36) Bu örtük değişimler dikkat çekici olmadığından sunucu eğer çok önemli değilse katılımcının yanıtının kaçamak olduğunu **anlamayabilir**. (Yemenici, 1999)

Olumsuz tümceler görüldüğü diğer edim, “araştırma eksikliği belirtme”dir. Bu adım daha önceki çalışmaların eksikliklerinin belirtmektedir. Zeyrek (2002)’e göre bu adım *ancak, buna rağmen, fakat* gibi zıtlık gösteren bağlaçlar; *hiç, az* gibi olumsuzluk

gösteren belirteçler ve eylemlere eklenen olumsuzluk biçimbirimleriyle anlaşılmaktadır. Zeyrek (2002), bu adımın üst söylem belirleyicileri derleminde % 2 gibi oldukça düşük ağırlıkta görülmesine karşın, dilbilgisel açıdan dağınık yapılara sahip olmadığını belirtmektedir. Toplam 22 olumsuz tümce (10.4 oranında) bu edimde görülmektedir.

(37) Söylem belirleyicileri daha önce pek çok dilbilimci tarafından incelenmiş, ancak Frase'in (1999, s. 931) belirttiği gibi, nasıl tanımlanmaları gerektiğine veya ne tür işlevlere sahip olduklarına dair kesin bir uzlaşmaya **varılamamıştır**. (Budak, 2002-2003)

(38) Haliday ve Hasan (1976) İngilizcede bağdaşıklık üzerine çalışırken söylem belirleyicilerinden direk olarak **bahsetmemişlerdir** ancak daha sonra bu terimle anılacak olan ve, ama, çünkü, yani gibi sözcüksel ifadelerle deyinmişlerdir. (Budak, 2002-2003)

(39) Ancak alanyazında ayırık tümcenin başlı başına bir araştırma konusu olarak ele alındığı bir çalışmaya **rastlanmamıştır**. (Turan, 2002)

Olumsuz tümcelerin görüldüğü dördüncü edim "beklenmeyen sonuç"tur. Bu bölüm araştırmacının sonuçları değerlendirirken başvurduğu bir edimdir. Örneklerden bazıları şunlardır:

(40) Bu şüpheli önceden taksi şoförlüğü yapmış olmasına ve cinayet işlendiği yere defalarca servis yapmasına rağmen, olay yerinin geçtiği sözcükle ilgili hiçbir şey **söylememiştir**. (Yüksel, 2002)

(41) Sözlü dil özellikleri taşıyan üçüncü metin haricinde diğer iki metinde herhangi bir hitap sözcüğüne **rastlanmamaktadır**. (Bayyurt, 2000)

(42) Ancak bu çalışmada /a/ ünlüsü bulunduğu her iki hece yapısında da vurgu **almamaktadır**. (Yavuz, 2001)

“Alanyazını değerlendirmesi” ediminde görülen olumsuz tümce sayısı 14’tür (6.6 oranında). Bu edimde kullanılan olumsuzluk sıklığı, tartışılan konuyla ilgili önemli çalışmalara yapılan gönderimin dilsel göstergesidir. Swales (1990, s. 149) tümleyici gönderim ve tümleyici olmayan gönderim türlerini gözlemlemiştir.

a) Tmleyici gönderim

(43) Türkçenin dilbilgisi çalışmalarında *diye* yapısının neden gösteren bir ilgeç yapısı olduğu **Underhill (1976)’dan** nce **gözlenmemiştir**. (zsoy, E.E. Taylan 1998)

b) Tmleyici olmayan gönderim

(44) “Evet/Hayır” sorularının yanıtları belirgin olsa da “Neden/Niçin” sorularının yanıtları büyük çapta açıklama, betimleme, örnekleme ve ayrıntı gerektirebileceğinden bu tür soruların yanıtlarının sınıflandırılması kolaylıkla kesinlik **kazanmamaktadır (Haris, 1991)**. (Yemenici, 1999)

(45) *Boş, düz, kuru, dolu, sert* gibi sıfatlarda derece, herhangi bir standardı açmak veya altında kalmak anlamında **yorumlanmaz (Kennedy&McNally, 1999)**. (Aksan, 2003)

“Sorun belirtme” ediminde gözlenen olumsuz tümce sayısı 9’dur (4.2 oranında). (46) ve (47)’de örneklendirilmektedir.

(46) Yükseköğretim kurumlarında daha bilinçli bir politikanın izlendiği **söylenemez**. (König, 2002-2003)

(47) Bu görüşten yola çıkarak eğitimde de yazılı dil becerisinin kazandırılması ön plana alınmakta ve sözlü dil becerilerinin kazandırılmasına yönelik etkinliklere pek **yer verilmemektedir**. (König, 2002-2003)

Olumsuz tümcelerin gözlemlendiği diğer bir edim “açıklama”dır. Swales (1990, s. 173) bu edimin şaşırtıcı ya da alanyazınındaki sonuçların zıttı bir sonuçla

karşılaştığında ortaya çıktığını söyler. Çıkarım ve varsayım edimini açıklama edimine bağlayan *çünkü* bağlacı (49)'da iki edimi bağlama görevi üstlenmiştir.

(48) **Çünkü** kullanılan yapıyla önerilen eylemi alıcının kabul veya reddetmesine olanak tanıyan bir durum **yaratılmamaktadır**. (Akar, 2000)

(49) Edimsel ilişki de tek yönlü kurulmaz. **Çünkü** ekler tek bir ilişki yönü **belirlemez** İngilizceden yola çıkılırsa, İngilizcede bulunmayan gölgeli olan alan içindeki Türkçe özellikler ya çarpık olarak belirlenmiş ya da yalnızca İngilizceye çevrilmiş olur. (Demircan, 2002)

Olumsuz tümcelerın görüldüğü bir sonraki edim “öneri”dir. Örneklemede öneri edimini gösteren 2 olumsuz tümce saptanmıştır. Aynı zamanda olumsuzluk işaretleyici –mA'nın –mAll kip ekiyle birlikte kullanıldığı görülmektedir:

(50) Metin üreticisinin amaçlarını ve iletişimdeki rolünü, metin alıcısının beklentilerini, metinde geçen bağlamları belirlemeden incelemeye **girişilmemelidir**. (Yüksel, 2002)

Olumsuz tümcelerın görüldüğü diğeri edim “sınırlılık”tır. Toplam 2 olumsuz tümcede görülmüştür. Çalışmanın sınırlılığını göstermektedir.

(51) Söylemde söz konusu göndergelere ilişkin bilginin sürekliliğini sağlayan artgönderimsel biçimlerin 3. kişi göndergelerinin incelemesiyle belirlenebileceği varsayıldığı için 1. ve 2. kişi göndergeleri çalışma kapsamına **alınmamıştır**. (Çeltek ve L. Oktar, 2004)

Yöntem ediminde 2 olumsuz tümce, saptanmıştır. Olumsuz tümcelerın kullanımı, araştırmacının okuyucuya araştırmanın yöntemiyle ilgili bilgi verdiğini göstermektedir.

(52) 4 denek de Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencisi olup çalışmanın yapıldığı zamanda dilbilim ve sesbilime yönelik dersler **almamışlardır**. (Yavuz, 2001)

Veri toplama işlemleri edimi, 1 olumsuz tümcede gözlemlenmiştir. Araştırmacının araştırma tekniğini anlattığı edimdir.

(53) Konuşmayı doğal akıcılığı içinde kayıt edebilmek için kayıt sürecinde konuşmacıların kayıt edildiklerinden haberleri **olmamıştır**. (Özbek, 1998)

4.3 Dilbilim Alanında Türkçe Yazılan Bilimsel Metinlerde Sunulan Olumsuzluk ile Anlatı Metinlerinde Sunulan Olumsuzluğun Karşılaştırılması

Bu bölümde alanyazınında varolan anlatı metinlerinde saptanan olumsuzluk işlevlerinin ışığında bilimsel metinlerde görülen olumsuzluğun işlevleri karşılaştırmalı olarak incelenecektir. İlk olarak Onizan'ın tezinde saptadığı anlatı metinlerinde kullanılan olumsuzluğun işlevleri ve bu tezde belirlenen bilimsel metinlerdeki olumsuzluğun işlevleri karşılaştırılacaktır. Bunun yanı sıra Tottie (1982)'nin yaygın olarak anlatı metinlerinde görülen olumsuzluk sunumu verilmekte ve bilimsel metinlerdeki kullanım sıklığına bakılacaktır. Daha sonra anlatı metinlerinde rastlanan olumsuzluğun çerçevenin ve olay akışının kırılmasını belirttiğine değinilecektir.

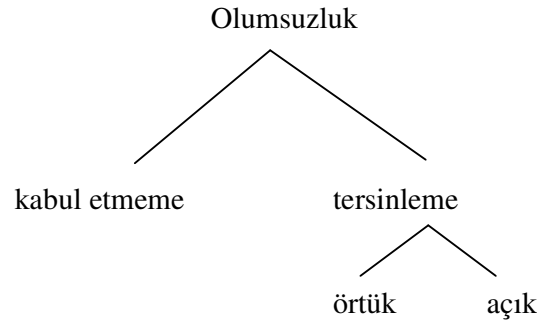
Tablo 4. Metin Türlerine Göre Olumsuzluk İşlevlerinin Kullanım Yüzdeleri

	Anlatı Metinleri	Bilimsel Metinler
Beklentinin Tersinlenmesi	31.1	100
İstisnayı Biçimlendirme	21.5	-
Gerekçe Sağlama	13.9	-
Tasvir	11.8	-
Dönüm Noktasını İşaretleme	9.6	-
Sonuç Sağlama	5.3	-
Çelişkiyi Açıklama	3.2	-
Düzeltilme Ekleme	3.2	-
Toplam Olumsuz Sözce Sayısı	93	210

Tablo 4'te görüldüğü gibi Onizan'ın incelemiş olduğu anlatı metinlerinde en yaygın olumsuzluk işlevi beklentinin tersinlenmesidir. Bilimsel metinlerde görülen

olumsuz sözcelerin tamamı beklentinin tersinlenmesi işlevine sahiptir. Diğer işlevlere örnekleme yer alan bilimsel metinlerde rastlanmamıştır.

Tottie (1982) konuşma ve yazıda geçen olumsuz tümceleri incelemiştir. Bu çalışmada, olumsuzluk yazıya göre konuşmada iki kat daha sık görülmektedir. Bu uyumsuzluğu açıklamak için olumsuzluğun sınıflandırılmasına başvurarak incelemiştir. Şekil 3'te belirtildiği gibi, olumsuzluğu kabul etmeme (*rejection*) ve tersinleme şeklinde ikiye ayırır, reddetmeyi (*refusal*) de kabul etmemenin bir alt maddesi olarak ele almaktadır. Kabul etmeme, metin üreticisinin bakış açısını gösterir ve edimsel bir kavramdır. Tersinleme ise, olumlu bir önermenin olumsuzlanmasıdır. Aynı zamanda, Tottie (1982)'e göre tersinleme; örtük ve açık tersinleme olmak üzere iki biçimde görülebilir.

Şekil 3. Olumsuzluğun Sınıflandırılması

Tottie, G. "Where Do Negative Sentences Come From?", **Studia Linguistica** 36: 1982, s. 88-105.

Bütün tersinlemeler, açık değildir. Eğer biri, "John'un karısı öğretmendir." derse kişinin iddiası "Hayır, o doktor." diyerek açık bir şekilde tersinlenebilir. Aynı zamanda "John evli değil." şeklinde örtük olarak tersinlenebilir. Örtük olumsuzlukta, konuşucu diğer konuşucunun düşünebileceği öneriyi yeniden yapılandırarak karakterize edilmektedir. Açık tersinleme, söylemde üretilmiş tümcelerin bir kısmını tersinlemeye eğilimlidir.

(54) A: Bu ev güzel mi?

B: Değil. (kabul etmeme)

(55) A: Gel ve benimle top oyna.

B: Hayır, istemiyorum. (reddetme-kabul etmemenin alt maddesi)

(56) A: Bu civarda boş ev var mı?

B: Yok. (tersinleme)

(57) A: Ne kadar ikiyüzlüsün!

B: İkiyüzlü değilim, dürüstüm. (tersinleme-açık)

Tablo 5. Bilimsel Metinlerde Kabul Etmeme ve Tersinlemeye Dayalı Yüzdeler

Tersinleme İçeren Tümce	75.2
Kabul Etmeme İçeren Tümce	24.8
Toplam Olumsuz Sözce Sayısı	210

Tersinleme içeren tümce sayısı 158 (75.2 oranında) olarak saptanmıştır.

(58) **Ancak** alanyazında ayırık tümcenin başlı başına bir araştırma konusu olarak ele alındığı bir çalışmaya **rastlanmamıştır**. (Turan, 2002)

(59) Böyle bir bağlamda *diye* yantümcesinde –Ir eki **kullanılmamaktadır**. (Özsoy ve Eser E. Taylan, 1998)

(60) Oysaki ayırık tümce diğer ortaçlı yapılardan farklıdır, çünkü yukarda da belirttiğimiz gibi ayırık tümcenin tek bir düz tümce karşıtı bulunmakta, **fakat** diğer ortaçlı yapılar bu şekilde tek bir düz tümce ile aynı önermeyi **belirtmemektedirler**. (Turan, 2002)

(61) NG'nin sorulan evet/hayır sorusuna karşılık oluşturan bu yanıtından ne "evet" ne "hayır" anlamı ne de sorunun karşılığı olabilecek bir bilgi **çıkartılamamaktadır**. (Yemenici, 1999)

(62) Bu görüşten yola çıkarak eğitimde de yazılı dil becerisinin kazandırılması ön plana alınmakta ve sözlü dil becerilerinin kazandırılmasına yönelik etkinliklere **pek yer verilmemektedir** (König 2002-2003)

(63)Yabancı dille eğitim giderek yaygınlaşmakta ve bu konuda kamuoyunda yoğun bir tartışmaya yol açmakla birlikte bu tür eğitimin niteliği ve sonuçları konusunda bir iki küçük ölçekli çalışmanın dışında kapsamlı bilimsel bir araştırma **bulunmamaktadır**. (König 2002-2003)

Toplam 210 olumsuz sözce içerisinde 52 tümce (24.8 oranında) kabul etmeme içermektedir. Kabul etmemenin alt maddesi olan reddetme içeren olumsuz tümcelere bilimsel metinlerde rastlanmamıştır. Bu da anlatı metinlerine özgü bir kullanım olduğunu göstermektedir. Eylemlerin olumsuzlanmasının yanı sıra “ancak, onun tersine, oysa, ise, ne...ne, henüz, -e rağmen, fakat, ama” gibi yapılarla da kabul etmemenin desteklendiği görülmektedir:

(64) Örneğin metnin tümü yüksek düzeyde bir İngilizce ile yazılmışsa yani “thee” ve “thou” kullanımı çoğunlukta **ise** bunlar metnin genel zemini üzerinde bir sapma **oluşturmaz**; çünkü zaten metnin kendisi bu tür adıllardan oluşmaktadır. (Altay, 2002-2003)

(65) Tüm bu çalışmalara **rağmen** belli bir metin hakkında üretilen bir yorumun geçerliliğini tartışmasız olarak ortaya koyan bir yaklaşımdan henüz **söz edemiyoruz**

(66) “Okuldan kaçış” temasının anlatıldığı bu düzeyde gerçek serüvenler yaşamak isteğiyle okuldan kaçma isteği önem kazanmakta **ama** anlatıcı ve arkadaşında bu serüvenci ruhun uyanmasına neden olan Joe Dillon bu düzeydeki anlam için bağıntılı **görülmemektedir**. (Semiramis Yağcıoğlu, 1998)

(67) Tüm bu çalışmalara **rağmen** belli bir metin hakkında üretilen bir yorumun geçerliliğini tartışmasız olarak ortaya koyan bir yaklaşımdan **henüz söz edemiyoruz.** (Yağcıoğlu, 1998)

Labov (1972) anlatıdaki olumsuzluğu, beklentinin yani olabilecek herhangi bir şeyin gerçekleşmemesi olarak açıklar. Hwang (1992) metinsel, kültürel, bağlamsal bir beklenti olmadıkça anlatılarda olumsuzluğun kullanılmayacağını öne sürer. Kültürel, metinsel veya bağlamsal beklenti çerçevesinin kırılması (frame a break) veya olayların normal akışının kırılmasıyla (script a break) bağlantılı olabileceğini belirtmektedir.

(68) Gözleri karararak kadının eteğine uzandı, çekti:

- Buna hakkınız yok!

Kadın **şaşmadı, kızmadı.** Güldü sadece:

- Neden?

-İnsanı tahrik etmeye hakkınız yok diyorum!

(Çerçevenin kırılması)

(Kemal, Orhan. Yerli Turist)

(69) Sonra kadın yürüdü gitti ve bizimki de canlı, sevinçten uçarcasına yeniden arabasına atlayarak gazladı. Fakat bu olayı sözcüklerle ne kadar anlatmaya çalışırsam anlamında o kadar çok gedik açılıyor. Önemli olan şu, adam benimle yakınlıktan kaçınırmayken bi başka kadınla büroma yakın yerde görünmekten **çekinmiyor.**

(Olay akışının kırılması)

(Aral, İnci. Gölgede Kırk Derece)

(70) Yemek bile yemiyorum. Annemin –ve benim- talihsizliklerle dolu yatağımıza yatamıyorum ve pencerenin önünde sabahlıyorum. Temmuz ayında olmamıza rağmen rüzgarlar bütün yönlerden fırtına şeklinde esiyor ve gökyüzünde meteorlar patlıyor. Artık evin içinde sürünüyorum ve gene de gidip yatağıma **yatmıyorum.**

(Çerçevenin kırılması)

(Aral, İnci. Gölgede Kırk Derece)

(71) Genç kız... genç, esmer kız, gözlerini kitaba dikmiş, **okumuyor**, kitabı tutan zambak ellerini, asi, anarşist göğsüne bastırarak, içinden dudaklarına yükselen kalbi ihtilali, bu şedit, sebepsiz hırçınlığı tutmaya çalışıyordu.

(Olay akışının kırılması)

(Seyfettin, Ömer. Bahar ve Kelebekler)

Bilimsel metinlerde ise anlatı metinlerinde görüldüğü gibi bir olay ve olayların arka arkaya aktarımı olmadığı için olay akışının veya çerçevenin kırılmasına ilişkin herhangi bir olumsuz sözceye rastlanmamıştır.

Çalışmada bulunan başka bir bulgu ise, 210 olumsuz sözcenin tamamı –mA olumsuzluk biçimbirimiyle olumsuzlanmıştır. “değil” ile olumsuzlanan herhangi bir tümceye rastlanmamıştır. Çünkü Z. Emeksiz’in (2006) belirttiği gibi “değil” genel bilgiyi olumsuzlayamaz, önesürümü veya kişisel deneyimlere dayalı beklentiye olumsuzlayabilir. –mA olumsuzluk işaretleyicisi ise, bütün beklentiler için kullanılabilir. “Değil” olumsuzuna daha çok anlatı metinlerinde rastlanmaktadır:

(72) “Kabul etmemem için bir neden yok. Senden **kaçacak değilim**. İsteddiğin her şeyi sorabilirsin.” dedi Nemci.

(Kişisel beklenti)

(Öktem, Altay. Tanrı Acıkınca)

(73) “Benim amacım bu konuyu gerçekten de uzman olan bir kişiyle, hem de bu olayın en yakın şahidiyle görüşüp, kamuoyunu aydınlatmak. Sizi herhangi bir şeyle **itham edecek değilim...**”

(Kişisel beklenti)

(Öktem, Altay. Tanrı Acıkınca)

(74) Eve döndüğünde yorgun ve hırpalanmıştı... Ancak kapıyı kimse **açmadı...**

(genel bilgiye dayalı beklenti)

(Alihanoğlu, Mahinur. Sevdalı Orkide)

(75) Bebek doğarken **ağlamamıştı**... Üç gün boyunca da **ağlamadı**...Normal bir bebek değildi, bakışları her eyi görüyormuş ve ablıyormuş izlenimi veriyordu...

(genel bilgiye dayalı beklenti)

(Alihanoglu, Mahinur. Sevdalı Orkide)

Türkçede 'değil' olumsuzluğu yüksek bildirme gücüne ve yüksek kesinliğe sahip olduğu için edimsel olumsuzluğu yansıtamaz. Edimsel olumsuzluk dar açılı olumsuzluğun görünümünden biridir. Eylem haricinde tümcedeki herhangi bir ögeyi olumsuzlamak için kullanılmaktadır. Emeksiz (2006)'in de belirttiği gibi Türkçede eylem tümcelerinde edimsel olumsuzluğu yansıtan sadece -mA olumsuzudur:

(76) a. Nazım Hikmet şiir yazmadı, ülküsünü ve ideallerini dile getirdi.

b. *Nazım Hikmet şiir yazmış değil, ülküsünü ve ideallerini dile getirdi

Bu çalışmada incelenen bilimsel metinlerde, edimsel olumsuzluğa rastlanmamıştır, bundan kaynaklı dar açılı olumsuzluk görülmemektedir. Dar açılı olumsuzluk, kişinin bakış açısını yansıttığı için yani kipliği gösterdiği için bilimsel metinlerde rastlanmamaktadır.

Daha önce çalışmanın amaç bölümünde belirlenmiş olan araştırma sorularının yanıtlanması amacıyla yapılan incelemeler 4.'te verilmiştir. Yukarıda, 4.1, 4.2 ve 4.3'te ortaya konulmakta olan saptamalardan hareketle ulaşılan sonuçlar 5.'te sunulmaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, girişte de belirtildiği gibi, dilbilim alanında Türkçe yazılmış bilimsel metinlerde görülen olumsuz tümceler kullanım sıklıklarının ve özelliklerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçlar çerçevesinde oluşturulan araştırma soruları doğrultusunda yapılan incelemelerde ulaşılan sonuçlar şöyle özetlenebilir:

1. Dilbilim alanında Türkçe yazılan bilimsel metinlerde kullanılmakta olan olumsuzluğun bilgi sunumu nasıldır sorusu doğrultusunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Bu çalışmada incelenmiş olan bilimsel metinlerde, metin üreticisinin öngördüğü beklentiler ikiye ayrılmaktadır: İlki, okura yönelik öngörüler, ikincisi ise metin üreticisinin bireysel beklentisine yönelik öngörülerdir. Çalışmadaki önemli bulgulardan biri okura yönelik öngörülerin olumsuzlanmasının yüksek oranda görülmesidir. Bu beklentinin metinde yer alma sıklığı, yazarın çalışmadaki sınırlılıkları göstermekte aynı zamanda okuyucuya çalışmayla ilgili eksiklikleri sunmaktadır. Bunun yanı sıra metin üreticisinin okuyucunun zihnindeki yaygın olan bilgiyi düzeltmek amacıyla olumsuz sözce kullandığı sonucuna varılmıştır. Okura yönelik öngörünün olumsuzlanmasındaki sıklık, metin üreticisinin okuyucuya yeni bir bilgi sunduğunu göstermektedir. Olumsuz tümceler kullanım sıklığı açısından, ikinci olarak metin üreticisinin bireysel beklentisine yönelik öngörülerin olumsuzlanmasının yer alması metin üreticisinin bilimsel metinde kendisine yer açma amacıyla olduğunu aynı zamanda alanyazınında yapılan çalışmaları yetersiz gördüğünü göstermektedir. Bilimsel metinlerde okura yönelik öngörünün olumsuzlanmasının daha yaygın olması, metin üreticisinin okuru bilgilendirmeyi, okura yeni bir bilgi sunmayı temel aldığını göstermektedir.

2. Dilbilim alanında Türkçe yazılan bilimsel metinlerde metinsel edimler doğrultusunda olumsuzluğun dağılımları nasıldır sorusuna yönelik olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Bu çalışmada elde edilen diğer önemli bulgu ise konu ile ilgili genelleme'nin en sık edim olarak karşımıza çıkmasıdır. Bu edimde kullanılan olumsuz tümceler, kuramsal ya da deneysel yolla edinilmiş bilgi ve gerçekler hakkında yapılan genellemelere ek olarak yeni bilgi sunmaktadır. Bu edimin en sık oranda kullanılması bilimsel metinlerin yeni bilgiyi sunmayı amaçladığını göstermektedir. Çıkarım ve varsayımda kullanılan olumsuz tümceler, araştırmacının kesin sonuçlara ulaşamadığını göstermektedir. Araştırma eksikliği belirtme ediminde kullanılan olumsuz tümceler, araştırmacının önceki çalışmaları yetersiz bulduğunu, kendisine bilimsel çalışmalarda yer açmak istediğini göstermektedir. Beklenmeyen sonuç ediminde görülen olumsuz tümceler, araştırmacının vargılarına ulaşamadığını, çalışmanın amacının istediği doğrultuda gerçekleşemediğini göstermektedir. Alanyazını değerlendirmesi ediminde saptanan olumsuz tümceler kullanımı, tartışılan konuyla ilgili önemli çalışmalara yapılan gönderimin dilsel göstergesidir, önceki çalışmaların eksiklerini belirtmek amacıyla kullanıldığını göstermektedir. Sorun belirtme ediminde gözlemlenen olumsuz tümceler, araştırmacının, diğer çalışmaların birtakım sorunlar içerdiğini, buradan hareketle okuyucuyu yönlendirmeye çalıştığını, bunun yanı sıra kendi çalışmasını gerekçelendirdiğini göstermektedir. Açıklama ediminde kullanılan olumsuz tümceler, araştırmacının alanyazınındaki sonuçların zıttı bir sonuçla karşılaştığını göstermektedir. Öneride kullanılan olumsuz tümceler ise, yazarın metindeki varlığını ve karşısındaki okuyucuyu uyurma amacı içinde olduğunu; yani metin üreticisi ve alıcısı arasındaki etkileşimin öne çıkarıldığını göstermektedir. Bilimsel metinlerde diğer metin türlerine göre metin üreticisi, okuyucuyla çok fazla etkileşim içinde değildir. Bu yüzden öneri edimine az sıklıkta rastlanmıştır. Sınırlılık ediminde incelenen olumsuz tümceler, çalışmada hangi konuları incelemediğini, metin dışı bıraktığını göstermektedir. Yöntem ediminde görülen olumsuz tümceler, araştırmacının okuyucuyu çalışmanın nesnelliliği konusunda ikna etmeye çalıştığını göstermektedir. Son olarak, veri toplama tekniği ediminde gözlemlenen olumsuz tümce, çalışmanın geçerliliğini göstermektedir.

3. Farklı metin türlerinde ortaya konmuş olumsuzluk, türe özgü özellikler sergilemekte midir?

- Çalışmanın önemli bulgularından biri, anlatsal ve anlatsal olmayan metin türlerinde kullanılan olumsuzluğun işlevlerinin metin türüne göre değişiklik göstermesidir. Bilimsel metinlerde sadece beklentinin tersinlenmesi işlevine rastlanmış, anlatı metinlerinde görülen diğer olumsuzluk işlevlerine bilimsel metinlerde rastlanmamıştır. Temel olarak diğer işlevlerin bilimsel metinlerde görülmemesinin sebebi, bilimsel metinlerde bir olay akışı olmamasıdır. Anlatsal metinlerde öykünün bir olaylar dizisi olarak verilmesi beklenmektedir. Bu yüzden dönüm noktasını işaretleme, yüksek heyecan belirtme (sorunu belirtme) gibi işlevler görülmektedir.

- Tottie'nin olumsuzluk sunumu bilimsel metinler üzerinde uygulanmıştır ve buna göre, bilimsel metinlerde toplam 210 olumsuz tümce içerisinde 75.2 oranında tersinlemeye rastlanmıştır. Tersinleme daha çok gerçeklikle bağlantılı olduğu için bilimsel metinlerde yüksek oranda ortaya çıkmıştır. 24.8 oranında kabul etmemeye rastlanmıştır. Kabul etmemenin ikinci sırada yer alması öznellik taşımasına bağlı olduğu sonucuna varılmıştır. Kabul etmemenin alt maddesi olan reddetme içeren olumsuz tümcelere bilimsel metinlerde rastlanmamıştır. Reddetme teklif - ret şeklinde olduğu için daha çok ikili konuşmalarda kullanılmaktadır. Bu da anlatı metinlerine özgü bir kullanım olduğunu göstermektedir. Bilimsel metinlerde eylemlerin olumsuzlanmasının yanı sıra “ancak, onun tersine, oysa, ise, pek, ne...ne, asla, hiç, henüz, -e rağmen, fakat, ama” gibi dilsel ve dilbilimsel araçların da olumsuzluğu etkilediği sonucuna varılmıştır.

- Çalışmanın önemli bulgularından bir diğeri ise çalışmanın örnekleminde yer alan 210 olumsuz tümcenin tamamının -mA olumsuzluk biçim birimiyle olumsuzlanmasıdır. “değil” ile olumsuzlanan herhangi bir tümceye rastlanmamıştır. “değil” ile olumsuzlanan herhangi bir tümceye rastlanılmamasının nedeni, “değil”in genel bilgiyi olumsuzlayamamasıdır. -mA olumsuzluk işaretleyicisi ise, bütün beklentilerin olumsuzlanması için kullanılabilir. “Değil” olumsuzuna daha çok anlatı metinlerinde rastlanmaktadır.

- Bu çalışmada incelenen bilimsel metinlerde görülen olumsuzluk türü standart olumsuzluktur. Bu çalışmada edimsel olumsuzluğa rastlanmamıştır, bundan kaynaklı dar açılı olumsuzluk görülmemektedir. Dar açılı olumsuzluk, kişinin bakış açısını yansıttığı için (kiplik) bilimsel metinlerde rastlanmamıştır. Metin türüne bağlı olarak bilimsel metinlerde nesnellik sunumu görülmektedir.

- Bilimsel metinlerde bir olay ve olayların arka arkaya aktarımı olmadığı için olay akışının veya çerçevenin kırılmasına ilişkin herhangi bir olumsuz sözceye rastlanmamıştır. Bunun aksine anlatı metinlerinde olay, olay örgüsü çerçevesinde aktarıldığı için anlatı metinlerine özgü olduğu sonucuna varılmıştır.

EKLER

EK 1. Örnekleme Yer Alan Bilimsel Metinler

- Açan, A. "IRC Sürecinde Kullanılan Türkçede Söylem Belirleyicileri", **Dilbilim ve Uygulamaları Dergisi** 3: 2002-2003, s. 57-67.
- Akar, D. "Gereğinin Yapılmasını Rica Ederim: İş Yazışmalarında Kullanılan İstek Biçimleri", **DB Araştırmaları**. 2000, s. 9-16.
- Aksan, Y. "Türkçede Durum Değişikliği Eylemlerin Kılınış Özellikleri", **DB Araştırmaları**. 2003, s. 1-14.
- Altay, A. "Kişi Adıllarının İngilizceden Türkçeye ve Türkçeden İngilizceye Çevirilerinde Karşılaşılan Sorunlar", **Dilbilim ve Uygulamaları Dergisi** 3: 2002-2003, s. 45-56.
- Bayyurt, Y. "Türkçede Resmîyet Kavramına TV Sohbet Programları Çerçevesinde Bir Bakış", **DB araştırmaları**. 2000, s. 17-37.
- Çelik, M. "dA'nın İşlevleri", **DB Araştırmaları**. 1999, s. 25-32.
- Çeltek, A. ve Lütfiye Oktar. "Türkçe Sözlü Söylemde Artgönderim Örüntüleri", **DB Araştırmaları**, 2004, s. 1-14.
- Demircan, Ö. "Geçişlilik'in Türkçe Yorumu", **XVI. DB Kurultayı**. 2002, s. 82-96.
- Gürkan T. H. "Dilde ve Müzikte Bilişsel Süreçler Arasında Bir Karşılaştırma", **DB Araştırmaları**. 2000, s. 65-79.
- Kopkallı Y. H. "Türkçede /a/'nın Sesbilimsel Özellikleri", **DB Araştırmaları**. 2001, s. 55-62.
- König, G. "Dilbilim Açısından Türkiyede Türk Dili ve Yabancı Dil Eğitimi", **Dilbilim ve Uygulamaları Dergisi** 3: 2002-2003, s. 111-118.
- Kütükçü, T. ve N. Operstein. "Türkiye Türkçesindeki /e/ Ünlüsünün Sesbirimcikleri Üzerine", **DB Araştırmaları**. 2004, s. 29-50.
- Oktar, L. ve A.C. Değer. "Gazete Söyleminde Kiplik ve İşlevleri", **DB Araştırmaları**. 1999, s. 45-53.
- Özbek, N. "Türkçede Söylem Belirleyicileri", **DB Araştırmaları**. 1998, s. 37-47.
- Özsoy, A. S. ve Eser E. Taylan. "Türkçenin Neden Gösteren İlgeç Yantümceleri", **DB Araştırmaları**. 1998, s. 116-125.
- Turan, Ü. D. "Aynık Tümece", **XVI. DB Kurultayı**. 2002, s.59-69.

- Yağcıoğlu, S. “Yazınsal Metin-Okur Etkileşimi: Alt Birimlerin Anlamlandırma Sürecine Etkileri Üzerine Deneysel Bir Çalışma”, **DB araştırmaları**. 1998, s. 48-58.
- Yemenici, A. “Konuşma Çözümlemesi: Haber Tartışmalarında Politikacıların Kaçamak Yanıt Stratejileri ile Sunucuların Karşı Stratejileri”, **DB Araştırmaları**. 1999, s. 33- 44.
- Yetkiner, K. N. “Kadın Bağı Reklamlarındaki Dilsel ve Dilötesi Aktarımlar Üzerine Bir İnceleme”, **DB Araştırmaları**. 2004, s. 89-109.
- Yüksel, C. “Adli Konuşmacı Tanıma İncelemelerinde Şüphelilerin Söylem Çözümlemelerinin Rolü”, **XVI. DB Kurultayı**. 2002, s. 112-128.

KAYNAKÇA

- Aral, İnci. **Gölgede Kırk Derece**. Can Yayınları, Aralık, 2000.
- Bozkurt, Fuat. **Türklerin Dili**. İstanbul: Cem Yayınevi, 1992.
- Cheshire, J. “English Negation from an Interactional Perspective”, **in the Sociolinguistics Reader, Vol. I: Multilingualism and Variation**. London: Arnold, 1998, s. 127-44.
- Cortazzi, M. “Narrative Analysis”, **Language Teaching** 27: 1994, s. 157-70.
- Dahl, Östen. “Typology of sentence negation”, **Linguistics** 17: 1979, s. 79-106.
- Dudley, Evans. **Genre Analysis: An Investigation of the Introduction Sections of MSc Dissertations**. Birmingham, UK: Birmingham University, 1986.
- Emeksiz, Zeynep. “Discourse Functions of Negative Markers in Turkish”, **13th Conference on Turkish Linguistics**. Uppsala: Uppsala University: August, 2006.
- Eraslan, Kemal. **Eski Türkçede İsim-Filler**. İstanbul: İÜ Edebiyat Fak. Yayınları, 1980.
- Erguvanlı, T. E. “Some Aspects of Negation in Turkish” **In Proceedings of The Turkish Linguistics Conference**, Eds.: Aksu-Koç, A. and E. Erguvanlı-Taylan İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1986, s. 159-179.
- Fleischman, S. **Tense and Narrativity: From Medieval Performance to Modern Fiction**. London: Routledge, 1990.
- Foley, W. A. ve Van Valin, R. D. **Functional Syntax and Universal Grammar**. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
- Frawley, W. **Linguistic Semantics**. Hillsdale, New Jersey: LEA, 1992.
- Frege, G. “Negation”, **Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege**. Oxford: Blackwell, 1919, s. 117-135.
- Givon, Talmy. “Negation in Language: Pragmatics, Function, Ontology”, **Syntax and Semantics** 9: 1978, s. 69-112.
- _____. **Syntax: A Functional Typological Introduction**. Amsterdam: Benjamins, Vol. I., 1984.
- _____. **Syntax: A Functional Typological Introduction**. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamin, Vol. II., 1990.

- Grime, J. E. **The Tread of Discourse**. The Hague: Mouton, 1975.
- Haegeman, L. **The Syntax of Negation** . Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Halliday, M. A. K. ve R. Hassan. **Cohesion in English**. London: Longman, 1976.
- Hidalgo, Downing Laura. "Negation in Discourse: A Text World Approach to Joseph Heller's Catch-22", **Language and Literature** 9, 3: 2000a, s. 215-39.
- Hoey, M. **On the Surface of Discourse**. London: George Allen and Unwin, 1983.
- Hopper, Paul J. ve Sandra A. Thompson. "Transitivity in Grammar and Discourse", **Language** 56: 1980, s. 251-99.
- Horn, Laurence R. "Metalinguistic Negation and Pragmatic Ambiguity", **Language** 61: 1985, s. 121-174.
- _____ **A Natural History of Negation**. Chicago: University of Chicago Press, 2001.
- Huber, Emel ve L., Uzun. **Bilimsel Çalışma Kılavuzu**. Essen : Essen University, 1999.
- Hwang, Shin Ja J. "The Functions of Negation in Narration" **Language in Context**. Eds.: Hwang, Shin Ja J. ve Merrifield, W., Dallas: The Summer Institute of Linguistics and The University of Texas at Arlington, 1992.
- Jackendoff, Ray. "On Some Questionable Arguments About Quantifiers and Negation", **Language** 47: 1971, s. 284-297.
- Jaworski, A. ve N. Coupland. **The Discourse Reader**. London and New York, 1999.
- Jespersen, Otto. **Negation in English and Other Languages**. Copenhagen: A. F. Host, 1917.
- Jordan, M. P. "The Power of Negation in English: Text, Context and Relevance", **Journal of Pragmatics** 29, 1: 1998, s. 705-52.
- Kato, Yasuhiko. "On the Non-truth-functional Properties of Negation", **The Basic and Applied Research on Speech Impediment Education**. Tokyo, 1990.
- _____ "Negation and Metalanguage", **Japanese Linguistics** 15: 1996, s. 35-43.
- Kemal, Orhan. "Yerli Turist", **Kırmızı Küpeler**. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1996, s. 103 - 106.
- Klima, Edward. "Negation in English", **The Structures of Language**. New Jersey: Prentice-Hall, 1964, s. 246-323.

- Labov, W. "The Transformation of Experience in Narrative Syntax" **Language in the inner city: Studies in the Black English Vernacular**, Philadelphia: University of Pennsylvania State, 1972a.
- Ladusaw, William A. 1979. "Polarity Sensitivity as Inherent Scope Relations." Doktora Tezi. The University of Texas at Austin, 1979.
- Laka, I. "Negation in Syntax: On the nature of Functional Categories and Projections." Doktora Tezi. MIT, Cambridge, Massachusetts, 1990.
- Lakoff, George. 1970. "Pronominalization, Negation, and The Analysis of Adverbs." Doktora Tezi. MIT, Waltham: Ginn and Company, 1970.
- Langacker, Ronald. W. **Foundations of Cognitive Grammar: Descriptive Application. Vol.II**, Stanford, CA: Stanford University Press, 1991.
- Lasnik, Howard. "Analysis of Negation in English." Yayınlanmamış Doktora Tezi. Harvard Üniversitesi, 1969.
- _____ **Analyses of Negation in English**. Bloomington: Indiana University Linguistics Club, 1975.
- Leech, G. **The Principles of Pragmatics**. London: Longman, 1983.
- Linde, C. **Life Stories: The Creation of Coherence**. New York: Oxford U. P., 1993.
- McGloin, N. H. **Negation in Japanese**. Boreal Schotarly Publishers and Distributors Ltd., 1986.
- Onizan, N. "Functions Of Negation in Arabic Literary Discourse." Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kansas Üniversitesi, 2005.
- Ota, A. **Meaning of Negation**. Tokyo: Taishuukan, 1980.
- Öktem, Altay. **Tanrı Acıkınca**. İthaki Yayınları, Eylül, 2003.
- Özmen, Mehmet. "Türkçede Değil Kelimesi ve Kullanımları", **TDAY-Belleten 1997**. TDK Yayınları: 634, Ankara, 1995.
- Pagano, A. S. "Negatives in Written Text", **Advances in Written Text Analysis**. London and New York: Routledge, 1994, s. 250-65.
- Partee, Barbara H. "Negation, Conjunction and Quantifiers : Syntax vs. Semantics", **Foundations of Language** 6: 1970, s. 153-165.
- Payne, J. **Negation. Language Typology and Syntactic Description**. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

- Polanyi, L. "Conversational Storytelling", **Handbook of Discourse Analysis**. London: Academic Press, 1985.
- Pollock, J. Y. "Verb Movement, UG and The Structure of IP", **Linguistic Inquiry** 20: 1989, s. 365-424.
- Progovac, Ljiljana. **Negative and Positive Polarity**. CUP, Cambridge, UK, 1994.
- Ouhalla, Jamal. **Functional Categories and Parametric Variation**. London: Routledge, 1991.
- Ramat, P. "Negation", **In The Encyclopedia of Language and Linguistics**, Vol. 5. Oxford: Pergamon Press, 1994, s. 2769-74.
- Russell, Bertrand. "On Denoting", **Mind** 14: 1905, s. 479-93.
- _____ **Logic and Knowledge: Essays 1901-1950**. London: Macmillan, 1964.
- Schiffrrin, D. **Discourse Markers**. Cambridge: CUP, 1987.
- Seyfettin, Ömer. **Bahar ve Kelebekler**. Altın Kitaplar, Ağustos, 2002.
- Smith, S. B. **Meaning and Negation**. The Hague: Mouton, 1975.
- Strawson, P. F. "On Referring". **Mind** 59: 1950, s. 320-44.
- _____ **Introduction to Logical Theory**. London, 1952.
- Swales, J. M. **Genre Analysis English in Academic and Research Settings**. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Şükriye, Ruhi. "Restrictions on the Interchangeability of Discourse Connectors: A study on Ama and Fakat." **The Mainz Meeting. Proceedings of the 7th International Conference on Turkish Linguistics**. Harasowitz Verlag. 1998.
- Taglicht, J. **Message and Emphasis: on Focus and Scope in English**. London: Longman, 1984.
- Takahara, P. O. "Some Pragmatic Aspects of Negation and Focus in Discourse", **In Proceedings of the XV th International Congress of Linguistics**. 1993, s. 261-4.
- Tekin, Talat. **Altayistik Makaleler 1**. Ankara, 2003.
- Thompson, S. "A Discourse Explanation for The Cross-linguistic Differences in The Grammar of Interrogation and Negation", **Case, Typology and Grammar**. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 1998.

- Toolan, M. J. **Narrative: A Critical Linguistic Introduction**. London: Routledge, 1988.
- Tottie, Gunnel. "Where Do Negative Sentences Come From?", **Studia Linguistica** 36: 1982, s. 88-105.
- _____. "Rejections, Denials and Explanatory Statements", **Studia Linguistica** 41: 1987, s. 154-164.
- _____. **Negation in English Speech and Writing: A Study in Variation**. San Diego, CA: Academic, 1991.
- Traugott, E. ' On the Rise of Epistemic Meanings in English: An Example of Subjectivization in Semantic Change'. **Language** 65: 1989, s. 31-55.
- Tura, S. "A Study on Negation in Turkish." Yayınlanmamış Doktora Tezi. 1981.
- Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük** (Ankara: 1998).
- Uzun, L. "Bilimsel Metne Özgü Önbiçimlenişler ve Bilimsel Metin Yazma Edimi", **Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi** 12: 2001, s. 197-204.
- Van der Sandt, Rob. "Denial", **The Parasession on Negation**, 1993, s. 331-344.
- Vardar, B. **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**. ABC Kitabevi, 1998, s. 158.
- Wason, P. C. "The Context of Plausible Denial", **Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour** 4: 1965, s. 7-11.
- Werth, P. **Text Worlds: Representing Contextual Space in Discourse**. London: Longman, 1999.
- Widdowson, H. G. **Explorations in Applied Linguistics**. Oxford: Oxford University Press, 1979.
- Winter, E. O. "Replacement As a Function of Repetition." Doktora Tezi. University of London, 1974.
- Wittgenstein, Ludwig. **Tractatus Logico-Philosophicus**. Ed. by D. F. Pears, Routledge, 1981
- Yamada, Masamichi. "Negation in Japanese Narratives: a Functional Analysis." Yayınlanmamış Doktora Tezi. Washington, 2000.
- _____. "The Pragmatics of Negation in Narrative: Storyline and Interactional Functions", **Sophia Linguistica**, 49: 2002, s. 65-98.

Zanuttini, R. **Syntactic Properties of Sentential Negation: A Comparative Study of Romance Languages**. University of Pennsylvania, 1991.

_____. **Negation and Clausal Structure**. Oxford: Oxford University Press, 1997.

Zeyrek, Deniz. "Psikoloji Makalelerinde Üstsöylem Belirleyicileri", **Türkçede Bilgi Yapısı ve Bilimsel Metinler**. Essen, 2002.